

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Pedagogická fakulta

Historický ústav Filozofické fakulty

Diplomová práce

Jakub Kohout

**VYBRANÉ ŘEMESLNÉ ŽIVNOSTI A DOMÁCÍ VÝROBA
V NĚKDEJŠÍM SOUDNÍM OKRESE ŽDÁR NA MORAVĚ
V PRVNÍ POLOVINĚ 20. STOLETÍ**

Vedoucí práce: **PhDr. et PaedDr. Jiří Dvořák, Ph.D.**

České Budějovice 2008

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil pouze literatury a pramenů zde uvedených.

Prohlašuji, že v souladu s §47 b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Hamrech na Sázavou, dne 25. dubna 2008

.....

Poděkování

Chtěl bych poděkovat mým rodičům, kteří mi svým úsilím umožnili vzdělávat se a poznávat. Především jim a mým nejbližším tuto práci věnuji.

Za trpělivost při odborném vedení této práce děkuji panu PhDr. et PaedDr. Jiřímu Dvořákovi, Ph.D.

A kde jinde, než na tomto místě poděkovat ostatním pedagogům, vědcům, ale především lidem, které jsem měl tu velkou radost a čest během studia potkávat za katedrami. Pracovníkům archivů a lidem, kteří mi dovolili nahlédnout do jejich soukromých sbírek.

Děkuji.

Anotace

Předkládaná práce postihuje dějiny vybraných řemesel a domácí výroby v někdejším soudním okrese Žďár na Moravě v první polovině 20. století. Na základě dostupných materiálů sleduje organizaci a činnost vybraných řemeslných živností a živnostenských společenstev spolu s domácí výrobou.

Pro seznámení se s regionem se první dvě kapitoly zabývají fyzicko - geografickými a sociálně - geografickými charakteristikami. Následuje krátká pasáž, která se snaží popsat širší vazby a vliv státního hospodářství na zdejší region. Dále jsou uvedena jednotlivá živnostenská společenstva působící v dané době v politickém, respektive soudním okrese. Přehledy jednotlivých řemesel v nezbytné tabulkové podobě v každé z obcí s patřičným popisem jsou součástí další kapitoly. Na několika stranách práce jsou analyzovány otázky mobility obyvatelstva a migrace za prací, nechybí ani analýza v podobě nástinu gender problematiky v soudním okrese Žďár na Moravě ve zkoumaném období.

Pramenem primárního významu byly fondy uložené ve Státním okresním archivu ve Žďáře nad Sázavou. Dále je pro některé účely použito fondů Moravského zemského archivu v Brně a jeho pobočky v Kunštátu. Pro obrazové přílohy je využito především fondů Regionálního muzea ve Žďáře nad Sázavou a Horáckého muzea v Novém Městě na Moravě.

Text je rozdělen celkem do devíti kapitol, některé z těchto jsou dále rozděleny pro větší přehlednost do podkapitol. Přiloženy jsou také přílohy v podobě kartografického a obrazového materiálu - 2 mapy a 16 obrázků, dále pak tabulka a graf vývoje počtu obyvatelstva v regionu v letech 1890 - 1950.

Annotation

The present study aims to assess the history of the selected craft industry and domestic production during the first part of 20th century within the jurisdiction of Žďár na Moravě.

The first two chapters characterize physiography and socio - geography of the studied region. The next short passage describes some important connection between the region and state economy. Thereinafter, Tradesmen's Association acting within the region during the studied period is mentioned. The subsequent chapter is made up by overview of craft industries for all villages, summarized in tables with appropriate legends. People mobility, their migration due to work as well as gender questions during the first part of 20th century was resolved, too.

The primary source of relevant information data was found in the Státní okresní archiv in Žďár nad Sázavou, also in the Moravský zemský archiv in Brno and its subbranch in Kunštát. The hooked illustrations were obtained from the Regionální muzeum in Žďár nad Sázavou and Horácké muzeum in Nové Město na Moravě.

The document text is divided into nine chapters; some of them even to subchapters. Appendix is made up of the cartographical part including two maps, sixteen figures, one table and the graph illustrating development of the population numbers during the years 1890 - 1950.

1. ÚVOD	8
2. FYZICKO - GEOGRAFICKÉ CHARAKTERISTIKY REGIONU - Vliv prostoru	13
2.1. Region a regionalizace, vymezení a geografická poloha regionu	13
2.1.1. Region a regionalizace	13
2.1.2. Region soudního okresu Žďár na Moravě, vymezení a poloha	15
2.2. Geologické a geomorfologické charakteristiky regionu	19
2.2.1. Geologie a nerostné suroviny	19
2.2.2. Geomorfologie	20
2.3. Hydrologické charakteristiky regionu	22
2.4. Klimatologické charakteristiky regionu	24
2.4.1. Povětrnostní podmínky	24
2.4.2. Srážky	25
2.4.3. Teplota	25
2.5. Fytologické a zoologické charakteristiky regionu	25
3. SOCIÁLNĚ - GEOGRAFICKÉ CHARAKTERISTIKY REGIONU - Člověk v prostoru	27
3.1. Obyvatelstvo	27
3.1.1. Národnost	27
3.1.2. Jazyk	28
3.1.3. Náboženství	29
3.2. Osídlení	30
4. ŽIVNOSTENSKÝ ŘÁD A VLIV STÁTNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ	34
4.1. Živnostenský řád	34
4.2. Vliv státního hospodářství	38
5. ŘEMESLNÉ ŽIVNOSTI	42
5.1. Živnostenská společenstva	42
5.1.1. Společenstvo smíšených živností	43
5.1.2. Společenstvo řezníků a uzenářů	50
5.1.3. Společenstvo mlynářů	53
5.1.4. Společenstvo kovářů a podkovářů	55
5.1.5. Společenstvo kolářů a karosářů	59
5.1.6. Společenstvo obuvníků	60
5.1.7. Společenstvo oděvníků	69
5.1.8. Společenstvo holičů, kadeřníků a vlásenkářů	73
5.1.9. Společenstvo cukrářů a perníkářů	75
5.1.10. Společenstvo pekařů	76
5.1.11. Společenstvo stolařů a příbuzných živností	80
5.1.12. Společenstvo zámečníků a příbuzných živností	84
5.2. Přehled řemeslných živností a podomácké výroby v konkrétních sídlech	88

5.3. Nástin zapojení žen do řemeslných a podomácké výroby v s. o. Žďár na Moravě	111
5.4. Pracovní mobilita obyvatelstva	114
6. ZÁVĚR	117
7. SEZNAM ZKRATEK	120
8. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	121
8.1. Prameny	121
8.2. Vydané prameny	128
8.3. Periodika	128
8.4. Právní dokumenty	128
8.5. Literatura	128
8.6. Internetové stránky	132
9. SEZNAM PŘÍLOH	133

1. ÚVOD

Jak již samotný název napovídá, zabývá se tato práce řemeslnými živnostmi a podomáckou výrobou. Ty se staly jedněmi ze skromných způsobů obživy a přilepšení obyvatelstva v odlehlé a těžko přístupné části Českomoravské vrchoviny, kde v období první poloviny dvacátého století stále ještě převládal zemědělský charakter obživy nad řemeslným či obchodnickým.

Na poli historického bádání ve zdejším okrese, vznikly z hlediska řemeslné problematiky práce, jejichž časové vymezení končí téměř vždy na přelomu 19. a 20. století.¹ Již při vlastním bádání nad jiným tématem lokálního významu,² jsem však dosud pocítoval mezeru v regionálním výzkumu a regionální literatuře, kterou vymezují neostré předěly konce druhé poloviny 19. a začátku druhé poloviny 20. století. Tento stav mne přinutil zpracovat téma řemeslné a podomácké výroby do podoby, kterou předkládám na tomto místě.³ Mým prvotním zájmem je prozkoumat řemesla a podomáckou výrobu, ale jelikož byla zákonem č. 39/1883 Zákonníku říšského pro království a země v radě říšské zastoupené⁴ (dále jen Z. ř.), ustanovena povinnost zakládat živnostenská společenstva, bude také část této zaměřena na tyto organizace sdružující jednotlivé řemeslné obory, které nahradily po krátké odmlce řemeslnické cechy. Ne nevýznamnou úlohu ve výrobním procesu

---

¹ K tomuto doporučuji ke studiu následující práce: Bedřich DROŽ, *Dějiny kláštera a města Žďáru na Moravě*, Město Žďár 1903, TÝŽ, *Kulturně - historický obraz Žďáru v 15. a 16. století. Řemesla a živnosti, cechovnictví, počet a národnost osedlých, němečtí kolonisté*, Město Žďár 1937, TÝŽ, *Město Žďár a okolí*, Žďár na Moravě 1910, Josef František SVOBODA, *Moravské Horácko*, Helenín u Jihlavy 1940, TÝŽ, *Vlastivěda moravská. Žďárský okres*, Brno 1937 či v poslední době vydané: Ivo FILKA, *Historie a současnost podnikání na Žďársku*, Žehušice 2005, Jan JANÁK (ed.), *Dějiny Moravy. Hospodářský rozmach Moravy 1740 - 1918*, Brno 1999.

² Bude přiblíženo dále v textu.

³ Podle některých respektovaných historiků lze: „Opravdu bádát pouze nad tématem do 15. století“, pak už se prý jedná pouze o „žurnalistiku“, z přednášky prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc. v SOKA České Budějovice uvedené v rámci cyklu „Moje cesta k historií a historií“ v roce 2004, když mluvil o názoru na historické bádání, který zastával jeho učitel prof. Václav Vojtíšek.

⁴ Zákonník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, 1883.

sehrávaly ženy. Nejen přivedení na svět a výchova nové generace byla jejich úkolem. Musely se zapojovat do výrobních procesů jak agrárního, tak i řemeslného, a proto neopomenuti ani získané poznatky z oblasti gender problematiky s ohledem na zkoumanou oblast. Začlením i kapitoly zaměřenou na pracovní mobilitu obyvatelstva.

Mezi metodologické přístupy, kterých jsem použil při bádání, patří metody: kvantitativní a komparativní, pomocí nichž jsem analyzoval informace o druhu a počtech provozovaných řemeslných živností v regionu. Tyto jsem aplikoval na archivní materiály, které se nacházejí v Moravském zemském archivu v Brně (dále jen MZA Brno), Státním okresním archivu Žďár nad Sázavou ve Žďáře nad Sázavou (dále jen SOKA Žďár nad Sázavou), Regionálním muzeu města Žďáru nad Sázavou ve Žďáře nad Sázavou a v Horáckém muzeu v Novém Městě na Moravě. Archivní materiál jsem před výběrem tématu práce zhodnotil. Vzhledem k neúplnosti dochovaných archivních fondů, jejichž obsah byl nejvíce poničen na konci druhé světové války se pokusím syntetizovat zpřístupněný materiál do této práce. Dále pak metoda volného rozhovoru s pamětníky k ověřování již zjištěného a konečně metoda geohistorická (historicko - geografická),⁵ k níž jsou zpracovány zvláštní kapitoly zabývající se fyzicko - geografickými a sociálně - geografickými charakteristikami oblasti a vlivem těchto charakteristik na činnost zdejšího obyvatelstva v dané době.

Princip geohistorické metody není dějepisectví nijak neznámý. Vlivu přírody (physis) na člověka (homo) si všímali již staří Řekové v čele s Hippokratem a Strabonem. Ve středověku například Jean Bodin, Thomas Hobbes či učenci Orientu. V osvíceném 18. století to byli Charles Louis, baron de Montesquieu, Voltaire či Johann Gottfried Herder. Ale ti,

---

⁵ Peter BURKE, *Francouzská revoluce v dějepisectví. Škola Annales (1929 - 1989)*, Praha 2004, s. 35.

kteří měli největší vliv na současné bádání o této problematice byli Carl Ritter a radikálnější Friedrich Ratzel.⁶ Musím, a rád souhlasím - nejen s přihlédnutím k mému druhému studovanému oboru, jímž je geografie, s myšlenkou Carla Rittera, kterýžto poukazuje na velmi blízké a trvalé pouto mezi historií a geografií: „*Die Geschichte steht nicht neben, sondern in der Natur.*“⁷ Chci-li ovšem doložit zájem o tuto metodu a nechodit za hranice našeho státu, mohu tak učinit, odkáži-li se na myšlenky jednoho z největších českých dějepisců, Františka Palackého. Ten již v kapitole „Úvod o dějinách českých“ ve svém díle „*Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě*“, píše: „*Příroda sama, ukončivši a uzpůsobivši Čechy co zvláštní celek, předustanovila tím hlavní ráz historie české. Neb ačkoli my toho jistiti nechceme, že by národové vůbec tělesnou a mravní povahu svou brali ze způsobu, polohy a povětrnosti zemí těch, ve kterých přebývají, přece také zapíratí nemůžeme, ano na jevě jest, že příležitosti, pohody a nehody, jež země každá z přirození svého naskytuje, mocně působí v rozvíjení se a ve směru života národního.*“⁸ Geohistorické metody použil ve své disertační práci také francouzský historik Fernand Braudel, který se zabýval dějinami Středozevního moře, když při bádání bral v potaz výšky pohoří, tvar pobřeží, velikost ostrovů a podnebí regionu.⁹

Tak i ekumena (pozn. autora - prostor trvale osídlený člověkem) soudního okresu Žďár na Moravě položená ve vyšší nadmořské výšce, byla v minulosti, a více než je tomu dnes, formována fyzicko - geografickými činiteli. Nechci ovšem zde na tomto místě nijak prosazovat radikální geografický determinismus, který je a byl mnohými vyslovován jedním

---

⁶ Petr CHALUPA, *Geografie obyvatelstva, demografie, geografie sídel*, Brno 1990, s. 102 - 104.

⁷ Josef RŮŽIČKA, *Friedrich Ratzel a jeho význam pro vědu historickou*, ČČH 11, 1905, č. 1, s. 195.

⁸ František PALACKÝ, *Dějiny národu českého I*, Praha 1968, s. 52.

⁹ Peter BURKE, *c. d.*, s. 33.

dechem spolu s teorií sociálního darwinismu.¹⁰ Mým záměrem je jenom a pouze upozornit na souvislosti mezi charakterem hospodářství a fyzicko - geografickými podmínkami, a tedy nikoliv na psychické či fyzické vlastnosti obyvatelstva v území. Za racionální proto považuji názor Josefa Růžičky, jenž pojednává o této problematice na stránkách jednoho z čísel Českého časopisu historického (dále jen ČČH).¹¹ Souhlasím též s myšlenkou francouzského historika Luciena Febvra, který na obranu lidské svobody říká, přičemž se striktně ohrazuje proti radikálnímu geografickému determinismu Friedricha Ratzela: „Řeku může jedna společnost využít jako hranici, jiná však jako cestu.“¹²

Z archivních fondů využívám především fondy živnostenských společenstevch uložených v SOKA Žďár nad Sázavou a živnostenské rejstříky ve fondu Okresního úřadu Nové Město na Moravě 1850 - 1946 uložených tamtéž. V MZA Brno

---

¹⁰ Jiří KRÁL, *Zeměpis člověka. Člověk jako zeměpisný činitel*, Praha 1946, s. 10 - 11, kde historický antropogeograf profesor Král, jenž se mimo jiné zabýval otázkou chemického složení písma Královédvorského a Zelenohorského rukopisu, konstatuje: „*Tam příroda a spolu i jiné síly vytvořily z člověka bytost podnikavou, pracovitou, energickou a zdravou, tu bytost lenivou s duší až zatemnělou, osudově vyčkávající běh věcí, tam zdravou, statnou, silnou, tu vyzáblou, nemocnou, slabou, tam výbojnou, tu podléhající nadvládě jiných, tam veselou, tu smutnou, tam v pravém slova smyslu žijící, tu vegetující. Někde jako by příroda shrnula až nadbytek svých darů k vyvolené ethnické skupině, jinde zase jako by skoupě a nerada poskytla zbytečky toho, co udělila jiným až v přehojné míře. A přitom všude zachovává onen dravý životní zákon, podle něhož jest život bojem od vzniku až do zániku, v němž vítězí jen silný.*“, nebo v radikálnější podobě původem od: Muammar al - KADDÁFÍ, *Zelená kniha*, Litvínov 1990, s. 141 - 142, který říká: „*Černá rasa je nyní ve velmi zaostalé sociální situaci. Taková zaostalost však napomáhá získání početní převahy černých, protože jejich nízká životní úroveň je uchránila před poznáním způsobu kontroly porodů a plánování rodiny. Rovněž jejich zaostalé společenské tradice jsou důvodem, proč tu není omezováno manželství, což vede k jejich neomezenému rozmnožování, zatímco populace ostatních ras se snižuje vlivem kontroly porodů, omezování počtu manželství a pokračující zaměstnaností. Na rozdíl od černých, kteří jsou ve svém stále horkém podnebí leniví.*“

¹¹ Josef RŮŽIČKA, *O závislosti státního zřízení na vnějších podmínkách přírodních*, ČČH 21, 1915, č. 2, s. 307, píše: „*Vlivy takzvaného prostředí fyzického jsou v působení svém tak mnohonásobně spjaty s činiteli jinými (kulturními), že podíl jejich na výsledném faktu nelze s jistotou stanovit. Dosah účinků jejich mění se dle změny okolností tak, že v některých případech závislost na přírodních podmínkách zdá se být zcela vyloučena.*“

¹² Peter BURKE, *c. d.*, Praha 2004, s. 17.

jsou uloženy fondy obsahující materiály o tovární výrobě ve Žďáře.¹³ V Regionálním muzeu města Žďár nad Sázavou a v Horáckém muzeu v Novém Městě na Moravě jsem získal některé informace na dokreslení situace a především cenné dobové fotografie, které doposud nebyly publikovány. Ze sbírky paní Sylvie Krčové jsem získal několik fotografií a v jejím sklepě jsem měl možnost vidět zbytky vybavení holičské provozovny, v níž byl i zachovalý

Na dokreslení představy o celkové situaci jsem použil i dobového tisku - Horácké listy, Úřední věstník c. k. okresního hejtmanství v Novém Městě (dále jen Úřední věstník) a Žďárský obzor.¹⁴

---

¹³ Především MZA Brno, B. a V. Zelený, továrna na obuv, v. o. s., Žďár nad Sázavou, a TAMTÉŽ, Hynek Trojánek, továrna na obuv, Žďár nad Sázavou.

¹⁴ Z periodik dále doporučuji k prostudování: Český lid (ročníky 1 - 32 v plném znění kompletně k dispozici na: <http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/index.htm>, ze dne 11. února 2008), Umění a řemesla, Vlastivědný věstník moravský, Od Horácka k Podýjí, Západní Morava, Tradice a kultura československé výroby, Tvar, Lidová tvorba, Dějiny vědy a techniky, Čin, Umělecká řemesla.

2. FYZICKO - GEOGRAFICKÉ CHARAKTERISTIKY REGIONU - Vliv prostoru

2.1. Region a regionalizace, vymezení a geografická poloha regionu

2.1.1. Region a regionalizace

Vymezení území, nebo prozatím obecně prostoru, je jedním z klíčových, zásadních a naprosto elementárních předpokladů pro práci. Tím spíše je povinen - jak prostorové teritorium, tak i tematické teritorium svého zájmu, vymezit historik, který v touze po zevrubném a co nejvíce detailním postihnutí vybraného tématu nemůže přeci jen nakonec tonout v nepřehledném množství materiálu, který nashromáždil za dlouhou dobu v naději, že jej naplno ve svém díle využije jako součást dozajista neopominutelnou.

Z Ottova slovníku naučného se můžeme dozvědět - s ohledem na dobu jeho vzniku, pouze překlad latinského slova *regio*,¹⁵ ovšem z hlediska potřeb dnešních vědních oborů, jak přírodovědných, tak i společenských, je definice regionu¹⁶ poněkud složitější.

Z hlediska přírodovědných disciplín musím pro své potřeby definovat region *geologický* - většinou bez

---

¹⁵ Ottův slovník naučný, Praha 1904, XXI. díl, s. 405, uvádí strohě: „*Regio*, lat., kraj, krajina, provincie“.

¹⁶ K problematice definice a obecných teorií týkající se regionů, např. Jan KUBEŠ, Úvod do geografie. Teoretická geografie, nedatováno, s. 4, který píše, že: „Region je vedle pojmu krajina ústředním geografickým pojmem. Pojmy jako rajón, oblast, areál, územní obvod, ale i stát, kraj, okres, obec a další jsou podmnožinami pojmu region. Region je spojitá, unikátní a charakteristická část území (krajiny), odlišující se od okolních regionů určitými zvláštnostmi, vlastnostmi, vývojem, funkcemi, strukturou, atp. Regiony můžeme dle organizace a funkce dělit na několik typů: homogenní - jsou vymezeny homogenitou výskytu určitého jevu nebo kombinace jevů, jde o maximální homogenitu uvnitř regionu a maximální odlišnost přes rozhraní mezi sousedními regiony; heterogenní - jsou vymezeny určitým typem uspořádání jevů v regionu; vztahové - jsou vymezeny integritou vazeb mezi objekty; funkční - jsou vymezeny plněním určité funkce (funkcí) v rámci nadřazeného regionu a konečně plánovací - jsou vymezeny územím, pro které je plánováno nové využití, změna vnitřní struktury, nové funkční řešení.“, podobně se k problematice teorie regionů vyjadřuje, např. Vladimír BAAR, *Národy na prahu 21. století. Emancipace nebo nacionalismus?*, Ostrava 2001, s. 79, Pavel MATES - René WOKOUN a kol., *Malá encyklopedie regionalistiky a veřejné správy*, Praha 2001, s. 7, 39 - 40.

výraznějších geologických zlomů ovšem ne s jednoznačnou homogenitou danou horninovým složením; dále pak region *geomorfologický* - geomorfologické celky mají pevné hranice a stejně jako regiony geologické zde nejsou jednoznačně homogenní; *hydrologický* - regiony jako povodí a úmoří jsou v našich zeměpisných šířkách povětšinou stálé, pouze v některých oblastech se mohou projevovat sezónní odlišnosti;¹⁷ *klimatologický* - regionální charakteristiky povětrnostní, srážkové a teplotní; a konečně *vegetační* - charakteristický rostoucími rostlinami a dřevinami, které také ovlivňují řemeslnou výrobu.

Z hlediska společenskovedních disciplín pak musíme definovat především region *národnostní* - v závislosti na velikosti můžeme rozlišit jak homogenní, tak i heterogenní; *jazykový* - stejně jako u národnostního regionu můžeme regiony jazykové rozlišovat na homogenní i heterogenní; a konečně *náboženský* - regiony, které mohou být v této oblasti homogenní i heterogenní, opět v závislosti na velikosti zkoumané oblasti.

Z hlediska státoprávního uspořádání rozlišujeme regiony povětšinou uměle vzniklé z činností člověka a vytvořené pro jeho specifické potřeby - regiony s přesně danými a vymezenými hranicemi. V průběhu více než tisíce let dějinného vývoje území českého státu prošlo toto několikrát nejen změnou uspořádání na úrovni státní, ale i změnami, které proběhly na úrovních nižších a dotýkaly se celků o velikosti krajů, okresů či jednotlivých obcí. A neměnily se vždy pouze hranice. S příchodem cizojazyčného obyvatelstva - ponejvíce pak německého, změnu pocítily i názvy¹⁸ a jména.

---

¹⁷ Blíže k problematice sezónních nuancí podkapitola 2.3. Hydrologické charakteristiky regionu.

¹⁸ Podobně například Vladimír ŠMILAUER, *Osídlení Čech ve světle místních jmen*, Praha 1960, s. 42, TÝŽ, *Úvod do toponomastiky*, Praha 1963, s. 112, František CUŘÍN a kol., *Jazyk. Nářečí, místní jména, slangy*, České Budějovice 1986, s. 59 - 60, Josef BARTOŠ, *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 - 1960*, sv. 11, Ostrava 1988, Ladislav HOSÁK - Rudolf ŠRÁMEK, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*, I - II, Praha 1970,

Vezměme v úvahu makroregion, kterým je kupříkladu Morava, jejíž součástí je i mikroregion našeho soudního okresu Žďár. Území Moravy je z hlediska národnostní regionalizace heterogenním regionem z důvodu přítomnosti jak populace hlásící se k národnosti české, tak i slovenské, polské, v nedávné minulosti ještě německé a dalším. Ovšem v případě komparace regionů Moravy, kde základní jednotkou bude soudní okres zjistíme, že tento lze z hlediska národnostní regionalizace chápat jako region ve své podstatě homogenní. Z toho lze tedy vyvodit obecné pravidlo, že budeme-li v hierarchii regionalizace postupovat více do hloubky, a tedy k prostorově menším jednotkám, získáme tím poznatky, které nás přivedou k závěru, že čím menší je region, tím větší je pravděpodobnost, že bude obsahovat pouze jevy a vlastnosti, které jsou schopny splňovat definici homogenního regionu.¹⁹

Obecně je tedy takovéto vymezení regionu spojeno s procesy regionalizace, typologizace a hierarchizace.²⁰

2.1.2. Region soudního okresu Žďár na Moravě, vymezení a poloha

V otázce vymezení prostoru se nám nabízejí celkem tři postupy, podle kterých jsme schopni zkoumaný region definovat. Prvním řešením je vymežit si teritorium na základě politicko správního členění. Naproti tomu stojí druhá možnost, kterou je vymezení teritoria bez závislosti

---

1980, Ivan LUTTERER - Milan MAJTÁN - Rudolf ŠRÁMEK, *Zeměpisná jména Československa*, Praha 1982.

¹⁹ Jan KUBEŠ, *c. d.*, s. 4, regiony „homogenní - jsou vymezeny homogenitou výskytu určitého jevu nebo kombinace jevů, jde o maximální homogenitu uvnitř regionu a maximální odlišnost přes rozhraní mezi sousedními region“.

²⁰ Jan KUBEŠ, *c. d.*, s. 5, „Regionalizace (proces vymezení regionů) často doprovází proces územní (krajinné) typologizace. V tomto druhém procesu jde o vymezení typově homogenních regionů - topů (n - nejmenší a hierarchicky nejnižší postavený region) v území (krajinně). Výše v hierarchii pak stojí chorické regiony ($n + 1$) za nimiž následují regiony $n + 2$, $n + 3 \dots n + k$ řádu.“, a dále pak, např. Jiří BLAŽEK - David UHLÍŘ, *Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, klasifikace*, Praha 2002, s. 75.

na politickosprávním členění. A konečně třetí alternativou je vymezení regionu vzešlé z aktuální potřeby pro konkrétní případ, tedy ad hoc.²¹ Z výše uvedeného tedy vyplývá, že pro tuto práci byla zvolena varianta první, při které je plně uplatněna teorie členění regionu politickosprávním.

Město Žďár na Moravě, které bylo sídlem soudního okresu, leží od Nového Města na Moravě, sídla politického okresu (úřad okresního hejtmana), asi 10 km západním směrem. Politický okres Nové Město byl součástí kraje Brněnského, Markrabství moravského do roku 1918, země Moravskoslezské do r. 1938. V době Protektorátu Čechy a Morava (1939 - 1945) náležel celý p. o. pod Oberlandrat v Jihlavě (něm. Iglau). Okres Nové Město na Moravě se rozprostíral na pomezí Čech a Moravy a tvořilo jej 151 obcí.²² Po roce 1918 se skládal celkem ze tří soudních okresů - Nové Město na Moravě (51 obcí), Bystřice nad Pernštejnem (71 obcí) a Žďár na Moravě (29 obcí). Navíc prostřednictvím nařízení vlády č. 388/1940 Sbírky zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava²³ (dále jen Sb. PČM) a nařízení vlády č. 389/1940 Sb. PČM, ze dne 26. září 1940, byly odloučeny dnem 1. listopadu 1940 všechny obce

---

²¹ Jiří DVOŘÁK, *Vývoj hospodářství jihočeského regionu v meziválečné době 1918 - 1939. Z pohledu Národohospodářského sboru jihočeského*, Praha 2002, s. 151 - 152.

²² Počet obcí a územní rozsah, jež spadaly do správní působnosti p. o. Nové Město prošel v průběhu doby několikaletými změnami, ale v rámci s. o. Žďár se počet obcí výrazněji neměnil. Tím je myšleno následující: v roce 1854 ztratil s. o. Žďár na Moravě obce Cikánka, Herálec, Křižánky, Svratka a získal od s. o. Velké Meziříčí obec Kyjov. V roce 1868 se sloučily obce Bohdalov, Chroustov a Kyjov v jednu obec (název Bohdalov), dále se sloučily v témže roce obce Cikháj a Kocanda (Cikháj) a konečně Přední Hamry se sloučily s Dolními Hamry (Přední Hamry). Později se Chroustov osamostatnil od Bohdalova. V roce 1890 čítal p. o. Nové Město 142 obcí, ve kterých žilo celkem 58.887 obyvatel (s. o. Nové Město - 48 obcí s 22.625 obyvateli, s. o. Bystřice nad Pernštejnem - 67 obcí s 22.217 obyvateli, s. o. Žďár - 27 obcí s 14.045 obyvateli, což dosvědčuje i tabulka vývoje počtu obyvatelstva v s. o. Žďár na Moravě v letech 1890 - 1950, která je součástí příloh). V rámci s. o. Žďár se dále osamostatnilo Veselíčko od Slavkovic, po vzniku samostatné republiky v roce 1918 se osamostatnil Kyjov od Bohdalova a Přední Hamry pouze změnil název na Dolní Hamry (podle druhé ze sloučených obcí). Po těchto změnách již ve zbývajících částech první poloviny dvacátého století neproběhly územní změny v podobě slučování, oddělování či přejmenování sídel.

²³ *Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 1939 - 1945.

soudního okresu Přibyslav od politického okresu Chotěboř.²⁴ Toto nařízení tehdy přidělovalo všechny obce s. o. Přibyslav k p. o. Nové Město na Moravě. Tento stav trval po celou dobu druhé světové války, respektive v letech 1941 - 1946. Zemská správní organizace přetrvala až do roku 1949, kdy vznikly kraje, které byly nástupnickým systémem po starém zemském zřízení. Sídlo okresního úřadu bylo přesunuto z Nového Města do Žďáru, který získal s novým správním zřízením také nový název, Žďár nad Sázavou.²⁵ Okres Žďár na Moravě reorganizací získal do své správy navíc 39 obcí z novoměstského okresu, dalších 24 obcí získal od chotěbořského okresu a 5 obcí přibylo z havlíčkobrodského okresu. Po reformě zahrnoval tedy celkem 97 obcí.

V první polovině 20. století sousedil p. o. Nové Město celkem s osmi politickými okresy, čtyřmi českými a stejným počtem moravských okresů. Z politických okresů, které měly společnou hranici s p. o. Nové Město to byly ze strany české následující: Německý Brod (dnes Havlíčkův Brod) - na západní straně, Chotěboř - na severozápadní straně, Chrudim - na severní straně, a nakonec ještě okres Polička - na severovýchodní straně. Na území moravském sousedil p. o. Nové Město s politickými okresy: Boskovice - na východní straně, Tišnov - na jihovýchodní straně, Velké Meziříčí - na jižní straně, a okresem Jihlava - na jihozápadní straně.²⁶

Území soudního okresu Žďár na Moravě se rozprostíralo ve vrcholových partiích severovýchodní části Českomoravské vrchoviny. Šířkový, neboli rovnoběžkový interval byl vymezen hraničními body, a to: nejsevernějším bodem 49° 41' 9,342" s. š., který se nachází v katastrálním území obce Kocanda,

---

²⁴ Vládní nařízení č. 388/1940 Sb. PČM a č. 389/1940 Sb. PČM, ze dne 26. září 1940.

²⁵ K obecnému vývoji státní správy v knize Zdeňka HLEDÍKOVÁ - Jan JANÁK - Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*, Praha 2005².

²⁶ *Historický lexikon obcí České republiky 1869 - 2005*, I. díl, Praha 2006, dle mapy na s. 748 a příslušného klíče uvedeného v tabulce na s. 749.

severním směrem od samotné obce, a nejjižnějším bodem 49° 26' 18,901" s. š., který se nacházel v katastrálním území obce Kyjov, jihozápadním směrem od samotné obce. Přímá vzdálenost, respektive ortodroma, těchto dvou bodů byla asi 28,78 km. Délkový, neboli poledníkový interval byl vymezen hraničními body, a to: nejzápadnějším bodem 15° 49' 7,896" v. d., který se nacházel v katastrálním území obce Německý Rudolec, severozápadním směrem od samotné obce, a konečně nejvýchodnějším bodem 16° 3' 23,867" v. d., který se nacházel v katastrálním území obce Hodíškov, východním směrem od samotné obce. Ortodroma těchto bodů je zhruba 17,45 km.²⁷

Jednalo se tedy o oblast, do které v první polovině 20. století náležela katastrální území následujících obcí:²⁸ Bohdalov (něm. Bohdalau; Bochdalow), Březí (něm. Birkicht; Brzezy, dnes Březí nad Oslavou), Budeč (něm. Butsch; Buč), Cikháj (něm. Ziegenhain; Czikhaj, Čikay, Čikey, Czikhay, Cikai), Dolní Hamry (něm. Figelhammer + osada Horní Hamry, něm. Frendel; dnes součást obce Hamry nad Sázavou), Hlinné (něm. Hljny), Hodíškov (něm. Hodischkau + osada Křiby, něm. Krziby), Chroustov (něm. Chraustow), Jámy (něm. Jamny), Kocanda (něm. Gottseida; Gotsaida, Kacajda), Kotlasy (něm. Kottlas), Kyjov (něm. Kijow), Lhotka (něm. Lhotka), Matějov (něm. Mategow + osada Česká Mez, něm. Czechomes; Čechomez), Město Žďár (něm. Stadt Saar + osady Radonín, něm. Radomin a

---

²⁷ <http://www.mapy.cz> ze dne 7. února 2008, GPS souřadnice na podkladu „Historické mapy 1836 - 1852“, t. p. - autorem byly upraveny pouze desetinné čárky namísto teček oddělující jednotky od desetinných čísel v řádu úhlových vteřin, a pojmenování šířkových a délkových názvů - z N na s. š., a z E na v. d., které byly způsobeny anglickou lokalizací používaného GPS software. Podobný software a mapový podklad s českou lokalizací, <http://oldmaps.geolab.cz/stkatr/zoom/zoom.htm> ze dne 7. února 2008, kde se mimo jiné píše: „Tzv. Františkovo - II. vojenské mapování, vzniklo na základě předcházející vojenské triangulace. Podkladem byly mapy Stabilního katastru v měřítku 1:28.800 pro území Čech vytvořené v letech 1826 - 1843 a pro území Moravy a Slezska vytvořené v letech 1824 - 1836, z nichž následným odvozováním vznikly mapy speciální v měřítku 1:144.000 a mapy generální v měřítku 1:288.000.“

²⁸ V závorkách uvádím německý název a varianty názvů, pod kterými jsem tyto obce našel, neboť ne všechny názvy lze nalézt v oficiálních příručkách. Tuto část považuji za příspěvek k toponomastickému bádání a etymologii geografických názvů v zájmovém regionu.

Mělkovice, něm. Mielkowitz; dnes součást města Žďár nad Sázavou), Najdek (něm. Neudek + osada Šlakhamry, něm. Schlaghammer; dnes součást obce Hamry nad Sázavou), Německý Rudolec (něm. Deutsch Rudoletz; dnes Rudolec), Nové Veselí (něm. Neu Wesseln), Obyčtov (něm. Obitschdorf; Obicztou + osada Suky, něm. Suk), Ostrov (něm. Ostrau; dnes Ostrov nad Oslavou), Počítky (něm. Potcitzak + osada Čtvrtě), Pokojov (něm. Pokojau; Pokojow), Sazomín (něm. Sasomin), Sklené (něm. Sklenny), Slavkovice (něm. Slawkowitz), Újezd (něm. Augezd), Vatín (něm. Wattin), Veselíčko (něm. Wesseliczko), Vysoké (něm. Wisoky), Zámek Žďár (něm. Schloss Saar; dnes součást města Žďár nad Sázavou).²⁹ Z tohoto výčtu vyplývá, že územní rozsah s. o. Žďár na Moravě v první polovině 20. století se příliš neodlišoval od uspořádání dnešního obvodu ORP Žďár nad Sázavou. Historia repetitur.

Celková rozloha okresu činila v první polovině 20. století 21.898 ha, přičemž největší katastrální výměru území měla obec Cikháj se svými 2.146 ha. Naproti tomu obcí, která měla nejmenší výměru katastrálního území byla obec Kocanda o rozloze 110 ha.

Nejvýše položený bod ležel v katastrálním území obce Sklené a měl nadmořskou výšku 752 m n. m.,³⁰ naproti tomu nejnižše položeným byl bod nacházející se v katastrálním území obce Ostrov nad Oslavou v nadmořské výšce 520 m n. m.³¹

2.2. Geologické a geomorfologické charakteristiky regionu

2.2.1. Geologie a nerostné suroviny

Území bývalého okresu Žďár na Moravě není geologicky homogenním celkem. Tato skutečnost vyplývá již z pohledu

---

²⁹ *Historický lexikon obcí České republiky 1869 - 2005*, II. díl, Praha 2006, jednotlivé názvy obcí seřazených abecedně. K problematice vývoje obcí v regionu také doporučuji Jana FUKSOVÁ, *Vývoj obcí okresu Žďár nad Sázavou v letech 1850 - 1992*, Žďár nad Sázavou 1992.

³⁰ Hynek JURMAN, *Žďársko*, Tišnov 1999, s. 173.

³¹ Tamtéž, s. 174.

do mapy geologického členění České republiky v měřítku 1:500.000.³²

Podloží oblasti je tvořeno zvětralinami metamorfitů krystalinika především pak kordieritickými a biotitickými pararulami a migmatity.³³ Metamorfované pararuly zde obsahují velké množství křemene - základní suroviny pro skláře, slídy (biotit na severovýchodě, muskovit na jihu) a živce. V některých lokalitách jsou tyto horniny přerušeny granulity, amfibolity či krystalickými vápencovými břidlicemi.³⁴ Ze severu mezi Skleným a obcí Cikháj zasahuje do oblasti část svratecké zóny, která obsahuje velké množství skarnu, významného zdroje železa³⁵ - suroviny potřebné pro kovářské řemeslo. Železonosné rudy najdeme v okolí Hamrů, Nového Veselí, Jam a Budče, kde se ještě v první polovině 20. století prováděly pokusné šachty s vidinou využití ložiska magnetitu.³⁶ Přítomny jsou také překrytalované nečisté vápence s pestrým minerálním obsahem.³⁷ Z pokravných útvarů zde nalezneme aluviální sedimenty naplavené podél říčních toků, svahové sedimenty, rašelinné půdy a rašeliniště.

2.2.2. Geomorfologie

Region soudního okresu Žďár na Moravě je součástí následující geomorfologických strukturních jednotek: geomorfologické provincie Česká vysočina, subprovincie

---

³² Jan CHÁB - Zdeněk STRÁNÍK - Mojmír ELIÁŠ, *Geological Map of the Czech Republic 1:500.000*, Praha 2007, nebo například zdarma využitelné internetové stránky http://nts5.cgu.cz/website/new_tisk ze dne 8. února 2008, sestava filtrovaných dat pro okres Žďár nad Sázavou.

³³ Jaromír DEMEK - Václav NOVÁK a kol., *Neživá příroda*, Brno 1992, mapa na s. 44.

³⁴ Podrobněji o těžbě ložiska krystalického vápence ve Vápenici u Žďáru v poznámce dále.

³⁵ *Geologická mapa České republiky 1:50.000*, mapové listy 23 - 22, 23 - 24, 24 - 11, 24 - 13, nebo také Zdeněk MÍSAŘ, *Regionální geologie ČSSR. Geologie Českého masívu*, Praha 1965, mapa na s. 49.

³⁶ Jindřich PAŘÍZEK, *Dobývání nerostných surovin v okrese Žďár nad Sázavou a okolí*, Nové Město na Moravě 2000, s. 19 - 20, podobně píše také Josef BOUČEK, *Nerostné bohatství Horácka, Velké Meziříčí* 1938, s. 7.

³⁷ Josef František SVOBODA, *Vlastivěda moravská. Žďárský okres*, Brno 1937, s. 3 - 4, Jan KRANICH, *Přehled věd přírodních. Mineralogie, petrografie, geologie*, Olomouc 1927, s. 306.

Českomoravské, oblast Českomoravské vrchoviny, celek Hornosvratecké vrchoviny na severovýchodní straně, jejíž součástí je podcelek Žďárské vrchy, a celek Křižanovské vrchoviny na jižní straně, jejíž součástí je Bítešská vrchovina.³⁸ Z pohledu do mapy geomorfologického členění³⁹ je patrné, že podcelek Žďárské vrchy je oproti podcelku Bítešská vrchovina vyšší řádově o stovky výškových metrů. Jižní část okresu je mírně zvlněná s výškami vrcholů, které se pohybují výjimečně nad 600 m n. m. Při důkladnějším pohledu do mapy zde nalezneme rovinatější partie s několika vodními plochami.⁴⁰ Tyto rovinaté plošiny jsou protnuty hlubokými údolními, které byly vytvořeny erozní činností potoků a řek v interglaciálních holocénu. Nachází se zde i nejnižší položené místo okresu 510 m n. m. (odtok řeky Oslavy z území okresu). Na druhé straně okresu - severovýchodní, je situace z hlediska geomorfologického již poněkud dynamičtější. Nalezneme zde členité soustavy, jejichž součástmi jsou nejvyšší vrcholky, Žákova hora (809 m n. m.) a Šindelný vrch (802 m n. m.). Jediné tyto dva vrcholky v okrese přesahují hranici 800 m n. m.

Vzhled krajiny obecně je výsledkem dlouhotrvajících změn endogenních geologických a exogenních geomorfologických činitelů. Ve zájmové oblasti můžeme sledovat účinky třetihorního alpínského vrásnění, které vedlo k rozlámání původního povrchu paroviny a nestejným výzdvihům a poklesům. Z exogenních činitelů usilujících o harmonizaci zemského povrchu se zde projevilo mechanické kryogenní zvětrávání a v teplejších dobách vodní eroze.⁴¹ Současný reliéf se tedy vyznačuje relativně ne příliš starými zvětralinovými rýhami, které jsou nejvíce patrné v horních

---

³⁸ Jaromír DEMEK - Václav NOVÁK a kol., c. d., mapa na s. 16.

³⁹ Školní atlas České republiky, Praha 2000, s. 5.

⁴⁰ Blíže k otázce využití vod v okrese v kapitole 2.3. Hydrologické charakteristiky regionu.

⁴¹ Jaromír DEMEK - Václav NOVÁK a kol., c. d., s. 15 - 20, nebo Jaromír DEMEK a kol., *Geomorfologie českých zemí*, Praha 1965, s. 241, TÝŽ, *Hory a nížiny*, Praha 1987, s. 56 - 59.

částech říčních koryt, a protáhlými hřbety, na něž navazují pozvolné svahy.

2.3. Hydrologické charakteristiky regionu

V hydrologeologické mapě zájmového regionu velké vodní toky zbytečně nehledejme, neboť bychom je v ní ani nenalezli. Tato skutečnost je způsobena geomorfologickým charakterem území, jak jsem již naznačil výše v pasážích zabývajících se geologickými a geomorfologickými charakteristikami. Reliéf se v této oblasti volně svažuje jihovýchodním a na druhé straně severozápadním směrem. Vrcholové partie regionu jsou součástí hlavního evropského rozvodí řek prvního řádu⁴² Labe (Severní moře) a Dunaje (Černé moře). Severně od obce Cikháj a vodní nádrže Velké Dářko, která již není součástí soudního okresu, se nacházejí bifurkační⁴³ plošky v rašeliništích, kde nemůžeme s jistotou určit rozvodnici, a které jsou vyživovací oblastí obou úmoří. Řekami, které takto pirátsky odvodňují tuto oblast jsou Sázava (povodí Labe prostřednictvím Vltavy) a Svratka (povodí Dunaje prostřednictvím Dyje a Moravy). Dále v regionu pramení Doubravka pod Šindelným vrchem na severu, Oslava v mokřadech nad Matějovským rybníkem a mnoho dalších menších říček a potůčků.

Obecně tedy mohu říci, že se v oblasti jedná o horní toky řek, na kterých se projevuje nejvíce hloubková říční eroze. Řeky a potoky mají rychlý spád s malým, ale po většinu roku stálým objemem vody, na což měla a stále ještě má, byť méně, vliv retenční schopnost lesního porostu a vegetace. Průtočná maxima a minima se od sebe příliš neodlišují. Malá míra rozkolísanosti vodního stavu v minulosti postačovala pro potřeby vodních hamrů, vodních mlýnů, pil na dřevo,

---

⁴² Řeky prvního řádu ústí do moře, řeky vlévající se do řek prvního řádu jsou řekami druhého řádu atd.

⁴³ Stanislav CHÁBERA - Roman KÖSSL, *Základy fyzické geografie. Hydrogeografie*, České Budějovice 1999, s. 57.

papíren a v první polovině 20. století i vodních elektráren, které se vracely do zrekonstruovaných objektů bývalých vodních mlýnů.

Přirozené vodní nádrže zde nalezneme v podobě zatopených důlních děl, jako je tomu v případě jezírka Vápenice⁴⁴ vzniklém na začátku 20. století, když byla ukončena těžba zdejšího krystalického vápence a zastaven provoz vápenných pecí.⁴⁵

Umělé vodní nádrže v oblasti v první polovině dvacátého století nalezneme v podobě jednotlivých rybníků a rybníčních soustav. Geomorfologické charakteristiky jsou příznivé těmto vodním stavbám především v rovinatější jihozápadní části

---

⁴⁴ Na mapě II. vojenského mapování z let 1836 - 1852 je toto místo označeno jako K. O. (pozn. autora Kalkofen - pec na pálení vápna) v severním vrcholu trojúhelníku, jehož základnu tvoří linie spojující Mischkowetz Teich na východě a Reznarka Teich na západě.

⁴⁵ Jakub KOHOUT, *Těžba vápence a pálení vápna ve „Vápenici“*, (strojopis nevydané práce). Místo lomu a okolních šachet leží asi 2,5 km západním směrem od obce Zámek Žďár v Pilském lese v nadmořské výšce 599,9 m n. m. Ložisko krystalického vápence je zde vsunuto mezi vrstvy biotitické pararuly. Vápenec se zde začal těžit po provedení průzkumných šachet a rozboru vytěženého materiálu v roce 1770. Těžba spolu s pálením vápna trvala do roku 1907. Důvodů pro ukončení těžby bylo více. Hlavními byly velmi silný průsak spodní vody, klesající vydatnost ložiska a zhoršující se kvalita vytěženého vápence. Byly sice provedeny pokusné šachty a štoly v okolí, ale bez valného úspěchu. Když začínal být problém s průsakem spodní vody již neúnosný, byla v zimě 1894 - 1895 v lomu nainstalována rakouskou firmou Heinrich Cellerin z Vídně, první vodní pumpa, která dokázala přečerpávat za jednu hodinu 3.500 - 6.000 l vody. Jednalo se o model, který stál 750 zlatých. Následující zimu byla nainstalována ještě druhá pumpa se stejným výkonem. Za tři roky již pracovaly pumpy na maximální výkon. Odvoz vypáleného vápna byl uskutečňován prostřednictvím volských povozů jižním směrem, kde byl náklad přeložen na rychlejší povozy koňské, které je pak po státní silnici dopravovaly spotřebitelům. Od roku 1898 bylo možno vápno přeložit do železničních vozů. Z 18. prosince 1897 se dochovala žádost stavitele Josefa Křeliny žádajícího správu statku v Zámku Žďáře o 500 q na stavbu železničních stanic v Městě Žďáře, Sázavě u Žďáru a v Ronově u Přibyslavi. V roce 1907, kdy byla těžba ukončena, byly šachty (celkem 28, z nichž dvě nejhlubší měly hloubku 12,1 m) z bezpečnostních důvodů zasypány doposud vytěženou hlušinou. Hloubka samotného lomu byla v oné době 15,8 m. Montánní tvary jako haldy hlušiny zde nalezneme dodnes v okolí. Archivní fondy obsahující informace o těžbě zdejšího vápence a jeho další úpravě jsou uloženy v SOKA Žďár nad Sázavou, *Vápno a vápenky 1827 - 1841* a v MZA Brno, pobočka Kunštát, *Vápenka, dodávka vápna z Vápenice z Najdku 1770 - 1907, Vápenka, hledání ložisek vápence v Najdku*. Součástí práce *Těžba vápence a pálení vápna ve „Vápenici“*, která si vyžádala i absolvování kurzu potápění s dýchacím přístrojem, je i podrobný batymetrický plán profilu dna, který jsem dokončil při ponorech v zatopeném lomu v letních měsících roku 2005.

regionu, kde se rozprostírají dvě rybníční soustavy. Plošně větší je veselská rybníční oblast v okolí Nového Veselí a Matějova, kde nalezneme hlavní Veselský rybník (87 ha) a Matějovský rybník (38 ha). V soustavě bohdalovské je největším rybníkem Rendlíček (41 ha) a Pelfrýd (dnes Bohdalovský rybník, 31 ha).

2.4. Klimatologické charakteristiky regionu

2.4.1. Povětrnostní podmínky

Obecně můžeme říci, že povětrnostní charakteristiky regionu se od dnešních příliš nelišily. Při pročitání některých záznamů obecních kronik ze sledovaného období nejsou patrné větší odlišnosti oproti dnešnímu stavu zdejšího klimatu. Asi nejvýraznější odchylkou a událostí, která si zasloužila svůj záznam v kronikách, byla kalamita způsobená větrem v říjnu 1930.⁴⁶ Rozsáhlý polom, který způsobila ve zdejších lesních porostech byl impulsem k výstavbě úzkorozchodných⁴⁷ železnic. Celkem byly vystavěny tři tratě, které fungovaly v období od jara 1931 do konce roku 1934. Na konci každé z nich ještě bylo zřízeno několika pil na zpracování kalamitního dřeva. K likvidaci byli do oblasti povoláni lesní dělníci z východních částí Československé republiky - Slovenska a Podkarpatské Rusi.

Převažuje zde západní a severozápadní větrné proudění, které přináší srážky v podobě deště, sněhu a krup.

---

⁴⁶ Metoděj ZEMEK - Antonín BARTUŠEK, *Dějiny Žďáru nad Sázavou III (1784 - 1974)*, Brno 1974, s. 118, a také zmíněné kroniky obcí, např. SOKA Žďár nad Sázavou, *Archiv obce Cikháj 1824 - 1945, kn. 11, pag. 36 - 37*, SOKA Žďár nad Sázavou, *Archiv obce Lhotky 1925 - 1945, kn. 9, pag. 145*, kde je uvedeno: „V roce 1930 přišla katastrofa na lesy, 26., 27. a 28. října řádila větrná smršť se sněhem tak, že většina lesů byla zničena na 40 - 80% polámána a vyvrácena. Bylo bolno u srdce prohlížeti po katastrofě ty krásné lesy naše tak zpuštěné větrnou smrští. Není pamětníka takové pohromy. Které tolik nebyly poničeny, dovršeno bylo sněhem, který napadl začátkem prosincem vrstva 30 cm a zůstal zvlhlý a opět zmrzlý na stromech, které se pod touto tíží lámaly.“

⁴⁷ K tématu úzkorozchodných železnic Miroslav KRUŽÍK, *Lesní úzkorozchodné železnice na Žďársku ve 30. letech 20. století*, Západní Morava 6, 2002, s. 57 - 73, nebo Jiří POSPÍŠIL, *Spojení Žďáru se světem*, Žďár nad Sázavou 1997, s. 21 - 22.

To dokazují pozorování a od dvacátých let i přesná měření prováděná na žďárské hospodářské škole.

2.4.2. Srážky

Srážky jsou ovlivněny množstvím oblačnosti bohaté na vzdušnou vlhkost, kterou nad okres přinese západní a severozápadní větrné proudění. Proto jsou návětrné západní a severozápadní strany území chladnější a vlhčí, než části východní a jihovýchodní, které leží ve srážkovém stínu exponovaných vrcholů. Území leží na rozhraní dvou klimatických oblastí - chladné, vlhké oblasti a mírně teplé oblasti. Průměrné hodnoty se pohybují v rozmezí 700 - 800 mm/rok.⁴⁸

2.4.3. Teplota

Průměrná roční teplota se pohybuje okolo 6 °C. Nejchladnější je měsíc leden. Tím spíše ve vyšších nadmořských výškách, které se nacházejí v severní části regionu. Zimu v jihovýchodní části zmírňují vodní plochy v podobě rybníků. Naproti tomu nejteplejším měsícem v roce je červenec v nejnižších nadmořských výškách regionu, kteréžto se nacházejí v jižní části okresu.⁴⁹

2.5. Fytologické a zoologické charakteristiky regionu

Zástupci středoevropské listnaté i jehličnaté flory sloužili zdejšími obyvatelům jako zdroj dřeva pro výrobu náčiní každodenní potřeby, stavbu domů či nábytku. Nalézt zde tak můžeme jedlové a bukové lesy, jež jsou považovány za přirozené a původní v tomto regionu, dále pak smíšené lesy

---

⁴⁸ Evžen QUITT, *Klimatické oblasti Československa*, Praha 1971, s. 10 - 12.

⁴⁹ SOKA Žďár nad Sázavou, *Archiv obce Lhotky 1925 - 1945, kn. 9, s. 158*, čteme: „V zimě 1932 - 33 byly poškozeny naše krásné lesy skoro jako v r. 1930 následkem dlouho trvajících mlh (5 týdnů) narůstala na jižní straně lesů a lesů řídkých jinovatka pod již tíhou lámaly se lesy jako sirky. Škoda byl ohromná a dřevo získané nedalo se zpeněžit, ježto zásoby dřeva byly od r. 1930, čímž lesní majetek ztratil na ceně.“

obsahující buky, jedle a příměsí smrku a javoru klenu. Smrkové lesy jsou nepůvodní, vysazené a tedy mladší. Olšiny nalezneme ve vlhkých a humusových oblastech. Bory, ve kterých roste i kručinka barvířská se nacházejí v jižní části okresu na zvětralinách.⁵⁰

Mimo těžby dřeva bylo významnou složkou místního hospodářství pěstování lnu a s ním spojené řemeslné živnosti. Tuto skutečnost dokládá již mapa moravského a slezského průmyslu Karla Kořistky z r. 1860.⁵¹

Z hlavních zástupců původní středoevropské fauny můžeme jmenovat jeleny, srnce, husy a kachny. Dále jsou zastoupeni i nižší živočichové z řádu běžců, např. chřástal kropenatý a lyska černá, potápek, např. roháč velký a potápka malá, a mnozí další.⁵²

Z hlediska chovu zvířat byl pro obyvatelstvo hospodářsky nejdůležitější chov hovězího dobytka a ovcí, na něž navazovalo i zpracování z nich vzešlých surovin. Méně majetné obyvatelstvo horského regionu chovalo menší hospodářská zvířata, aby si přilepšilo k živobytí, např. kozu na mléko.

---

⁵⁰ Bedřich DROŽ, *Vegetační poměry v krajině žďárské*, Žďárský obzor 9, 1908, č. 1, s. 1 - 4, č. 2, s. 23 - 27.

⁵¹ Carl KOŘISTKA, *Industrie - Karte von Mähren und Oest. Schlesien*, 1860.

⁵² Josef František SVOBODA, *Vlastivěda moravská...*, s. 16 - 18.

3. SOCIÁLNĚ - GEOGRAFICKÉ CHARAKTERISTIKY REGIONU - Člověk v prostoru

3.1. Obyvatelstvo

3.1.1. Národnost

Národnostní struktura⁵³ této části moravského Horácka byla na začátku první poloviny dvacátého století více méně homogenní - česká. Jen malý díl zde tvořilo obyvatelstvo německé a ostatní. Ovšem i tak nízký počet obyvatelstva hlásícího se v regionu k německé národnosti dokázal svým působením značně jítřit a dynamizovat situaci. Příslušníci německé národnosti totiž v prvních dvou dekádách dvacátého století zastávali nejvýznamnější pozice na postech v úřadech a církevních institucích, což s nelibostí neslo většinové české obyvatelstvo.

Při úředním sčítání obyvatelstva v roce 1910 se přihlásilo k obcovací řeči (Umgangsprache) české 14.330, německé 30 a k polské 1 obyvatel. V roce 1921 bylo napočítáno 13.948 obyvatel národnosti československé, 29 německé, 1 židovské a 5 jiné vedle 96 cizozemců. Při sčítání v roce 1930 v okrese žilo 13.380 osob československé národnosti, 60 německé, 1 židovské, 396 ruské a 4 jiné vedle 93 cizozemců.⁵⁴ Vysoký počet příslušníků ruské národnosti, kteří pobývali v roce 1930 na území okresu zde pobýval z důvodu práce na odstraňování lesního polomu z roku 1930.⁵⁵ Z časového intervalu, který nám je vymezen událostí kalamity na konci října 1930 a dnem, ke kterému bylo uskutečněno statistické sčítání obyvatelstva, můžeme usuzovat na velmi rychlé šíření informací a mobilitu pracujícího obyvatelstva v období tzv. První republiky.

V době Protektorátu Čechy a Morava a druhé světové války, se ani okresu Žďár na Moravě nevyhnula nařízení

---

⁵³ Dana SÝKOROVÁ, *Úvod do demografie*, Olomouc 1991, s. 33

⁵⁴ Josef František SVOBODA, *Vlastivěda moravská...*, s. 70.

⁵⁵ Sčítání lidu proběhlo v roce 1930 ke dni 1. prosince, srov. poznámky ke kapitole 2.4.1. Povětrnostní podmínky.

vyplývající z Norimberských zákonů⁵⁶ ze září 1935 a jejich pozdějších dodatků vzniklých speciálně pro potřeby správy v Protektorátu, a závěry z konference na berlínském předměstí ve Wannsee⁵⁷ z ledna 1942. Norimberské zákony vstoupily v platnost na našem území se vznikem Protektorátu v polovině března 1939. Závěry z konference ve Wannsee začaly být naplňovány na většině území, jež bylo okupováno Třetí říší již v roce 1942. V důsledku znamenaly postupné neskrývané vyčleňování a deportace Židů do koncentračních táborů a jejich následné masové vyvražďování ve vyhlazovacích táborech. V případě s. o. Žďár na Moravě tyto deportace probíhaly již pouze ze samotného Města Žďár do tábora v Třebíči. Ze statistik je zřejmé, že v této době obyvatelstvo židovského původu žilo ve skupině již jenom v Městě Žďár.

3.1.2. Jazyk

Bohemista a profesor českého jazyka na Masarykově univerzitě v Brně, František Trávníček přiřazuje region s. o. Žďár na Moravě k severnímu Horácku.⁵⁸ Mluví se zde nářečím moravskočeským.⁵⁹ Vymezení J. F. Svobody se omezuje pouze na oddělení Horácka a Podhorácka, ale Trávníčkovo jazykově - folkloristické rozdělení uvažuje navíc o charakteristikách způsobu života a hmotné kultuře obyvatelstva (typy sídel a obydlí) s ohledem na české obyvatelstvo v oblasti, které bylo nuceno zde koexistovat s obyvatelstvem německým usídleným

---

⁵⁶ Především dva hlavní zákony: „Zákon o říšském občanství“ spolu s prováděcím nařízením k tomuto zákonu a „Zákon o ochraně německé krve a německé cti“.

⁵⁷ Dokument v německém jazyce: <http://www.ghwk.de/deut/protokoll.pdf>, ze dne 15. února 2008, v českém jazyce: http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/final_solution/wannsee_protocol, ze dne 15. února 2008.

⁵⁸ František TRÁVNÍČEK, *Moravská nářečí*, Praha 1926, mapa na s. 22, podobně k této problematice též Josef František SVOBODA, *Moravské Horácko*, Helenín u Jihlavy 1940, mapa na s. 29, na které je oblast Horácka vymezena oproti výzkumům Františka Trávníčka poněkud šířeji, ale s. o. Žďár na Moravě je vždy součástí tohoto specifického celku.

⁵⁹ František TRÁVNÍČEK, *c. d.*, s. 16.

na západě při zemské hranici s Čechami, v tzv. Iglauer Sprachinsel a roztroušeně i v dalších sídlech.⁶⁰

3.1.3. Náboženství

Zájmový region soudního okresu Žďár na Moravě, který byl součástí moravského Horácka, byl odlehlou a v minulosti těžko dostupnou oblastí, kam sice člověk rád zavítal, ale kde se moc usazovat nechtěl. Pro tento rys regionu zde můžeme nalézt v první polovině dvacátého století stále ještě setrvávající výrazný vliv náboženských kazatelů, kteří drželi pevně ve svých rukách zemědělské obyvatelstvo obcí jim přifařených, ke kterým se nové informace dostávaly jen pozvolna. O vztazích kléru a prostého obyvatelstva svědčí mnohé zprávy, které byly uveřejněny v místním dobovém tisku. Tak například týdeník *Horácké listy* vycházející v letech 1909 - 1941 několikrát popisoval konflikty a situace, kterým bylo zdejší obyvatelstvo vystaveno ze strany zástupců božích na Zemi.⁶¹

Není se pak čemu divit, že zdejší nemajetné, v zemědělství zaměstnané obyvatelstvo, bylo náchylnější ve dvacátých a třicátých letech přijmout ideje sociálně - demokratické, komunistické a v letech následujících po druhé světové válce ideje nejvíce komunistické, uskutečňované prostřednictvím socialistické centralizace, než lidovecké.

Církev československá bratrská byla druhou nejpočetnější náboženskou obcí v celém politickém okresu Nové Město. Lidí hlásících se v okresu Žďár na Moravě veřejně k jiným náboženským obcím bylo jinak obecně málo či zde pobývali pouze dočasně.

---

⁶⁰ Josef František SVOBODA, *Moravské Horácko*, sv. 3, seš. 1, Praha 1930, mapa na s. 29, nebo též Josef JANČÁŘ a kol., *Lidová kultura na Moravě*, Strážnice - Brno 2000, s. 9 - 14.

⁶¹ Například *Protest městské rady ve Žďáře proti návštěvě misionářů*, *Horácké listy* 2, 1910, č. 9, s. 6, nebo podobně *Politické rejdy za zpovědníci*, *Horácké listy* 3, 1911, č. 4, s. 5, *Ztrestaná klerikální neurvalost*, *Horácké listy* 1, 1909, č. 44, s. 5 a další.

3.2. Osídlení

Přeměna zdejší přírodní krajiny v krajinu kulturní, respektive maloagrární, probíhala od dob prvních kolonizátorů putujících po ose Libicko - žďárské obchodní stezky⁶² ve směru severozápad - jihovýchod.⁶³ Žďárský klášter, neboli Fons Beatae Mariae Virginis, byl založen na začátku druhé poloviny 13. století pro cisterciácký řád Bočkem z Obřan tzv. „...inter aquas Szam quoque Polnam.“⁶⁴ Dalšími, kdo následovali kroky mnichů do této oblasti byli lidé, kteří sem přišli dobývat rudy a je také zpracovávat v hamrech.⁶⁵ Ti byli donuceni vytvořit si žďárením bezpečný prostor a zázemí pro stavbu obydlí a hospodářských stavení.

Sídelní strukturu soudního okresu Žďár na Moravě můžeme charakterizovat z dat získaných při statistických sčítání obyvatelstva. Nejvýznamnější pozici v regionu zaujímal okresní sídlo, jediné město⁶⁶ - jak počtem obyvatel, tak i počtem domů, jímž je Město Žďár. Z pohledu do tabulky vývoje počtu obyvatelstva a přiloženého grafu je jasně zřejmé, že kvantitativní komparace s jinými sídly v s. o. není v případě Města Žďár možná. Město Žďár je skutečným nodem regionu, za kterým po dlouhé odmlce následují Nové Veselí a Zámek Žďár.

Obecným trendem v rámci zájmového regionu bylo zvyšování počtu obyvatelstva v centru a v sídlech, která jsou geograficky blíže k okresnímu městu jako je tomu v případech sídel již zmíněného Nového Veselí, Zámku Žďár, Hamry

---

⁶² Račan KVĚT, *Duše krajiny. Staré stezky v proměnách věků*, Praha 2003, s. 141.

⁶³ Srov. http://www.vesmir.cz/soubory/2003_012.pdf ze dne 9. února 2008.

⁶⁴ Jindřich ŘEZBÁŘ, *Cronica domus Sarensis*, Brno 1964, s. 23.

⁶⁵ Toponyma v zájmovém regionu, podobně jako na jiných místech, jsou mnohdy odvislá od činností, které prováděli první osadníci v území. Tak např. Ivan LUTTERER - Milan MAJTÁN - Rudolf ŠRÁMEK, *c. d.*, s. 352, kde se k heslu Žďár nad Sázavou píše: „...vypálené, vyžďárené místo“, tamtéž heslo Hamry: „...podle hamrů, v nichž se ruda zpracovávala.“

⁶⁶ Městské výsady spolu s povýšením znaku a rozmnožením městských práv byly Žďáru uděleny roku 1607 olomouckým arcibiskupem, kardinálem Františkem z Ditrichštejna, který získal Žďár do svého osobního vlastnictví.

(především Horní Hamry spolu s Dolními). Naopak u vzdálenějších sídel můžeme pozorovat ve sledovaném období úbytek obyvatelstva. Jedná se o sídla Bohdalov, Ostrov nad Oslavou, Obyčtov, Slavkovice, Německý Rudolec a další. Tento „depopulační“ jev je v obcích nejmarkantnější mezi součty provedenými v letech 1930 a 1950, kdy se při sčítání provedeném v roce 1950 mohl poprvé projevit vliv tzv. demografického zákona války. Největší vlna zalidňování a osidlování okresu přišla až ve druhé polovině padesátých let dvacátého století, kdy mohutný rozvoj socialistické výstavby a průmyslu, přilákal do regionu tisíce mladých a nových pracovních sil. Ale tuto část mého bádání si ponechám do budoucna, neboť bych se při popisu situace ve druhé polovině 20. století již ocitnul mimo časový rámeček vymezený této prací.

S ohledem na fyzicko - geografické charakteristiky zde můžeme vesnice v této části Horácka klasifikovat jako lesní lánové⁶⁷ (např. Kocanda), dále pak potočnice (např. Dolní Hamry) či ulicovky (např. Cikháj) a nakonec okrouhlice (např. Počítky).

Z hlediska napojení zdejších sídel na dopravní síť musím konstatovat, že se toto teprve začínalo plánovat. Plánování a realizace se však ne vždy setkalo s pozitivními ohlasy což nám dokládají zprávy v místním tisku.⁶⁸

---

⁶⁷ Jiří ŠKABRADA, *Lidové stavby. Architektura českého venkova*, Praha 1999, s. 153, kde autor píše: *schéma lesní lánové vesnice „bylo možné relativně snadno vytyčit i v obtížných podmínkách, tzn. v nepřehledných až neprůchoďných místech, zejména v lese. Není proto náhodou, že toto schéma nalézáme často u obcí, v jejichž názvu se zachoval náznak jejich zakládání v zalesněném místě, tedy zejména vesnic nesoucích název Žďár. Tento název upomíná na vypalování lesu při prvotním uvolňování a kultivaci plochy pro samotnou vesnici a obdělávané plochy polí, luk a pastvin.“*

⁶⁸ *Rozsudek nad opozičníky pokojovskými*, Horácké listy 4, 1912, č. 48, s. 4 - 5, článek popisuje rozsudek c. k. krajského soudu v Jihlavě nad několika obyvateli obce Pokojov: *„...kteří násilím chtěli zmařiti stavbu silnice v Pokojově“, kterýžto rozsudek: „...jest ponaučením pro ně, by nenechali se více ovládati vůdci klerikálními. Tito použili několika poplatníků pokojovských jako nástroje ku odstranění pokrokového starosty pana Pliczky, dali cítiti klerikální moc pokrokovému silničnímu*

Při pohledu do mapy⁶⁹ zjistíme, že se jednalo o tzv. monocentrickou⁷⁰ dopravní síť. K dispozici byla hlavní silnice z Německého Brodu do Nového Města ve směru západ - východ, a silnice z Chotěboře do Křižanova ve směru sever - jih.

V počátcích byla i železnice, která v roce 1898 zahájila pravidelný provoz na trati Město Žďár - Německý Brod a v roce 1905 propojila pravidelnými spoji Město Žďár s Tišnovem, respektive Brnem.⁷¹ Plánována byla i železnice, která by přímo spojovala Město Žďár se Ždírcem nad Doubravou, ale první světová válka přerušila tyto snahy. S rozvojem dopravy a prostředků šířících rychleji informace, např. telegrafu či regionálních tiskovin, se začala zrychlovat doprava zejména zemědělských plodin a dřeva ze zdejších lesů k železnici což prospívalo povoznictví v mnoha odlehlých obcích a dělníkům zaměstnávaným na stavbě silnice. Ti byli vždy najímáni z obce, jíž vedla silnice. Dalším přínosem byl fakt, že se začal pročišťovat vzduch přesycený klerikálními dogmaty a předsudky.

Rok 1910 byl významný z hlediska elektrifikace okresu. Prvním místem, kde byla zbudována elektrárna byl Najdek. František Trefulka ze Žďáru zde tehdy koupil mlýn (r. 1908) a začal s jeho přestavbou na elektrárnu. Stavební práce pokračovaly bez menších problémů a zdržení, a proto bylo již v následujícím roce rozhodnuto o spuštění dodávky před vánoci v r. 1909. Nebylo však možné zahájit provoz elektrárny a dodávky elektrické energie, neboť účinkem mrazu byly poškozeny části turbíny. Provoz byl tedy zahájen až v září r.

---

výboru okresu žďárského a použili je i jako agitátory ku roznášení potupných a lživých zpráv."

⁶⁹ <http://www.mapy.cz> ze dne 7. února 2008, odkaz „Historické mapy 1836 - 1852“.

⁷⁰ Základem monocentrické dopravní sítě je existence jediného dominantního uzlu, ke kterému se všechny komunikace radiálně sbíhají a samy jsou mezi sebou spojovány vedlejšími silnicemi.

⁷¹ Jiří POSPÍŠIL, c. d., s. 3 - 7, nebo Atlas československých dějin, Praha 1965, mapa č. 24d, podobně také Školní atlas československých dějin, Praha 1979, mapa č. 26b.

1910. Instalovaná vodní turbína o výkonu 86 HP produkující 4.000 V, byla hlavním dodavatelem v okrese a do roku 1920 zásobovala Najdek (+ Šlakhamry), Dolní Hamry, Počítky, Vysoké, Zámek Žďár a Město Žďár elektrickou energií. Nevyrovnané majetkové poměry Františka Trefulky a následný požár ukončil činnost elektrárny v Najdeku, která již nebyla obnovena. Po vydání zákona o soustavné elektrizaci z dubna 1921 bylo Město Žďár od r. 1922 napojeno na síť provozovanou Západosmoravskými elektrárnami, které v meziválečném období postupně připojovaly na síť další obce okresu.⁷²

---

⁷² Ivo FILKA, *Historie a současnost podnikání na Žďársku*, Žehušice 2005, s. 75 - 77.

4. ŽIVNOSTENSKÝ ŘÁD A VLIV STÁTNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ

4.1. Živnostenský řád

Jedinou organizační strukturou po celá dlouhá staletí byl pro řemeslníky cechovní systém. Tento systém upravoval výrobní kapacity mistrům, jejich tovaryšům a učňům, kteří spadali do okruhu jeho správní působnosti. Dále cechy dohlížely na kvalitu vyrobených produktů, jejich cenu a konečnou podobu.⁷³ Jejich neomezená práva začala být redukována již v 18. století v době vlády císaře Josefa II., kdy bylo cechům odňato právo udělovat živnostenská oprávnění, kteréžto právo bylo dáno do pravomoci vrchnostenským úřadům. Ovšem zásahem - asi nejvýznamnějším z pohledu cechovního systému, bylo vydání císařského patentu, jímž v platnost vstupoval živnostenský řád, který rušil cechovní zřízení a ustanovoval nový systém živnostenských společenstev.

Císařský patent č. 227/1859 Z. ř., ze dne 20. září 1859, byl schválen na podkladech, které byly vypracovány v době finanční krize ministrem financí tehdejší monarchie, jímž byl Karl Ludwig von Bruck. Zákon vstoupil v platnost 1. května roku 1860 a s několika novelami provedenými ještě v době monarchie a posléze i v době Československé republiky a Protektorátu Čechy a Morava, zůstal v platnosti až do roku 1965, kdy jej nahradil nový zákoník práce.⁷⁴

Zákon neupřednostňoval a nevyvyšoval jednotlivé řemeslné živnosti nad druhými, ale je obecně známo, že některá řemesla se těšila mezi lidmi větší přízni a úctě, např. řezníci,⁷⁵ na což nám poukazuje například složení zástupců městské samosprávy v Městě Žďár. V ostatních sídlech zájmového regionu byla situace poněkud odlišná, neboť hlavní slovo zde

---

⁷³ Blíže k řemeslům ve středověku, např. Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, Praha 1906, TÝŽ, *Řemeslnictvo a živnost XVI. věku v Čechách (1526 - 1620)*, Praha 1909, TÝŽ, *Český průmysl a obchod v XVI. věku*, Praha 1913.

⁷⁴ Zákon č. 65/1965 *Sbírky zákonů Československé socialistické republiky* (dále jen Sb. ČSSR) „Zákoník práce“, ze dne 16. června 1965.

⁷⁵ Již Zikmund Winter zdůrazňuje „...přednější řemesla středověku“, Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu...*, Praha 1906, s. 632.

mělo nejvíce majetné obyvatelstvo - sedláci. Na druhé straně stála řemesla, která byla spíše okrajovými a méně prestižními, např. dlaždiči. Dlužno ale podotknout, že bez lidí, kteří pracovali v řemeslných oborech, které byly méně privilegované, by společnost mohla stěží dobře existovat a prospívat.

Mezi dodatky a novely patentu můžeme řadit již v roce 1862 uzákoněný obchodní zákoník. Další z důležitých úprav byla ta, která vešla v platnost v roce 1883.

Princip novely č. 39/1883 Z. ř., spočíval ve specializaci. Dle ní se živnosti rozdělovaly na, a) svobodné, b) řemeslné⁷⁶ a konečně třetí kategorii živností c) koncesované.

Za řemeslné⁷⁷ živnosti byly považovány tyto následující: hrnčíři, kamnáři; sklenáři, brusiči skla, ryjci skla, leptači skla; kováři, motykáři, pánváři, kroužkáři a řetízkáři, cvočkaři, kováři vozů, zámečníci vozoví; uzdaři, nožíři a brusiči na ostro, výrobci chirurgických nástrojů; pilníkáři; zámečníci; brusiči kovů a ocele, ostruháři, jehlaři, brdaři; sítaři, mřížovníci; klempíři; kováři mědi; kovolijci, mosazníci, cínaři; pasíři, výrobci bronzového zboží, výrobci zboží z čínského stříbra, výrobci kovového zboží galanterního, ciseléři; zlatníci, stříbrníci a klenotníci; zlatotepci, stříbrotepci a kovotepci; ryjci, kovoryjci (metalurgové), ryjci forem, ryjci not, smaltovníci, propletači ozdob (guillocheurové); platnéři; kotláři; mechanikové, výrobci chirurgicko -lékařských přístrojů, optikové; hodináři; výrobci klavírů, výrobci harmonií a podobných hudebních nástrojů, varhanáři, výrobci nástrojů dechových, smyčcových, strunových a bicích, harmonikáři; košaři; bečváři (bednáři); truhláři; soustružníci, řezbáři

---

⁷⁶ Podle novely č. 39/1883 Z. ř. císařského patentu §1 č. 227/1859 Z. ř., „Řemeslné živnosti jsou takové, při nichž jde o zručnosti, které vyžadují vzdělání v živnosti vyučením a delším zaměstnáním.“

⁷⁷ Novela ukládala, aby žadatel o řemeslnou živnost prokázal svojí odbornou kvalifikaci a náležitou teoretickou připravenost k vykonávání příslušného řemesla, předložením výučního listu, předložením vlastnoruční práce k posouzení společenstvu a dokladem z předešlé praxe.

mořské pěny, dýmkaři; hřebenáři, vějířníci, řezbáři kostí; sochaři (živnostenští řezbáři dřeva a kamene); koželuzi, barvíři koží; brašnáři, řemenáři, bičaři, sedláři, postrojníci; kartáčníci, štětkaři; provazníci; prýmkaři, šňůraři, portáři, výrobci zlatého a stříbrného drátu, platnéři a přádelníci zlata a stříbra; vyšívači zlatem, stříbrem a perlami; barvíři; čalouníci, výrobci ložního zboží; oděvníci; obuvníci; rukavičkáři, bandážníci; slunečnickáři a deštníkáři; kožešníci, čepičkáři, barvíři kožešin; kloboučníci; modisté; výrobci dělaných květin, ozdobníci per; holiči, kadeřníci, vlásenkáři; knihaři, pouzdraři, výrobci galanterního zboží koženého, kartonážníci; pekaři (vyjmouc pecnářství, které mlynáři podle dosavadního zvyku v zemi provozují jako živnost vedlejší svými lidmi domácímí nebo vlastními pomocníky); cukráři, koláčníci, mandoletáři, výrobci kandytů; perníkáři; voskáři; řezníci, uzenáři; řezníci koňští, uzenáři koňští; mydláři; dlaždiči, pokud provozování živnosti vztahuje se k dláždění veřejných cest přirozenými kameny; pokrývači taškami a břidlicí; natěrači a lakýrníci, malíři štítů a písma, živnostenští malíři průmyslových výrobků, pozlacovači a okrašlovači, malíři pokojů; štukatéři.⁷⁸

Nakonec jich bylo definováno celkem 54, přičemž se některé spojovaly a s postupem času zase rozdělovaly nebo naopak. Prakticky byly zařazeny všechny řemeslné živnosti, které byly v době vzniku novely považovány za obecně hlavní a provozované.

---

⁷⁸ Hlava I §1 227/1859 Z. ř., součástí tohoto paragrafu byla i pasáž s následujícím zněním: „*Ministr obchodu, vyslechna obchodní a živnostenské komory, zřízené snad jednoty společenstevní a příslušná společenstva, může ve shodě s ministrem vnitra prohlásiti za řemeslné také ještě jiné živnosti.*“ Tento dovětek představoval flexibilní prvek v zákoně a postupem času umožňoval přidávat nově vzniklé řemeslné živnosti či živnosti odštěpené od výše zmíněných.

Přehled dalších významných zákonů, vládních nařízení a právních dokumentů, které souvisejí s tématem této práce (řazeny chronologicky):⁷⁹

- zákon č. 48/1908 Z. ř., ze dne 21. února 1908, o pracovních přestávkách při provozování živností.
- zákon č. 91/1918 Sbírky zákonů a nařízení státu československého⁸⁰ (dále jen Sb. SČS), účinný od 11. ledna 1919, o 8 hodině době pracovní.
- nařízení ministra obchodu č. 32/1919 Sb. SČS, ze dne 27. ledna 1919, o obchodních a živnostenských komorách.
- zákon č. 268/1919 Sb. SČS, účinný od 1. července 1919, jímž se měnily předpisy zákona o nemocenském pojištění dělníků.
- zákon č. 29/1920 Sb. SČS, účinný od 17. června 1920, o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácí práce.
- nařízení vlády č. 628/1920 Sb. SČS, ze dne 26. listopadu 1920, jímž se prováděl zákon o úpravě pracovních a mzdových poměrů domácí práce.
- zákon č. 321/1921 Sb. SČS, účinný od 1. října 1921, o všeobecné dani z obratu a z pracovních výkonů a o dani přepychové.
- zákon č. 268/1923 Sb. SČS, účinný od 1. ledna 1924, o dani z obratu a dani přepychové.
- zákon č. 87/1926 Sb. SČS, účinný od 17. prosince 1926, o podomním obchodě.
- nařízení vlády č. 261/1942 Sb. PČM, ze dne 24. července 1942, o domácí práci.
- nařízení vlády č. 101/1944 Sb. PČM, ze dne 20. dubna 1944, k zajištění domácí práce důležité pro válečné hospodářství a pro nezbytné životní potřeby.

---

⁷⁹ U zákonu je pro přehlednost uveden den, kdy patřičný dokument vstoupil v platnost, u vládního nařízení a ostatních právních dokumentů uvádím pouze den jejich schválení.

⁸⁰ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého, 1918 - 1938.*

- nařízení vlády č. 76/1944 Sb. PČM, ze dne 23. března 1944, jímž se měnilo a doplňovalo vládní nařízení vlády ze dne 24. července 1942 č. 261/1942 Sb. PČM, o domácí práci.
- dekret prezidenta republiky č. 110/1945 Sbírky zákonů a nařízení republiky Československé⁸¹ (dále jen Sb. RČS), účinný od 7. listopadu 1945, o organizaci lidové a umělecké výroby. A mnohé další právní dokumenty, které předcházely, ale i následovaly však měly vliv na řemeslnou práci.

Za významné považuji zmínit i dokument, který de facto znamenal zánik živnostenského podnikání vůbec. De iure zanikl živnostenský řád až v roce 1965, když vstoupil v platnost již výše zmíněný zákoník práce. Oním stěžejním dokumentem byl „*Program československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků přijatý 5. dubna 1945 v Košicích*“, tzv. Košický vládní program.

S odstupem času či možná jen pozornému čtenáři tohoto dokumentu, neuniknou pasáže, které se zanedlouho od svého vyhlášení citelně dotkly živnostníků a nejen jich.⁸²

4.2. Vliv státního hospodářství

Ač součástí tak zvaného Předlitavska, průmyslovější části Rakousko - Uherské monarchie před rokem 1918,⁸³ byl

⁸¹ Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, 1945.

⁸² V XVI. kapitole tohoto dokumentu, se dočteme: „Jedno však může nová vláda našemu lidu na té i oné straně fronty slíbit: že vláda bude podle nejlepšího vědomí a svědomí plnit převzatý jí program, že se bude vždy a všude řídit zájmem našich národů a republiky, že nepřipustí, aby v osvobozené republice převládal kořistnický zájem příživnických jednotlivců a skupin nad zájmy národa“. Nikdo netušil, že pasáž: „...kořistnický zájem příživnických jednotlivců...“, bude vykládána také v souvislosti s majiteli řemeslných živností. Podobně k problematice zániku řemeslných živností v Československu Jana GERŠLOVÁ - Milan SEKANINA, *Lexikon našich hospodářských dějin. 19. a 20. století v politických a společenských souvislostech*, Praha 2003, s. 324, kteří píší: „Na počátku 50. let 20. století byla tradiční řemeslná výroba v Československu zlikvidována, neboť byla považována za neslučitelnou se zásadami socialistické výroby a za zdroj kapitalistického vykořisťování.“

⁸³ Vlastislav LACINA, *Formování československé ekonomiky 1918 - 1923*, Praha 1990, s. 169, kde autor píše: „Nově vzniklá Československá republika byla hospodářsky a technicky nejvyspělejším nástupnickým státem Rakousko - Uherska. připadlo jí sice jenom 21 % plochy a 26 % obyvatelstva, ale na jejím území se nacházelo podle přibližných odhadů 60

přeci jen zdejší region považován z hlediska rozvoje průmyslu za zaostalý. V kurzu bylo dobývání palivových surovin především černého a hnědého uhlí k těžkému průmyslu, ale těmi zdejší hory nedisponovaly, a proto zájem o tuto oblast nebyl příliš veliký. Jedinými dostupnými surovinami, kterými ještě v první polovině 20. století s. o. Žďár na Moravě oplýval, bylo dřevo v lesích a křemen pod těmito lesy. Sklárný, které využívaly zdejší křemen ovšem byly těsně za hranicí okresu. Dřevo se v masovém měřítku zpracovávalo pouze po kalamitních situacích, kdy např. v roce 1931 bylo poničeno 50 - 80 % stromového porostu, které muselo být co nejdříve zpracováno. Zpracované dřevo se pak dodávalo do celé republiky, mnohdy i pod cenou, jen aby rychle zmizelo z lesa, kde mu hrozila nákaza od škůdce.

Ale nyní se musím již vrátit k vlivu hospodářství na zdejší region a v krátkosti zmínit některé zajímavosti, neboť důkladněji pojednávám o této problematice u vybraných živnostenských společenstev, abych tak přesněji postihl dopady na konkrétní obory řemeslné činnosti. Jako zdroj levné a kvalitní pracovní síly začala být oblast vyhledávána od konce 19. století vídeňskými faktory. Mnohdy se tito zde začali usazovat a rozvíjet vlastní výrobu, jejíž produkty potom vyváželi. Továrníci z průmyslových středisek zde zakládali továrny na obuv, sirky, škrob atd. S nimi začal přicházet do zapadlých horských výsek a městeček duch kapitálu, který měl v závěsu za sebou mnoho nového a ne vždy dobrého.

Konjunkturu v několika řemeslných oborech sebou přinesl sarajevský atentát v r. 1914. Za krvavou cenu tenkrát získali práci hlavně obuvníci a krejčí, kteří vyráběli pro armádu.

- 70 % výrobní kapacity průmyslu habsburské monarchie.", a dále v poznámce k výše uvedenému, autor upozorňuje na rozdílnost a nejednotnost statistik u jednotlivých autorů, např. A. Rašina, R. Hotowetze, W. Lewita a J. Faltuse.

Konec války v r. 1918 ještě neznamenal ztrátu zaměstnání. Na scéně byl přeci nový stát, jehož armáda nutně potřebovala vystrojiti a nabízela se tak příležitost pro mnohé. Závažné problémy nastaly až na přelomu 20. a 30. let dvacátého století. Hospodářská krize zasáhla většinu zemí razantním dominovým efektem. Ušetřeno nezůstalo ani obyvatelstvo okresu Žďár na Moravě. V době kulminace této celosvětové krize byly obecními úřady ve zdejšímu okresu vydávány nezaměstnaným poukázky v hodnotě 10 Kč. Tyto „žebračky“, jak se jim přezdívalo, však měly vystačit na celý jeden měsíc v době, kdy jeden kilogram chleba stál 1,50 Kč. Neuspokojivý stav, kdy nedostatek peněz na potraviny způsobený nezaměstnaností, vedl ke strádání zdejšího obyvatelstva, vedl k veřejným nepokojům a stávkám.⁸⁴ Z těchto pak těžily levicové strany a zvláště pak komunistická a národně socialistická strana, které právě v této době získávaly podporu agitacemi u místního nezaměstnaného dělnictva. Nárůst nezaměstnanosti vedl k zavedení tzv. nouzových prací. Přičemž velká část těchto prací měla vliv na zlepšení vzhledu a infrastruktury okresu. Stavba vodovodu, výstavba a dláždění ulic a silnic, dávala obživu obyvatelstvu v době hospodářské krize. Později pomohlo i zaměstnání při stavbě dráhy Německý Brod - Tišnov od roku 1938, nebo odchod za prací do jiného okresu.

Kapitolou samou pro sebe a tragédií pro místní živnostníky potažmo jejich rodinné příslušníky, byl průnik firma Baťa na trh okresu Žďár. O takřka „chronické“ bolesti zdejších chudých obuvníků, firmě Tomáše A. Bati, pojednávám v kapitole, která se zabývá Společenstvem obuvníků, a proto ji nebudu na tomto místě blíže rozebírat.

Život stěžovalo i veliké daňové zatížení živnostníků formou daně z obrátu, kterou se stát snažil překlenout

---

⁸⁴ Srov. George IGGERS, *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*, Praha 2002, s. 84, kde autor považuje vývoj ceny potravin za jeden z hlavních faktorů vzniku revoluce.

hospodářskou krizi. Její zavádění se však neobešlo bez odezvy. Začátkem března 1932 proběhla demonstrace živnostníků vedených živnostenskou stranou ve Žďáře, ze které byla vyslána deputace s rezolucí na okresní hejtmanství v Novém Městě.⁸⁵

Stejně jako v období první světové války, tak i válka po ní následující přinesla konjunkturu, byť menších rozměrů než tomu bylo v prvním případě, hlavně pro místní obuvníky o čemž se rozepisují dále.

Přídělový systém v období druhé světové války živnostníky omezoval. Kvůli nedostatku takřka všech výrobních surovin byli nuceni někteří své živnosti skládat nebo alespoň dávat do klidu. Zaznamenal jsem ale i případy, konkrétně u obuvnických živnostníků, že tito své složené nebo do klidu převedené živnosti obnovovali, nejvíce pak v letech 1939 - 1942. Domnívám se, že vysvětlit tento stav lze na základě doposud vítězného tažení Německa, přičemž v návaznosti na tento fakt se snažili o menší přilepšení i mnozí chudí obuvníci.

Lepší časy nenastaly ani po válce, kdy se již od roku 1946 snažila živnostenská společenstva připravovat sebe a své členy na přechod národního hospodářství na dvouleté plánování, a to vše za stálého fungování přídělového systému. Vše dovršily centralizační kroky, které vrcholily po únoru 1948.

---

⁸⁵ Ivo FILKA - Jaroslav ŠVOMA, *Stručné dějiny města Žďár nad Sázavou*, Žďár nad Sázavou 1998, s. 63.

5. ŘEMESLNÉ ŽIVNOSTI

5.1. Živnostenská společenstva

Živnostenský řád č. 227/1859 Z. ř., nenařizoval povinné členství v živnostenských společenstvech, to bylo pouze dobrovolné.⁸⁶ Tento systém však již brzy přestal plnit požadavky doby, a proto bylo rozhodnuto o úpravě nejen pasáží týkajících společenstev, které se stala součástí novely z r. 1883. Těmito úpravami byla uzákoněna povinnost zřizovat společenstva v každém okresu. Vzniklým živnostenským společenstvům se navrátila zpět některá stará práva a povinnosti z dob cechovního zřízení, které byly upraveny pro potřeby nové doby. Tak například získala společenstva zpátky povinnost dozorovat výuku řemesel a právo vydávat výuční listy na základě vykonaných zkoušek. Okresní hejtmanství požadovalo po novém mistru, který chtěl započít svoji živnost, mimo jiné i důkaz o členství ve společenstvu, který se tak stal jednou z podmínek pro udělení živnostenského listu.

V roce 1883 bylo tedy založeno pro s. o. Žďár na Moravě Společenstvo svobodných a koncesovaných živností a o dva roky později také Společenstvo živností řemeslných, kde byl zvolen společenstevní výbor volený na tři roky valnou hromadou. Výbor volil předsedu, jehož volbu schvaloval okresní úřad v Novém Městě.

Základním právním dokumentem závazným pro členy Společenstva byly stanovy. Ty, rozděleny do několika částí, reprezentovaly Společenstvo na veřejnosti a byly úředním potvrzením jeho práv a povinností.

V §1 stanov byl definován účel Společenstva jako takového. Druhý paragraf pak uváděl plný název společenstva, územní rozsah a sídlo. Následovaly paragrafy týkající se mistrů a tovaryšů, zvláště pak jejich povinností a práv.

---

⁸⁶ Původní hlava I §1 227/1859 Z. ř., „...zřízené *snad* jednoty společenstevní...“, v níž právě slovo „*snad*“ dokládá onu nedirektivnost části zákona týkající se živnostenských společenstev.

Neopomenuty byly ani otázky, které se týkaly vzdělávání a péče o řemeslný dorost. Nezbytné bylo i určení poplatků inkorporačních a za přípovědi. Například stanovy Společenstva kolářů a karosářů uvádí v r. 1922 poplatek za přípověď učně ve výši 20 Kč. Stejnou částku zaplatil uředník za vyučenou. Doba učební byla vyměřena na tři roky. O tovaryšské zkoušce pojednával §12. Další paragrafy pamatují na organizaci valných hromad, způsob hlasování a voleb, společenstevní pokladně, definice úkolů funkcionářů.⁸⁷

Na počátku 20. století se společenstva rozšířila natolik, že vyvstala potřeba ustavit okresní jednotu živnostenských společenstev, která by v sobě sdružila, postupně všechna společenstva z p. o. Nové Město, přičemž se v r. 1908 tak i stalo.⁸⁸

V době Protektorátu byly slučovány oborová společenstva do jednoho. V s. o. Žďár bylo sloučeno Společenstvo řemeslných živností se Společenstvem svobodných a koncesovaných živností výnosem Zemského úřadu v Brně ze dne 23. ledna 1941.⁸⁹ V roce 1942 se toto sloučilo se společenstvy z Vojnova Městce, Bystřice nad Pernštejnem a Velké Losenice. Nakonec se tento celek sloučil se Společenstvem smíšených živností v Novém Městě. Vznikaly také oborové Ústřední svazy.⁹⁰

5.1.1. Společenstvo smíšených živností

Bylo založeno jako Společenstvo živností řemeslných již v r. 1882. V době svého vzniku v sobě sdružovalo řemesla

---

⁸⁷ Srov. SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo kolářů a karosářů Nové Město na Moravě 1921 - 1949*, kart. 1, fol. 1 - 10', stanovy Společenstva kolářů a karosářů v Novém Městě.

⁸⁸ Původně byla založena jako Závazná jednota živnostenských společenstev. Okresní jednota byla zrušena r. 1948 a její funkci převzal Svaz československého živnostnictva.

⁸⁹ Výnos Zemského úřadu v Brně ze dne 23. ledna 1941 č. 24130/1940.

⁹⁰ Ústřední svaz řemesla (č. 85/1940 Sb. PČM), a dále pak Ústřední svaz průmyslu (č. 197/1939 Sb. PČM), Ústřední svaz obchodu (č. 37/1940 Sb. PČM), Ústřední svaz pro cizinecký ruch (č. 386/1940 Sb. PČM) a Ústřední svaz dopravy (č. 451/1940 Sb. PČM).

různých odborů - dřevařský, potravinářský, kovoobráběcí a různých živností. Postupem doby se od něho oddělovaly jednotlivé živnosti a vznikala tak samostatná odborná společenstva.

Ve valných hromadách konaných většinou jednou do roka se volili představitelé Společenstva. Volen byl starosta a jeho náměstek, 18 členů výboru a jejich devět náhradníků a nakonec ještě starostové pro každou odborovou sekci. Odhlasovány byly odměny funkcionářům Společenstva - starostovi, pokladníkovi a také sluhovi. Bylo dobrým a častým zvykem, že se starosta a někdy i pokladník vzdali této odměny ve prospěch dobročinnosti. Nedostavení se člena výboru na zasedání, bylo v rozporu se stanovami, které byl zvolený funkcionář nucen dodržovat, a bylo pokutováno částkou 5 K, která se v pozdějších letech zvyšovala.

Během roku se konaly výborové schůze, které měly na svém obecném jednacím pořádku většinou přípovědi učedníků a tovaryšů, vyřizování korespondence, se kterou bylo nutné výbor seznámit, projednávání společenstevních záležitostí, mezi kterými se objevovalo i schvalování finančních darů na rozličné účely, např. příspěvky na pokračovací školu, a nakonec volné návrhy zúčastněných členů. Konány byly také schůze jednotlivých odborů.

V první polovině dvacátého století dokládají archivní materiály v podobě matrik členů, že odbor dřevařský sdružoval řemeslníky z následujících oborů: stolařství, truhlářství, kolářství, sklenářství. Odbor potravinářský sdružoval řemeslníky z oborů: pekařství, cukrářství a perníkářství, řeznictví a uzenářství. Odbor kovoobráběcí řemeslníky z: klempířství, zámečnictví, kovářství a podkovářství. A konečně odbor různých živností sdružoval řemeslníky z oborů: bednářství, sedlářství a čalounictví, dlaždičství, hodinářství, holičství, kadeřnictví a vlásenkářství, jirchářství, hrnčířství a kamnářství, kožešnictví,

kartáčnictví, malířství, natěračství a pozlacovačství, pokrývačství, krejčovství a dámské krejčovství, dýmkařství, fotografické živnosti, kloboučnictví, knihvazačství, koželužství, modistství, nožířství, obuvnictví, provaznictví, puškařství a varhanářství. Dále pak jednoho bandážistu z Města Žďáru, jehož totožnost nebylo možno v přístupných materiálech prokázat, a jednoho řemenáře Richarda Grubera také ve Žďáře.⁹¹

Matriky tovaryšů a učedníků jsem procházel, neboť mne zajímala z geografického hlediska zajímala pracovní mobilita tehdejšího obyvatelstva za prací či učebním oborem. Dále jsem chtěl zjistit jaký byl poměr učedníků a učednic, tedy struktura osob v učebním oboru z hlediska gender problematiky, kterou zmíním na vhodném místě. V případě působení některého ze společenstev v celém p. o. jsem vybral informace týkající se s. o. Žďár na Moravě, kteréžto jsem dohledal podle místa provozování živnosti či jména mistra, u kterého byl tovaryš, tovaryška či učedník, učednice společenstvem evidován.

Tak například matrika tovaryšů Společenstva smíšených živností svědčí o tom, že v období let 1901 - 1933 pocházeli zdejší tovaryši jednak z místního s. o., což můžeme považovat za migraci vnitřní. Druhým případem je migrace vnější, která probíhala přes hranice soudního okresu Žďár na Moravě. Tovaryše v onom druhém případě můžeme dále rozdělit na ty, kteří pocházeli ze sousedních s. o., a na ty, kteří pocházeli ze vzdálenějších míst. Tak například z Lednice - okr. Břeclav (kamnář), Kozlov - okr. Strakonice (obuvník), Líšnice - okr. Žamberk (sedlář), Srstnice - okr. Louny (kovář), Sukov - okr. Hradec Králové (sedlář), Milovice - okr. Poděbrady (sedlář), Brno (krejčí), Milovice - okr. Mladá Boleslav (sedlář), Rozdalovice - okr. Jičín (holič), Dražice - okr. Tábor,

---

⁹¹ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo smíšených živností Nové Město na Moravě 1882 - 1947*, kn. 16.

Klučenice - okr. Milevsko (sedlář), Rychtářov - okr. Vyškov (pekař), Radim - okr. Rokycany (kloboučník), či třeba Königsbach - okr. Sankt Pölten (obuvník), Hollabrunn - okr. Hollabrunn (stolař), a dalších míst.⁹² Z uvedeného vyplývá, že dosah pracovní mobility obyvatelstva byl vskutku fascinující.

Podobně na tom byli učedníci ve stejném období, neboť také u nich lze dohledat domovskou příslušnost v obcích na území dnešní Rakouské republiky, např. z Vídně. Nezřídka se objevují i učedníci ze Slovenska (Malacky, Púchov nad Váhom, Sotina) a Podkarpatské Rusi (Mukačevo) či Sovětského svazu (Terenga,⁹³ Voroněž) a Království Jugoslávie (Zenica).

Připovídací poplatek za tovaryše činil v r. 1910 6 K, za učedníka přijímaného do učebního poměru na 2 - 4 roky to byly 4 K. Bylo však možné požádat o slevu či úplné zproštění od tohoto poplatku přičemž bylo pohlíženo na majetkové poměry připovídaného člověka. Synové a dcery členů - mistrů platili vždy polovinu poplatku uvedeného ve společenstevních stanovách.

Ani mistři se nevyhnuli placení, když chtěli vstoupit do Společenstva. Inkorporační taxa byla stanovena ve výši 100 K.

Protokoly z konaných výborových schůzí a valných hromad Společenstva nám poskytují cenné informace týkající se organizace společenstevního života. Tak například na schůzi konané 27. února 1910, tlumočil delegát návrh tovaryšů:

---

⁹² SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo smíšených živností...*, kn. 15. U všech míst jsem navíc ověřil, zda se jedná opravdu o místo, které jsem zde uvedl, neboť míst se stejným názvem, ale v jiném okrese je v některých případech více. Dále jsem srovnával tyto informace, bylo-li to jenom trochu možné s dalšími prameny. Neocenitelnou příručkou pro tuto práci mi byla příručka, Alois CHYTIL, *Chytilův místopis Československé republiky*, Praha 1929².

⁹³ Stěpan Karasilnikov, původem z Terengy, byl přijat do učení v roce 1930 na tři roky.

„Za první, aby doba pracovní byla všude stejně stanovena na 11. hodin denně se ¼ hod. přestávkami dopoledne a odpoledne. Za druhé, aby mistrovi, od kterého učeň po dvakráte zkoušku nesložil, bylo přijímání učně zakázáno. Za třetí, aby společenstvo dbalo na to, aby počet učňů nepřevyšoval počet zákonem živnostenským povolený, jinak, že by se tomu musilo úřady zakročit.“⁹⁴

Po vyslechnutí těchto návrhů a následném projednání výborem bylo přikročeno k hlasování. Ve zkratce dopadlo hlasování následovně: první návrh byl většinou přijat, k druhému návrhu byla učiněna poznámka, aby učeň přešel na nějaký čas k jinému mistrovi, a konečně ke třetímu návrhu bylo odhlasováno, aby byly stanovy, které dovolují pouze dva učně jednomu mistrovi, dodržovány důsledněji.⁹⁵

Nezřídko náleželo do pořadu společenstevního výboru i vyřizování stížností na tovaryše či neohlášené řemeslníky, kteří bez oprávnění provozovali některou z živností, neboť tím tak snižoval výdělek některého mistra, u něhož by jinak byla práce zadána k provedení. Tak byl také projednáván na výborové schůzi 31. července 1910 případ truhláře Františka Černého, zda má být podáno udání na okresním úřadě pro „přijímání zakázek“, aniž by měl živnost ohlášenou. Ve stejném duchu se neslo projednávání případu truhláře Jana Ulricha v září 1910.⁹⁶

Na výborové schůzi dne 30. července 1911 byl projednáván dopis Živnostenského výboru poslanecké sněmovny království Českého, který se dotazoval Společenstva, jak by se měli zaměstnávat trestanci, aby neškodili řemeslníkům. Dotaz byl projednán a výbor se usnesl:

---

⁹⁴ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo smíšených živností...*, kn. 14, pag. 12.

⁹⁵ TAMTÉŽ, kn. 14, pag. 13 - 14.

⁹⁶ TAMTÉŽ, kn. 14, pag. 45, 51.

„...by trestanců bylo použito na regulaci řek, zalesňování strání, a vysláni do těch krajů, které byly stiženy živelnými pohromami.“⁹⁷

Společenstvo, mimo samotný fakt, že se jednalo o váženou oficiální instituci, disponovalo ještě navíc nehmotným majetkem, v podobě mistrovské know - how,⁹⁸ a hmotnějším finančním kapitálem. Jeho část byla uložena na účtu v záložně, a menší část se v hotovosti nacházel u pokladníka. Pokladník vedl také pokladní deník, z něhož se můžeme dnes dozvědět podrobnější informace o pohybu kapitálu ve Společenstvu. Výdaje se skládaly z: cestovného, poštovních výdajů, odměn funkcionářům Společenstva, předplatného časopisů,⁹⁹ příspěvků školám, nákladů na kancelářské potřeby a kolky, členských příspěvků jiným organizacím, ale i darů do fondu na obranu státu a strážníkovi za vyhubování. Kladné položky, které v pokladním deníku celkovou sumou převládaly byly, např. inkorporační taxy a poplatky za přípovědi tovaryšů a učedníků. Společenstvo se tak z této finančně zajištěné pozice stávalo mnohdy ručitelem či rovnou kupcem strojů či výrobních surovin, které si chtěl pořídit některý z jeho členů, ale nebyl dostatečně zajištěn kapitálem vlastním. 27. srpna 1911 tak žádal Společenstvo jeho člen, klempíř Jan Krška ze Žďáru, o zakoupení přehýbacího stroje i s příslušenstvím, a zároveň se zaručoval, že bude měsíční

---

⁹⁷ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo smíšených živností...*, kn. 14, pag. 63 - 64.

⁹⁸ Pověstné know - how bylo odedávna součástí každé tvůrčí činnosti. Odborné znalosti spolu s podnikavým duchem rodičů pomáhaly v minulosti, stejně jako dnes, se mladému člověku rozhodnout při volbě učebního oboru a budoucího povolání. Nejlepší volbou byl obor, kterým se zabýval některý z jeho rodičů či blízkých příbuzných, kteří odkazovali nejen vybavení dílen, ale mnohdy právě důležitější - znalosti a zkušenosti získané věkem a praxí.

⁹⁹ Z předplácených periodik informujících o dění v oborech, které pak kolovaly mezi členy Společenstva to byly: Zpravodaj okresního úřadu, Věstník živnostenské rady, Úřední věstník c. k. okresního hejtmantství v Novém Městě (dále jen Úřední věstník) a Řemeslnicko živnostenské listy.

splátky správně odvádět. Jeho žádosti bylo vyhověno na valné hromadě konané 28. ledna 1912. Později byly Společenstvem financovány, např. stroj na vyšívání dírek pro obuvníky a sešívání kůže pro kožešníky, stroj zn. „Schulteis“ na sešívání kůží pro Antonína Mináře. Měsíc nato výborová schůze řešila při dlouhé debatě otázku umístění, tzv. kombinované puncovačky, dále pak cylindrového stroje s lemovacem a sedlářského stroje, který byl Společenstvu přidělen c. k. ministerstvem veřejných prací. Kombinovaná puncovačka potřebovala prostor v místnosti o rozměrech 5 m délky a 4 m šířky. Vybráni byli pánové Jan Zelený a František Kyncl, avšak ani obuvník Zelený, ani Kyncl tento stroj nechtěli. Svoje důvody v zápětí sdělili výboru. Pro stroj prý neměli místo a navíc, že by jim ostatní vyčítali, že se snažili ze situace vytěžit pro sebe největší prospěch. Bylo tedy rozhodnuto o hlasování, ze kterého vzešel nerozhodný výsledek (3 ku 3), ale starosta sedmý zúčastněný, rozhodl ve prospěch obuvníka Jana Zeleného. Ten, ač nerad se výsledku podrobil s výhradou, že stroj:

„... přijmu do vlastního domu a bezplatně pro něj místnost upraví, dále sobě vyhrazuji, že stroj ten když jej u sebe umístím nemá společenstvo právo snad po nějaké době odebrati a jinam přeložiti. Budu se starati o zaplacení splátek c. k. ministerstvu určených a za splátky tyto ručiti, po zaplacení však ten stroj bude mým vlastnictvím. Naproti tomu zavazují se, že veškeré práce všem členům společenstva sekce obuvnické, kteří sobě na stroji tomto zhotoviti nechají, buď svým vlastním dělníkem u stroje toho ustanoveným, aneb který člen odboru tohoto sám stroj tento ovládati umí, že jemu dovolím své práce na stroji tomto zhotoviti, ovšem jak v prvním tak i v druhém případě jen proti

zaplacení částek na splátky stroje, a mimo také hrazení hybné síly."¹⁰⁰

Prohlášení pana Zeleného bylo přijato. Nakonec bylo rozhodnuto i o zbývajících přidělených strojích. Stroj cylindrový s lemovačem byl umístěn u pana Kyncla za stejných podmínek, jaké vyjmenoval pan Zelený a stroj sedlářský byl umístěn u pana Václava Drdly, opět za stejných podmínek.

Na důkaz odborné způsobilosti byly vyráběny při tovaryšských zkouškách, např. podkova, postel, kalhoty, chleba, trouba do kamen, „Bergsteigery“, chomout, soudek, dveře, sandále, sukně, židle, kolo, vázána kniha, holičské práce a stříhání vlasů, plechová nádoba, klíč, dort, žlab, kopyta, opratě, šroub, čepice, míchány barvy či kamnářské formování.¹⁰¹

Po první světové válce se začínají v zápisech ze schůzí nápadně často objevovat snahy o řešení záškoláctví, pití alkoholu, neposlušnosti a kouření u řemeslného dorostu, na které tak dolehla všeobecná poválečná rozvolněnost. Špatným příkladem bývali učedníkům starší tovaryši, kteří si tyto návyky často přinášeli z frontových linií evropských bojišť.¹⁰²

5.1.2. Společenstvo řezníků a uzenářů

Pro s. o. Žďár na Moravě vzniklo v r. 1904 oddělením od Společenstva smíšených živností, jehož byli řezníci a uzenáři součástí. Společenstvo smíšených živností ovšem jako velká organizace nepostačovala potřebám jednotlivých

---

¹⁰⁰ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo smíšených živností*, kn. 14, pag. 73.

¹⁰¹ TAMTÉŽ, kn. 19.

¹⁰² TAMTÉŽ, kn. 15, pag. 17, kde je v zápisu z valné hromady ze dne 13. února 1921 zaznamenána stížnost Leopolda Šlerky, že: „...učedníci se oddávají kouření, návštěvě hostinců, tanečních zábav a chození po městě v době učební, čímž mravně upadají.“ Na základě této stížnosti bylo ještě v téže chůzi usneseno, že viník bude předveden před výbor Společenstva, kde mu bude za přestupky udělena ústní důtka či prodloužena učební doba.

řemeslných oborů, a tak se řezníci jako první od tohoto Společenstva osamostatnili a ustanovili si vlastní v r. 1904. Fungovalo do r. 1939, kdy bylo sloučeno s odborným společenstvem, nyní již v Novém Městě. Jednalo se o druhé nejstarší společenstvo na okrese hned po Společenstvu smíšených živností. Drtivá většina Společenstva se na konci války ztratila.

V Městě Žďár existovaly masné krámy přímo na náměstí. Bylo jich celkem 16 seskupených v jeho dolní části vedle radnice, kde se dnes nachází pobočka ČSOB. Provozování řeznického řemesla v nich ale ustalo někdy okolo r. 1914, neboť od zrušením cechů se také řezníci mohli začít zařizovat ve vlastních provozovnách, které byly nejčastěji součástí jejich domů.

Roku 1905 se Společenstvo usilovně zasazovalo o výstavbu městských jatek a na jaře 1906 bylo dohodnuto, že si jatka postaví sami řezníci na vlastní náklady, od 60. let 19. století, kdy byla stará jatka zbourána museli řezníci porážet veškerý dobytek doma, což bylo nehygienické a nepříjemné i pro zdejší obyvatelstvo.¹⁰³

O cenách za řeznické výrobky, které byly stanoveny vyhláškou okresního úřadu v Novém Městě, informoval mistry s měsíční periodou Úřední věstník. Tak například z červencového čísla r. 1931 se můžeme dozvědět, že průměrná tržní cena byla za hovězí přední z mladého dobrého dobytka 11 Kč, hovězí zadní za 13 Kč, vepřové přední bůčky za 10 Kč, vepřové zadní a krkovičky za 12 Kč, kozí za 6 - 8 Kč, ovčí za 10 Kč, telecí přední za 10 Kč, telecí zadní bez kostí na řízky za 16 Kč, uzený bůček za 14 Kč, uzené krkovička a hřbety za 15 Kč, uzenky za 18 Kč, salámy dle druhů za 10 - 18 Kč, slanina za 15 - 16 Kč, tlačěnka za 12 - 14 Kč, syrové sádlo za 12 Kč, škvařené sádlo za 16 Kč, a to vše za jeden

---

¹⁰³ Pavel UBR, *Historie řemesla řeznického ve Žďáře*, Západní Morava 2, 1998, s. 49.

kilogram.¹⁰⁴ Mzda tovaryše řeznického řemesla se ve stejné době pohyboval okolo 4 Kč za týden.

Nyní nastupuje dlouhá mezera v materiálech Společenstva řezníků a uzenářů, kterou bych mohl vyplňovat pouze údaji o cenách uvedených v Úředním věstníku.

Společenstvo čítalo v roce 1943 celkem 80 členů, kteří prováděli jak výsek, tak i uzení masa. Dále pak 9 členů vyvážejících své výrobky, 3 členy provádějící nucený výsek, 2 členy jateční. Během r. 1943 bylo mezi členy rozděleno: 1.022,5 kg mouky, 538 kg krup, 49 kg česneku, 580 kg cibule, 44 kg motouzu, 125 kg lepidla, 25 zástěr a 18 blůz. Dále byly vyměřeny členské příspěvky: členové, kteří prováděli výsek odváděli 3,40 K z 1 q masa přiděleného rozdělovnou.¹⁰⁵

V roce následujícím bylo mezi 75 členů rozděleno celkem 922 kg mouky, 476 kg, 57 kg motouzu, 260 kg koření, 33 párů obuvi s gumovou podešví, 15 párů obuvi s dřevěnou podešví, 47 kusů zástěr, 2 kusy blůz, 13 kusů pláštů, 10 pracovních kalhot, 748 kg dřeva, 1138 kg cibule, 35 kg pepře, 35 kg kmínu, 70 kg papriky, 323 kg česneku. Dále bylo evidováno 8 vývozců přebytků, 3 nucené výseky, 2 jateční řezníci a 41 bývalých členů, kteří prováděli domácí porážku, potom 22 tovaryšů a 38 učedníků. Příspěvky na r. 1944 byly stanoveny na 4 K z 1 q pro řezníky provádějící výsek a 2 K pro vývozce.¹⁰⁶

Ze zprávy ze společenstevní valné hromady víme, že bylo v r. 1945 evidováno celkem 63 členů, kteří zaměstnali během roku 19 tovaryšů a 24 učedníků. Na valné hromadě v srpnu r. 1946 byla inkorporační taxa pro přistupujícího mistra zvýšena na 1.000 Kčs a Společenstvo čítalo celkem 56 členů

---

¹⁰⁴ Srov. Úřední věstník, ze dne 15. července 1931.

¹⁰⁵ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo řezníků a uzenářů Nové Město na Moravě 1902 - 1950*, kart. 1, fol. 1 - 5.

¹⁰⁶ TAMTÉŽ, kart, 1, fol. 9 - 10.

s 12 tovaryši a 28 učedníky. Na konci r. 1947 bylo sdruženo 48 členů, 16 tovaryšů a 19 učedníků.¹⁰⁷

Matrika tovaryšů evidovala tovaryše z následujících měst a obcí: Hnátnice - okr. Ústí nad Orlicí, Jehnice - okr. Brno - Okolí, Košice, Kojkovice - okr. Český Těšín, Neděliště - okr. Hradec Králové, Roučkovice - Pacov, Sekeřice - Nový Bydžov.¹⁰⁸

V matrice učedníků jsou uvedena mimo jiné následující místa: Husovice - okr. Brno - Město, Wien, Poštorná - okr. Břeclav, Vortová - okr. Hlinsko.¹⁰⁹

Při pohledu do společenstevních statistik evidovaných členů, tovaryšů a učedníků je patrné, jak těžce se vedlo řezníkům. Nepřidávala jim ani činnost rybářů, kteří v chudém kraji představovali pro řezníky nezanedbatelnou konkurenci. Nedostatek surovin vedl ke skládání živností. Tato neutěšená situace se odrazila i na počtu zájemců o řemeslo. Počet přijímaných učedníků se neustále snižoval. Vyučení se často od řemesla odvraceli a hledali obživu jinde.

5.1.3. Společenstvo mlynářů

Založeno bylo v roce 1909 oddělením od společenstva smíšených živností. Jeho působnost se vztahovala na celý p. o. Nové Město. Z materiálů, které by dokladovaly jeho činnost se jich moc nedochovalo, neboť na konci války, kdy okresem procházela frontová linie, byla kancelář Okresní jednoty živnostenských společenstev v Novém Městě vykradena. Z ní byla mimo jiné zcizena či zničena většina dokumentů Společenstva mlynářů. Z dochovaných a zpřístupněných materiálů fondu jsem sestavil následující obraz Společenstva mlynářů.

---

¹⁰⁷ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo řezníků a uzenářů...*, kart. 1, fol. 15 - 16, 19.

¹⁰⁸ TAMTÉŽ, kn. 4.

¹⁰⁹ TAMTÉŽ, kn. 7.

V r. 1945 byl počet členů 41 a během roku se uváděly do provozu i další mlýny, které v době války nepracovaly. Z této obnovovací aktivity se ke Společenstvu hlásilo na konci roku již 74 členů, kteří zaměstnávají 24 tovaryšů a 22 učedníků. Poskytovány byly informace potřebné pro zájemce o zapojení se do akce „Osídlování pohraničí“.

Začátkem r. 1946 Společenstvo čítalo 74 členů, kteří zaměstnávali 24 tovaryšů a 20 učedníků. Na valné hromadě byl stanoven členský příspěvek, který se odvíjel od naletého množství mouky. Z každého ohlášeného 1 q obchodního a námezdního mletí 1 Kčs a z každého 1 q šrotování 0,50 Kčs.¹¹⁰ Společenstvo se také začalo připravovat na dvouletý plán národního hospodářství. Ve spolupráci s nadřízenými institucemi byly členům vydávány poukazy na pracovní obuv a šatstvo, gumové holinky, pláště a duše na kola, dále pak železo a hnací řemeny pro nutné opravy.

V roce 1947 byly protesty proti zániku okresních společenstev na jednacím pořádku Společenstva zcela běžné. Tak bylo například usneseno dne 5. dubna 1947, aby byl vypracován písemný protest proti zrušení Společenstva a tento pak zaslán do Brna.¹¹¹

Dle zachovaných knih tovaryšů vedených v období let 1919 - 1948 pocházeli tito většinou z blízkého okolí okresu, ale mezi místy původu najdeme i vzdálenější, tak např. Brňany - okr. Vyškov, Moravský Krumlov - okr. Moravský Krumlov, Hamry - okr. Hlinsko, Telecí - okr. Polička a dalších.¹¹²

Učedníci, kteří se v témže období učili praktickým dovednostem u zdejších mistrů mlynářů přicházeli v drtivé většině také z blízkého okolí s. o. Zaznamenány jsou ale i, např. Dolní Vranín - okr. Moravské Budějovice, Libkov

---

¹¹⁰ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo mlynářů Nové Město na Moravě 1908 - 1948*, kart. 1, fol. 11.

¹¹¹ TAMTÉŽ, kart. 1, fol. 17 - 18.

¹¹² TAMTÉŽ, kn. 3, 4.

- okr. Nasavrky, Petrovice - okr. Humpolec či Ústí - okr. Vsetín.¹¹³

5.1.4. Společenstvo kovářů a podkovářů

Z mně dostupných materiálů nebylo možné zřetelně prokázat datum vzniku samostatného Společenstva v s. o. Žďár na Moravě, ale v zápisu ze zasedání výborová schůze Společenstva smíšených živností konané dne 30. března 1913 byla zamítnuta žádost Společenstva kovářů o část jmění Společenstva smíšených živností. Tato žádost byla ještě jednou připomínána v zápisu ze dne 31. srpna 1913. Z výše uvedeného můžeme tedy vyvozovat, že kováři a podkováři se oddělili někdy na začátku roku 1913, ale s největší pravděpodobností se tak stalo již v roce předešlém.

Ke žďárskému společenstvu byli v roce 1943 připojeni kováři z Přibyslavska. V dubnu r. 1945 bylo Společenstvo ve Žďáře připojeno k novoměstskému a převedením veškeré agendy, spisů a majetku zaniklo. Členové zrušeného Společenstva ze s. o. Žďár byli odsunuti do pozadí, neboť hlavní slovo měli nyní členové původního Společenstva v Novém Městě.

Mnoho materiálů pocházejícího z činnosti Společenstva ve Žďáře vzalo za své při vyrabování a vypálení kanceláře Okresní jednoty živnostenských společenstev v Novém Městě v květnu 1945.

V knize tovaryšů z let 1924 - 1948 jsou uvedeny záznamy dokládající, že tovaryši v s. o. Žďár pocházeli z blízkého okolí soudního okresu Žďár.¹¹⁴ Kniha učedníků ze stejného období je na tom obdobně, neboť také uvádí domovské příslušnosti nepřiliš vzdálené od s. o. Žďár na Moravě.¹¹⁵

---

¹¹³ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo mlynářů...*, kn. 5, 6.

¹¹⁴ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo kovářů a podkovářů Nové Město na Moravě 1912 - 1949*, kn. 5.

¹¹⁵ TAMTÉŽ, kn. 7.

Nejen řemeslný dorost se vzdělával. Tak například se 8. března 1940 účastnili mistři kovářského řemesla kurzu pro ošetřování dobytka, na kterém po teoretické přednášce následovala praktická ukázka ošetření paznehtů na třech kusech dobytka u pana Dobrovolného v Městě Žďár. Kurz byl se zájmem navštíven.¹¹⁶

V době války, ale obecně v době krizí a nedostatku, bylo rozšířeným zvykem řemeslníků za stejnou vykonanou práci požadovat různé peníze, a to i přesto, že například podle vládního nařízení č. 129/1940 Sb. PČM, byly stanoveny jednotné ceny práce a výrobků. Cenová konkurence jitiřila vztahy mezi řemeslníky, kteří byli v průběhu let několikrát předsedy Společenstva vyzýváni slovy:

„...aby přestali jeden druhému konkurovat a byli sobě upřímnými kolegy.“¹¹⁷

Další výzvu, která poukazuje na poválečný úděl kovářů ztížený rozmáhající se tovární výrobou v jejich oboru pronesl samotný předseda Společenstva pan František Dvořák na zasedání výborové schůze konané dne 28. prosince 1945, tedy v době, kdy již byla společenstva soudních okresů sloučena v jedno se sídlem v Novém Městě. Pan předseda řekl:

„Je nutno vyrábět v kovárnách právě tak dokonale, jako se vyrábí v továrnách a pro zlepšení naší situace tedy navrhuji založit zde filiálku Kodruka. Snahy o založení se dosud rozbíjely o malý zájem pánů členů, ale uvědomme si, že práci v družstvu rozvrhnutou na jednotlivé členy a úkony, bychom si tak nejvíce zjednodušili a ta by byla i při nízké ceně výrobku rentabilní. Je třeba rozlišovat práci

---

¹¹⁶ SOKA Žďár nad Sázavou, Společenstvo kovářů a podkovářů..., kn. 2., pag. 12.

¹¹⁷ TAMTÉŽ, kn. 2., pag. 27.

*dřinu a práci výrobní. Pracovat dovedeme všichni, ale vyrábět málokdo. Svým nynějším jednáním jsme odpovědni za celou naši kovářskou generaci a také těm, kteří přijdou po nás. Zřízení, jako je družstvo má velký význam v rámci spojeného celku, kdy se dá kalkulovat ve větším měřítku s nejmenšími ztrátami, které má meziobchod."*¹¹⁸

Těžké časy způsobené rozvojem tovární výroby tak nyní dolehly i na živnostníky řemesla kovářského, a to nejenom místní.

Ze zprávy o činnosti za rok 1945 se lze dozvědět, že stav členské základny sloučeného Společenstva byl, na konci roku bylo evidováno celkem 140 členů, kteří zaměstnávali v průběhu roku 74 tovaryšů a 34 učedníků. V rámci akce „Osídlování pohraničí“ přišlo Společenstvo o 6 svých členů.¹¹⁹

Zápis z valné hromady Společenstva konané dne 20. dubna 1947, nás seznamuje s vyměřenými příspěvky za tento rok. Mistr měl přispět do společenstevní pokladny částkou 500 Kčs, tovaryš 200 Kčs a konečně učedník 100 Kčs. Projednáván byl také obsah oběžníku došlého z pražského ústředí týkající se dodávek orného nářadí do Turecka.¹²⁰

Region byl odedávna považován za hospodářsky zaostalý, a proto neprávem opomíjený při různých akcích konaných krajskými a zemskými oborovými institucemi. Společenstvo se proto rozhodlo v této věci vykonat záslužný čin, kterým bylo uspořádání živnostensko - zemědělské výstavy v červenci následujícího roku. Zástupci živnostnictva, kde nemohli kováři chybět, a zemědělců, bylo rozhodnuto uspořádat výstavu, která by představovala hospodářský a kulturní obraz

---

¹¹⁸ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo kovářů a podkovářů...*, kart. 1, fol. 11 - 12.

¹¹⁹ TAMTÉŽ, kart. 1, fol. 14.

¹²⁰ TAMTÉŽ, kn. 1, pag. 3.

života v okrese. Bylo též rozhodnuto, že výstava bude rozdělena na 17 oborů. Předsedou zvoleným za kovodělný odbor se stal pan Josef Pohanka, zámečnick v Městě Žďáře, který po zvolení do funkce pronesl:

„Jest na nás všech, abychom se této výstavě zúčastnili s hodnotnými výrobky a ukázali tak veřejnosti, že naše výrobky jsou odborně zhotoveny jako dovážené odjinud.“¹²¹

Každý ze zájemců se měl přihlásit o výstavní plochu a nahlásit počet a druh výrobků, které by chtěl vystavovat. Výstava byla plánována k uspořádání po sokolském sletu ve dnech od 20. července do 10. srpna 1948 a připravována byla tedy s ročním předstihem, aby mohl každý včas vytvořit svoji expozici. Ještě nikdo z nich netušil události počátku roku 1948, a proto plni nadějí se kováři pustili do díla.

František Dvořák, předseda Společenstva na výborové schůzi konané ještě 24. ledna 1948 poznamenal k obecné situaci ve státě.

„V nynější době je nutné, abychom se více sdružovali odborově a ne dle politické příslušnosti, poněvadž toto do našeho stavu nepatří. Jak je řemeslo kovářské důležité je patrné již z toho, že bez kováře by nemohl žádný rolník existovat. Toto je třeba též připomenout odborné jednotě v Praze se žádostí, aby nám byly poměrně upraveny a zlepšeny kontingenty železa.“¹²²

V reakci nato, pak kovář Makovský nabádal pro vyplnění žádostí na železo a potřebný materiál:

---

¹²¹ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo kovářů a podkovářů...*, kn. 1, pag. 5.

¹²² TAMTÉŽ, kn. 1, pag. 17.

„...aby vepsali jsme všichni výrobu raději o něco vyšší, poněvadž jak je patrno, mají býti na každém soudním okrese zřizovány strojní stanice a tomuto má býti zabráněno.“¹²³

Ze zápisu valné hromady Společenstva konané dne 26. června 1948 je zřetelně jasné, že kováři se chtěli vyhnout jakýmkoliv centralizačním snahám, které by tak upevňovaly kontrolu nad živnostníky. Nic nepomohly protesty proti vydání příkazu pocházejícího z Ústředního svazu řemesel v Praze a Zemským národním výborem v Brně, aby agendy veškerých společenstev v p. o. byly soustředěny do jedné.

Na konci činnosti mělo Společenstvo - mimo jiný majetek, také čtyři členské podíly v kovářském družstvu „Kodruko“ v celkové hodnotě 2.000 Kčs.

S postupem času, který plynul od konce války se snížil význam Společenstva natolik, že hlavní náplní jeho činnost v letech 1946 - 1947 se stala evidence objednávek pro hutě, reklamace množství dodaného materiálu a přidělování lístků na železo, podkovy, plech, obuv a oblečení.¹²⁴

5.1.5. Společenstvo kolářů a karosářů

Základy Společenstva sahají do r. 1922, kdy vzniklo a rovnou s působností pro celý p. o. Nové Město. Zrušeno bylo v r. 1948. Torzo fondu se snažím analyzovat na následujících řádcích.

Matrika tovaryšů z let 1922 - 1948 opět dokládá domovskou příslušnost a svědčí tak o mobilitě lidí za prací v první polovině dvacátého století. V záznamech jsou

---

¹²³ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo kovářů a podkovářů...*, kn. 1, pag. 18.

¹²⁴ TAMTÉŽ, kart. 1, fol. 19 - 21.

uvedena místa jako Bouzov - okr. Litovel, Jeníkov - okr. Hlinsko či Limberk - okr. Polička.¹²⁵

Matrika učedníků však za celou dobu působení Společenstva nezaznamenala učedníky ze vzdálenějších obcí než byly obce sousedních okresů.¹²⁶

5.1.6. Společenstvo obuvníků

Společenstvo obuvníků má nejrozsáhlejší dochovanou agendu ze všech živnostenských společenstev p. o. Nové Město, neboť ve zdejším chudém malozemědělském kraji bylo ševcovské řemeslo široce rozšířeno.

Pro s. o. Žďár bylo Společenstvo obuvníků založeno v r. 1922, když se odštěpilo od Společenstva smíšených živností, kde měli obuvníci nejpočetnější zastoupení. Začátkem roku 1942 byla sloučena všechna obuvnická společenstva z p. o. Nové Město v jeden celek, neboť početní stavy ani jednoho z nich nedosahovaly nařízením stanovených minimálně 50 členů.

Ustavující valná hromada Společenstva obuvníků s. o. Žďár na Moravě se konala dne 13. listopadu 1922. Na ní byl odhlasován členský příspěvek ve výši 10 Kč a zároveň přistoupení za člena k Zemskému svazu moravských obuvníků v Brně.

Společenstvo, ještě když bylo součástí Společenstva smíšených živností, bylo zapojeno do vojenských dodávek. Jednou z jeho funkcí bylo rozdělovat obdržené vojenské dodávky obuvi jednotlivým členům za současného rozdělování přidělených či později hromadně zakoupených surovin. Každý zainteresovaný obuvník se závazně přihlásil ke zhotovení určitého počtu párů a zůstalo-li nějaké množství nerozděleno, vyrobili jej ti, kteří měli již svůj příděl hotový. Státními zakázkami se tak prostřednictvím armády a jiných státních institucí uskutečňovala snaha podporovat

---

¹²⁵ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo kolářů a karosářů Nové Město na Moravě 1921 - 1949*, kn. 2.

¹²⁶ TAMTÉŽ, kn. 3.

řemeslný obor, který na úrovni malovýrobců začal skomírat potom, když se na trhu začaly prosazovat výrobní a obchodní strategie firmy Baťa ze Zlína.¹²⁷

Aktivity Společenstva a členů, kteří byli zapojeni do dodávek obuvi státu, byly projednávány na výborových schůzích nejčastěji a byly pro ně vedeny speciální knihy „*Dodávky surovin pro vojenskou obuv a vyúčtování*“ a dvě „*Knihy zboží*“. Z knihy dodávek surovin se dozvídáme informace o druhu objednaných surovin, vyplacené ceně za suroviny a dodavatelích. Mezi velkododavateli, kteří obchodovali se Společenstvem obuvníků v s. o. Žďár na Moravě letech 1924 - 1931 byli - Wolf Picka a synové z Golčova Jeníkova, Antonín Kumpera z Nového Knína, Jan Masner z Nového Knína, Koritschauer a Neumann z Hradce Králové, bratři Taussigové z Litoměřic, Brněnská továrna na kůže, a. s. - dříve Vojtěch Lesekeř v Brně, Ústřední svaz živnostenských družstev v Brně, Jindřich Abeles z Brna, Československý svaz živnostenských družstev v Praze a konečně Mathias Salcher z Bílovic. V mnohých případech kupovali suroviny jednotliví obuvníci sami od dodavatelů.¹²⁸ Z dodávek surovin byly pak uvedeny následující, přičemž byly rozděleny dle jakosti, od které se odvíjela samozřejmě cena - stélky, kraviny, rudé skopovice,

---

¹²⁷ Nadčasový systém řízení celého Baťova koncernu, jak po výrobní, tak i po obchodní stránce, jehož principy si bratři Baťové osvojili při pobytu v Americe, byl popsán v nespočtu tuzemských i zahraničních knih a časopisů. Za tyto vskutku dokonalé a přesto jednoduché strategie, které podnik užíval během první poloviny 20. století by se dnes nemusel stydět žádný z čelných pracovníků snad jakéhokoliv odvětví průmyslu a obchodu. Podle mého názoru jedněmi z nejlepších knih, které doporučuji k prostudování jsou, např. Josef NÁDVORNÍK a kol., *Baťův systém řízení do roku 1939*, Praha 1990, nebo Evžen ERDĚLY, *Baťa. Švec, který dobyl světa*, Zlín 1990, nebo z jiné doby a také jiného úhlu pohledu historii podniku mapující Bohumil LEHÁR, *Dějiny Baťova koncernu 1894 - 1945*, Praha 1960 a mnohé další.

¹²⁸ Josef KOSINKA, *Kosinkova žďárská kronika. Město Žďár nad Sázavou v letech 1900 - 1945*, Žďár nad Sázavou 2007, s. 15, kde autor, jenž byl mimo jiné plochodrážním závodníkem a později akademickým malířem, píše: „Různí židovští agenti a komisionáři navštěvovali obchodně místní obuvnické továrny a také našeho otce. Objednával od nich kůže, plátna, lepidlo, šněrovadla, lepenky na krabice a jiný materiál. Kupující zase smlouvali objednávky na hotové zboží, jež se pak rozesílalo do celého Rakouska - Uherska.“

různé druhy vazů, hřbety, žluté kraviny, dubové krupony, hnědá jalůvka, hnědá kravina, kroužek zinkový, příze č. 16 a 25, ségl a plátno.¹²⁹ Největšími dodavateli byli Brněnská továrna na kůže, a. s. - dříve Vojtěch Leseker v Brně a Ústřední svaz živnostenských družstev v Brně. Společenstvem hromadně zakoupené suroviny, aby se snížily náklady, byly potom rozúčtovány členům dle odebraného množství. Za rýsování, prošívání a veškerou přípravnou práci pro členy Společenstva zúčastněných na vojenských dodávkách, byla vyplácena odměna firmě Zelený, v jejímž vlastnictví byly stroje, o jejichž pořizování a umístění jsem již pojednal v kapitole o Společenstvu smíšených živností.

V knihách zboží, jedna vedená v období let 1924 - 1930¹³⁰ a druhá v letech 1930 - 1931¹³¹ je pak uvedeno, kolik obuvi a za jakou cenu bylo státu odprodáno do Hlavního oděvního a lůžkového skladiště v Brně Králově Poli. Souvislou časovou řadu cen takové obuvi a dodaného množství, které jsem pro každý rok napočítal, nám dnes slouží jako důkaz obecného vývoje cen za materiál a práci, a množstevních nárocích armády kladených na zdejší obuvníky. V roce 1924 tak bylo dle norem a vzorů dodaných armádou vyrobeno a dodáno 2.344 párů kožených šněrovacích bot (drilová obuv) á 107 Kč, 1.049 párů vysoké jezdecké obuvi á 155 Kč. V roce následujícím to bylo 3.400 párů vysokých bot s holenní podšívku á 180 Kč, 300 párů vysokých bot s podšívku á 185,50 Kč, 10 párů vysokých bot bez podšívky á 155 Kč a 300 párů téhož druhu á 160 Kč, 803 párů kožené šněrovací obuvi á 107 Kč a 900 párů plátěných šněrovacích bot á 85 Kč. V roce 1926 bylo odevzdáno 2.800 párů kožených šněrovacích bot á 112 Kč a 1.200 párů vysokých bot s podšívku á 190 Kč. V roce 1927 109 párů plátěných šněrovacích bot á 105 Kč, 190 párů kožených

---

¹²⁹ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo obuvníků Nové Město na Moravě 1883 - 1950*, kn. 24.

¹³⁰ TAMTÉŽ, kn. 21.

¹³¹ TAMTÉŽ, kn. 22.

šněrovacích bot á 112 Kč, 227 párů vysokých bot á 192 Kč. V roce 1928 to bylo 1928 9 párů plátěných šněrovacích bot á 105 Kč a 14 párů vysokých bot á 183 Kč. V roce 1929 již ale 728 párů vysokých bot s podšívkou á 239 Kč a 252 párů vysokých bot bez podšívky á 220 Kč. V roce 1930 193 párů vysokých bot s podšívkou á 239 Kč, 657 párů s holenní podšívkou á 236 Kč, 694 párů vysokých bot bez podšívky á 217,60 Kč, 1.216 párů kožených šněrovacích bot á 131,50 Kč a 237 párů plátěných šněrovacích bot á 113 Kč. V roce 1931 2.300 párů kožených šněrovacích bot á 108 Kč, 176 párů plátěných šněrovacích bot á 103 Kč, 400 párů vysokých bot s podšívkou á 195 Kč, 38 párů vysokých bot s holenní podšívkou á 185 Kč. Z výčtu je patrné, že státní zakázky se rapidně zvýšily teprve po nástupu hospodářské krize, aby tak bylo zamezeno ještě většímu šíření nezaměstnanosti, která by nebohatou státní pokladnu značně vyčerpala.

Ne vždy však byly dodávky bezvadné. Nedostatky byly odhaleny kontrolory při předávání dodávky ve skladišti. Mezi problémy patřila rozdílná kvalita provedených výrobků či nesplnění přiděleného množství. Problém s dodaným počtem byl však ze začátku způsoben druhem dopravy, na který se členové Společenstva spoléhali. I když do nákladního automobilu byla ve Žďáře naložena celá zakázka, řidiči vezoucímú obuv do Brna se často několik párů „ztratilo“. Tyto množstevní nedostatky byly pak sankcionovány, stejně tak jako kvalitativní nedostatky, pokutou, která se pohybovala od dvou do osmi procent z ceny prodané obuvi. Z důvodu nekvalitního provedení předseda - i na radu kontrolorů v Brně, důrazně napomínal členy:

„Při předávání vojenské obuvi dne 19. května tohoto roku (pozn. autora - 1930) v Brně, přišlo se na velmi závažné chyby, zejména že někteří členové použili k výrobě vojenských bot špatně pročiněných

spodních podrážek, a důtklivě proto připomínám, aby se na příště použilo jenom prvotřídního a dobře pročištěného materiálu, neboť takovou prací někteří členové činí celému společenstvu značné škody. Zároveň pány členy také upozorňuji, aby zodpovědně razítkovali přesným číslem i razítkem společenstva, jakož i členským číslem správně a dobře viditelně tinkturou."¹³²

Na základě převzatých dodávek totiž dostávalo Společenstvo vysvědčení od ministerstva obchodu, a tak v případě problémů bylo Společenstvo klasifikováno jako nespolehlivý dodavatel, z čehož byly vyvozeny důsledky v podobě nižších budoucích zakázek. Vyhovovala-li přebíraná obuv, obdrželo společenstvo vysvědčení s pochvalným zněním.

Součástí nákladů na dodávku obuvi byla i platba za dopravu, buď nákladním automobilem či vlakem, spropitné na dráze a vojákům v depu, cestovné pro členy Společenstva předávající dodávku a telefonické hovory.

Jak jsem již výše uvedl, nejen dodávky pro armádu byly vyráběny na státní zakázku. Doložitelné jsou i dodávky nemocničních trepek, např. v zápise z r. 1924 o dodávce 450 párů á 37,40 Kč.

Konjunktura obuvnického řemesla z období první světové války byla již dávno pryč a maloživnostníků se ve zdejší okrese příliš nedotkla. Vydělali na ní nejvíce již před válkou zavedení majitelé továrních velkovýroben.¹³³ Nový stát nabízel obuvníkům málo. Co ale horšího na ně mohlo přijít než zavádění provozoven firmy Baťa ve zdejší regionu. Pobouření obuvníci se domáhali u vlády zvětšení objemu vojenských zakázek pro maloživnostníky, a když tyto apely

---

¹³² SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo obuvníků...*, kn. 1, pag. 62.

¹³³ Především továrna Josefa Vašátka v Městě Žďár, továrna Jana Zeleného a konečně továrna Hynka Trojánka. K velkovýrobnám J. Zelený a H. Trojáněk doporučuji blíže prostudovat příslušné fondy v MZA Brno jejichž přesné názvy uvádím v kapitole 1. Úvod.

nepomohly, byly svolávány protestní schůze proti rozmachu firmy Baťa, jako byla například ta v r. 1931 ve Skutči. Ze zápisů výborových schůzi chci proto pro ilustraci na tomto místě nastítnit raketový rozmach firmy Baťa v regionu v krátkém období, se kterým byl spojen úpadek místních obuvníků, což se odrazilo na životní situaci tovaryšů, pomocníků, učedníků a v závislosti na nich i na jejich rodinách.

9. listopad 1930:

„Pan předseda promlouvá o neutěšené situaci řemesla obuvnického, zejména o konkurenci firmy Baťa, která zavádí již i v docela malých obcích své prodejny a tím poškozují veškeré živnostnictvo obuvnické. Jest nutno, aby vláda živnosti obuvnické co nejvíce podporovala, a aby se vojenská obuv, jakož i jiné dodávky ve větším přídělu obuvníkům zadávaly a dále aby se dodávky vojenské obuvi při odvádění příznivěji přijímaly.“¹³⁴

1. únor 1931:

„Na schůzi ve Skutči proti rozmachu firmy Baťa usneseno bylo pořádati veřejné vysvětlování v obcích, jaká ztráta vzejde obcím, kde se kupuje Baťova obuv, neb takové peníze se z obcí odvezou, a jest nutno kupovati obuv podomácké výroby, poněvadž ty peníze zůstanou v obci a dělnictvo má zaměstnání a pak i jiné obchody a živnosti lépe prosperují.“¹³⁵

28. duben 1931:

„Následkem rozpínavosti firmy Baťa jsou malí živnostníci jakož i dělnictvo obuvnické připraveni

---

¹³⁴ SOKA Žďár nad Sázavou, Společenstvo obuvníků..., kn. 1, pag. 70.

¹³⁵ TAMTÉŽ, kn. 1, pag. 79.

o poslední výdělek, neb ani správek není, neb firma Baťa již vše ovládá a dělníci jsou nuceni choditi na lesní práce, malí živnostníci nemají výdělku a strádají bídou. Vzdor této krizi v řemesle obuvnickém předpisují berní správy daně vysoké, kterých není možno platit, avšak úřady tyto exekučně vymáhají."¹³⁶

Obuvníci se tak snažili hledat všechny dostupné možnosti, které by jim alespoň trochu pomohly. Nejbližše měli k vedoucím správkáren a obchodů firmy Baťa. Proto například zjišťovali, jaké jsou zákonné podmínky pro provozování správkáren obuvi a zda nejsou jejich vedoucí povinni přistoupit ke Společenstvu obuvníků, když se jedná o provozování živnosti. Tak je uveden případ Rudolfa Stokláška, vedoucího obchodu a správkárny Baťa v Městě Žďár. Jelikož vlastnil pan Stoklásek živnostenský list k provozování obuvnického řemesla, odbyl se tento případ - k nevoli místních obuvníků, pouze přistoupením vedoucího u Bati ke Společenstvu a zaplacením inkorporačního poplatku ve výši 100 Kč. Ve stejném roce evidovalo Společenstvo obuvníků v s. o. Žďár na Moravě 23 členů. Jedna z akcí proti provozovně firmy Baťa následovala také po úmrtí Tomáše A. Bati 12. července 1932.

První provozovnou firmy Baťa v s. o. Žďár na Moravě byla od r. 1926 pobočka vedená Josefem Oubrechtem, který ji spravoval do r. 1930. Po něm nastoupil již zmiňovaný Rudolf Stoklásek, který se ujal vedení od ledna r. 1931 a přes snahy místních obuvníků se zde udržel do r. 1936. Mezitím stačily vzniknout v r. 1933 pobočka v Bohdalově, kterou vedl Jan Neuman a pobočka v Ostrově v r. 1934 vedená Jiřím Bártou. Jak jsem již uvedl, Rudolf Stoklásek v r. 1936 odešel a na jeho místo nastoupil František Ondrák, který ještě téhož roku přenechal místo Ludvíku Ševčíkovi. Každý z nich zaplatil

---

¹³⁶ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo obuvníků...*, kn. 1, pag. 87.

inkorporační poplatek ve výši 100 Kč, neboť měli postavení samostatných mistrů.¹³⁷

Na obranu proti jedinečné obchodní politice firmy Baťa,¹³⁸ bylo nuceno zastupitelstvo Města Žďár v r. 1932 zatížit - na popud místních obuvníků, poplatkem 2 Kč každý pár obuvi, který byl do města dovezen. Obyvatelstvo pak bylo vyzýváno, aby nakupovalo u místních výrobců a obchodníků.¹³⁹

V únoru 1933 na schůzi výboru Společenstva byla projednávána státní poptávka 46.680 párů obuvi (34.000 párů šněrovacích bot, 3.000 párů plátěných bot, 4.980 párů vysokých bot s podešví a 4.200 párů vysokých bot bez podešve) vzešlá směrem k maloživnostníkům z ministerstva obchodu. Společenstvo se usneslo, zažádat o dodávku 4.000 párů. V případě mimořádných dodávek se předsednictvo snažilo získat tyto, nebo jejich část ke zhotovení.

Na konci roku 1935 Společenstvo sdružovalo v s. o. Žďár na Moravě celkem 27 členů, z nichž jich 21 provozovalo svoji řemeslnou živnost v Městě Žďár. Dále pak byli zaměstnání 3 učedníci a žádný tovaryš.¹⁴⁰ V následujícím roce to bylo již 23 členů v Městě Žďár a dále 6 členů v obcích celého soudního okresu. Společenstvo se již ani nehlásilo o státní dodávky,

---

¹³⁷ Srov. Jaroslav POCHYLÝ, *Batova průmyslová demokracie*, Praha 1990, s. 63 - 63, smlouva s vedoucím prodejny.

¹³⁸ „V době hospodářské krize a v období, kdy prodej poklesl, prováděl prodejní personál zajímavý druh služby zákazníkům. Správce a prodavači se rozešli po obci, navštěvovali rodiny a nabízeli jim obuv, nehledě na to, jestli to byli stálí zákazníci či nikoliv. Neměla-li rodina zájem o nákup, nabídli se, že jim všechny boty vyčistí, a když si to budou přát, že jim poradí ve věci obouvání. Výsledkem takovéto služby byla spokojenost obyvatelstva a firma. Baťa tím získala další potenciální zákazníky a zároveň si učinila obrázek o jejich potřebách a možnostech. V závislosti na takový průzkum trhu obuvi byla v roce 1920 zavedena služba péče o nohu, jejíž součástí byly například pedikúra, masáže nohou, atd. Prototyp této služby, se vším potřebným zařízením, byl vytvořen ve spolupráci s Batovou nemocnicí ve Zlíně. Pod tlakem blokády drobných správkařů obuvi, kteří odmítali opravovat Baťovy boty, byly v prodejnách vybudovány levné a rychlé správkářny obuvi. Tyto správkářny měly kromě poskytování služeb význam hlavně v tom, že firma Baťa mohla zjišťovat, jaké závady se na její obuvi projevují a za jak dlouho.“ Jaroslav POCHYLÝ, c. d., s. 65 - 66.

¹³⁹ SOKA Žďár nad Sázavou, Archiv města Město Žďár 1411 - 1952, kart. 31, sign. 7/8A/1932, fol. 2'.

¹⁴⁰ SOKA Žďár nad Sázavou, Společenstvo obuvníků..., kn. 2, pag. 37 - 49.

protože svými cenami nemohlo konkurovat s továrními výrobci. Práci navíc ještě ubírali zdejšími maloživnostníky i dvě tovární prodejny, o jejichž mateřských závodech jsem se zmínil již výše.¹⁴¹

V prosinci 1940 bylo evidováno 24 členů z Města Žďár a 7 venkovských členů. Výborová schůze, která byla zároveň likvidační schůzí dne 26. prosince 1941 předala celou společenstevní agendu spolu s vkladní knížkou, na níž bylo uloženo 1.036,80 K sloučenému společenstvu obuvníků v Novém Městě.¹⁴²

Nově vzniklé Společenstvo obuvníků v p. o. Nové Město po spojení evidovalo na začátku roku 1942 celkem 126 členů, v čemž bylo obsaženo 13 správkáren firmy Baťa, dále pak 173 vyučených pomocníků a 42 učedníků. V roce 1943 to bylo podle statistického výkazu 133 členů včetně 14 správkáren firmy Baťa, 173 vyučených pomocníků a 41 učeníků. Inkorporační taxa byla změněna na částku 250 K. Koncem roku 1944 provozovalo živnost celkem 132 členů, z nichž bylo 15 správkáren firmy Baťa, dále pak 197 vyučených pomocníků a 80 učedníků. V roce 1945 Bylo ve Společenstvu sdruženo celkem 133 členů, 196 vyučených pomocníků a 86 učedníků. K prosinci r. 1947 pak Společenstvo obuvníků v p. o. Nové Město evidovalo celkem deset živností, které byly složeny. Ze s. o. Žďár na Moravě jimi byli, Jaroslav Dvořák z Města Žďár, Bohumil Březka z Březí a Eduard Šlemin z Bohdalova.¹⁴³

O mobilitě tovaryšů obuvnického řemesla v období 1925 - 1941 nejvíce svědčí matriky tovaryšů. Tak máme dnes příležitost dozvědět se, že pocházeli jednak ze zdejšího chudého horského regionu, a dále pak například z Cidliny - okr. Moravské Budějovice, Nového Bydžova, Rozhraní - okr.

---

¹⁴¹ K obuvnickému řemeslu ve městě Žďár nad Sázavou také Radim GONDA, *Historie obuvnictví ve Žďáře nad Sázavou*, Západní Morava 4, 2000, s. 155-164.

¹⁴² SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo obuvníků...*, kn. 2, pag. 71 - 78.

¹⁴³ TAMTÉŽ, kart. 1, fol. 7, 11, 24, 27, 40.

Kunštát či Gloggnitz v Dolním Rakousku.¹⁴⁴ Při analýze této matriky jsem zjistil že tovaryši byli mimo jiné zaměstnání jako kráječi kůží či spodkaři. Ženy byly jen a pouze šičkami svršků - šteperkami. Po sloučení odborných společenstev obuvníků na začátku čtyřicátých let, byly obě matriky tovaryšů společně s matrikou učedníků společenstva ze s. o. Žďár na Moravě postoupeny Společenstvu obuvníků v Novém Městě, kteréžto následně zřídilo nové matriky vedené od 1. října 1942 pro celý politický okres.

Z dochované matriky učedníků z období let 1923 - 1941, pak můžeme vyčíst místa domovské příslušnosti Brno, Břeclav, Laa an der Thaya, Libáň, Štětkovice - okr. Sedlčany, Tišnov, Vítějovice - okr. Netolice, ale i původem z rakouského hlavního města Vídně. Je nutné, abych u města Vídně uvedl jeho bližší určení adjektivem „rakouského“, neboť na Českomoravské vrchovině se nachází obec Vídeň - okr. Velké Meziříčí. Vždy, jedná-li se tedy o zde uvedenou Vídeň či Wien, je myšlena právě rakouská metropole.¹⁴⁵ V důsledku nedostatku učedníků bylo na školní rok 1931/1932 zrušeno odborné vyučování v obuvnickém oboru na pokračovací škole.

5.1.7. Společenstvo oděvníků

Bylo založeno v r. 1927 ve Žďáře a stalo se tak nejstarším samostatným oděvním společenstvem v celém p. o. Nové Město. Sdružovalo krejčí, dámské krejčí a krejčové, modisty a oděvníky. Zrušeno bylo v r. 1948.

První valná hromada Společenstva oděvníků s. o. Žďár na Moravě se konala 6. března 1927. Byl na ní jednohlasně přijat akt přistoupení k Zemské jednotě oděvních společenstev, a schváleny poplatky. Inkorporační taxa byla stanovena ve výši 120 Kč a za přípověď učedníka se mělo platit 20 Kč. Projednány byly i problémy se vzrůstajícím

---

¹⁴⁴ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo obuvníků...*, kn. 7, 9.

¹⁴⁵ TAMTÉŽ, kn. 12.

fušerstvím a přijímání do učebního oboru bez přípovědí. Ohledně problémů s fušery bylo rozhodnuto ve výborové schůzi dne 13. listopadu 1927. Byli zvoleni kontroloři, kteří začali provádět kontroly v dílnách a případné, jimi nalezené prohřešky, pak nahlásili na živnostenském úřadě. Na stejné schůzi byla založena černá kniha, do které byly v budoucnu zaznamenávány mistry ti zákazníci, kteří neuhradili účet za zhotovenou objednávku. Do této knihy měl každý právo nahlédnout, aby se vyhnul případné škodě s nesolidním zákazníkem. K 30. březnu 1930 bylo u Společenstva oděvníků pro s. o. Žďár na Moravě evidováno 56 členů, 13 tovaryšů a tovaryšek, 16 učedníků a 30 učednic.¹⁴⁶ Tato čísla potvrzují, že krejčovský obor byl nejvíce preferovaným oborem pro dívky - učednice.

Problémy s podomním obchodem látkami, podomním zakázkovým krejčovstvím a továrními výrobci konfekce, kteřížto ukrajovali ze zisků mistrů sdružených ve Společenstvu, vyvrcholily v r. 1932 podáním stížnosti Společenstvem k živnostenskému úřadu v Novém Městě.

V r. 1936 bylo evidováno celkem 54 členů, dále 14 tovaryšů a 8 tovaryšek, a 22 učedníků spolu se 39 učednicemi.¹⁴⁷

Kvůli zavedenému přidělovému systému po válce, měli povolení zhotovovat obleky z nových - zákaznicky donesených látek, pouze Leopold Lázníčka z Města Žďáru, František Křestán z Města Žďáru a z dámských krejčovských toto povolení získala Růžena Sodomková z Ostrova. Ostatní prováděli pouze úpravy a opravy.

Před zrušením Společenstva a převedením veškerých jeho členů a aktivit do Nového Města, čítalo toto celkem 45 členů, 16 tovaryšů, 10 tovaryšek, 14 učedníků a 38 učednic.¹⁴⁸

---

¹⁴⁶ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo krejčích Nové Město na Moravě 1926 - 1949*, kn. 2., pag. 3, 12, 47.

¹⁴⁷ TAMTÉŽ, kn. 2, pag. 74.

¹⁴⁸ TAMTÉŽ, kn. 2, pag. 87.

Účetní kniha dokládá mimo částek i účely, které vedly k jejich vyplacení a na druhé straně, druhy a výše příjmů. Společenstevní pokladna získávala peníze obecně z inkorporačních poplatků, poplatků za přípovědi, pokut, ale i úroků ze záložny, kde byla uložena část kapitálu. Mezi výdaji jsou zaknihovány, např. za razítko, knihy, matriky pořizované v r. 1927 při vzniku Společenstva, dále potom za kancelářské potřeby a kolky, členské příspěvky, dary, na pokračovací školu živnostenskou ve Žďáře, odměny předsedovi, pokladníkovi a za posluhu, předplatné (Oděvnické listy, Lepší směr, Úřední věstník), vydání za korespondenci, náhrady cestovného,¹⁴⁹ německému Červenému kříži (v r. 1942 102 Kč) a další.¹⁵⁰

Po zrušení Společenstva v r. 1948 byl zbytek peněz pozůstalých po činnosti uložen u pokladníka pro případ nepředvídaných výdajů bývalého Společenstva.

Kniha tovaryšů Společenstva oděvníků Žďáru na Moravě vedená od r. 1927, jež je uložena ve fondu Společenstva krejčích v Novém Městě v SOKA Žďár nad Sázavou, eviduje osoby mimo jiné s následující domovskou příslušností: Brno, Dambořice - okr. Žďánice, Hostie - okr. Zlaté Moravce, Hostivař - okr. Praha - Jih, Jedovnice - okr. Blansko, Oslavany - okr. Ivančice, Paseky nad Jizerou - okr. Vysoké nad Jizerou, Praha, Přerov, Římov - okr. České Budějovice, Tišnov, Třebíč, Užhorod, Wasenbruck - okr. Gross Wien.¹⁵¹

Kniha učedníků, v níž začínají záznamy téhož roku jako je tomu u knihy tovaryšů nám dokládá místa: Brno, Čáslav, Čachnov - okr. Hlinsko, Falknov - pravděpodobně okr. Jihlava, Hrádek nad Vlárrou - okr. Bojkovice, Chotěboř, Jagodina - Království Jugoslávie, Jáchymov, Kroměříž, Lietava Lúčka - okr. Žilina, Malá Mariacel - okr. Brno - Město, Olomouc,

---

¹⁴⁹ v r. 1933 12 Kč, 1935 15 - 18 Kč, 1936 20 Kč do Nového Města, v r. 1934 25 Kč do Bystřice nad Pernštejnem, 1937 70 Kč do Jihlavy, 1940 42 Kč do Brna.

¹⁵⁰ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo krejčích...*, kn. 13.

¹⁵¹ TAMTÉŽ, kn. 6.

Palota - okr. Humenné, Praha, Rochlice u Liberce - okr. Liberec, Sotina - okr. Senica, Spišský - okr. Spišské Podhradie, Szútor - okr. Feledince, Šafov - okr. Vranov, Uhřínovice - okr. Jihlava, Užhorod, Váleč - okr. Moravský Krumlov, Wasenbruck - okr. Gross Wien, Zákupy - okr. Mimoň, Židenice - okr. Brno - Město a další.¹⁵²

Z téže knihy lze vyčíst gender strukturu přijímaných do učebního oboru krejčovskými mistry - členy Společenstva. Tak lze doložit v závislosti na učebním oboru - dámské či pánské krejčovství, následující. Z prostudovaných materiálů je prokazatelné, že ve třech případech převzala živnost manželka zesnulého krejčovského mistra z titulu vdovského práva. Z toho dvě ženy vedly dílny, kam byli dáni do učení pouze muži, neboť v knihách učedníků jsem nenalezl záznamy o učednicích, které by se učily pod vedením těchto dvou majitelek živností. Jedna dílna zaměstnávala v průběhu let od r. 1935, kdy vdova převzala živnost, do r. 1948, celkem 9 učedníků.¹⁵³ Druhá zmiňovaná dílna pak zaměstnala během doby, kdy jej vedla vdova, do svého uzavření v r. 1948, celkem 25 učedníků - mužů. Z celkového počtu 38 doložitelných dílen, které braly do učení pouze ženy - učednice, jich pouze šest bylo provozováno mistry - muži, ostatních 32 dámských krejčovských bralo do učení, jak jsem již uvedl, pouze dívky. Z celkem devíti doložitelných mistrů, kteří mezi přijímanými do učebního oboru neučinili - alespoň v jednom případě, rozdíl dle pohlaví se jednalo ve třech případech prokazatelně pouze o jednu přijatou ženu, kterou byla dcera majitele živnosti.¹⁵⁴

---

¹⁵² SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo krejčích...*, kn. 7.

¹⁵³ Josefa Hošpesová převzala prostřednictvím vdovského práva dílnu po svém manželovi Stanislavovi Hošpesovi v Městě Žďáře v r. 1935, SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo krejčích...*, kn. 7, pag. 9.

¹⁵⁴ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo krejčích...*, kn. 7, 8.

5.1.8. Společenstvo holičů, kadeřníků a vlásenkářů

Bylo založeno v r. 1932 s působností pro celý p. o. Nové Město, když se oddělilo od Společenstva smíšených živností.

Zápis z valné hromady Společenstva konané dne 13. června 1932 dokládá, že v této době bylo členy 26 mistrů. Dále bylo zaevidováno 19 pomocníků a 30 učedníků. Za předsedu byl zvolen pan Václav Filipenský st. ze Žďáru, který svoji živnost vedl nejdéle - od r. 1903. Byly stanoveny poplatky za přípověď učedníka ve výši 30 Kč a inkorporační poplatek ve výši 300 Kč. Dále bylo důrazně připomínáno s odkazem na Společenstevní stanovy, že mistr může mít pouze jednoho učedníka, a teprve dovrší-li tento dva učební roky z celkem tří, může přijmout dalšího učedníka. Valná hromada v dubnu následujícího roku evidovala 27 členů, 19 pomocníků a 30 učedníků. V roce 1935 se Společenstvo rozrostlo o další na 32 členů, 26 pomocníků a 38 učedníků. V r. 1938 Společenstvo sdružovalo celkem 32 členů - mistrů, 30 pomocníků a 43 učedníků. Na valné hromadě 1. dubna 1940 to bylo již 44 členů, 32 pomocníků a 40 učedníků. Také se objevily stížnosti na příděly a kvalitu dodávaného holičského mýdla a prášku od firmy Pilnáček. V r. 1942, roce 10. výročí založení Společenstva, jsou připojeni a zaevidováni členové přibyslavského Společenstva a celkový počet se tedy zvýšil na 60 členů, 40 pomocníků a 65 učedníků. V r. 1944 byl počet členů nezměněn oproti roku 1942, pouze ubylo pomocníků, kteří byli posíláni na nucenou práci. Učedníků bylo zaknihováno k březnu 1944 celkem 84.¹⁵⁵

V době okupace byla u každého ze společenstev vedena rozsáhlá agenda písemností, ale na jejím konci na jaře r. 1945 byla ztížena činnost vedoucích členů Společenstva, neboť nefungovala pošta a nebylo tak možné navázat spojení s úřady.

---

¹⁵⁵ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo holičů, kadeřníků a vlásenkářů Nové Město na Moravě 1930 - 1950*, kn. 1, pag. 2, 6, 11, 20, 32, 48, 56.

V prvních zápisech téměř všech živnostenských společenstev, které byly datovány již v době míru, a které neskrývají radost nad koncem války, jsem se setkával s formulí, která ve svém obsahu měnila jen druh řemeslné živnosti. U holičů zněla takto:

„Opět začalo nám svobodné období pro budování našeho státu. Je na našich holičích, aby svým kladným postojem se o výstavbu republiky a blahobyt spoluobčanů vynasnažili co nejvíce.“¹⁵⁶

Rok před svým zánikem evidovalo 44 členů, 36 pomocníků a 30 učedníků, kteří platili roční členské příspěvky - za mistra 380 Kčs, za tovaryše 80 Kčs a za učedníka to bylo 60 Kčs. V r. 1948 členské poplatky dosahovaly 440 Kčs, 110 Kčs a 80 Kčs.¹⁵⁷ Společenstvo vydávalo členům, tovaryšům i učedníkům poukazy na pracovní obuv, dále bylo prostřednictvím Společenstva přidělováno každý kvartál holicí mýdlo. Svoji činnost Společenstvo ukončilo v r. 1948, když bylo vtěleno do Svazu československého živnostnictva.

Z knihy tovaryšů z období 1932 - 1948 se můžeme opět dozvědět něco málo o domovském původu tovaryšů. Tovaryši pocházeli z míst jako byly, např. Brno, Bystřice - okr. Benešov, Řivnice - okr. Litovel, Volfířov - okr. Dačice a dalších obcí blízkých či vzdálených.¹⁵⁸

Kniha učedníků, která je také datována roky 1932 - 1948 svědčí o jejich domovské příslušnosti, např. do Chotusic - okr. Kolín, Liptálu - okr. Vsetín, Míčova - okr. Čáslav, Zašovic - okr. Třebíč, Nového Etyнку - okr. Kamenice nad Lipou a dalších.¹⁵⁹

---

¹⁵⁶ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo holičů, kadeřníků a vlásenkářů...*, kart. 1, fol. 3.

¹⁵⁷ TAMTÉŽ, kart. 1, fol. 9, 20.

¹⁵⁸ TAMTÉŽ, kn. 3.

¹⁵⁹ TAMTÉŽ, kn. 4.

Někteří řemeslničtí mistři byli Společenstvem vybíráni, aby vyučovali své obory organizovaně na živnostenské škole pokračovací. Znám je holičský mistr František Bureš, který provozoval svoji řemeslnou živnost od r. 1910, a jenž byl právě jedním z odborných učitelů na škole v Městě Žďáře.

5.1.9. Společenstvo cukrářů a perníkářů

Tato organizace byla založena v r. 1938. Její pole působnosti bylo v celém p. o. Nové Město a navíc s přesahem do okresu Tišnov. Jeho činnost byla ukončena v r. 1948.

Fond Společenstva obsahuje pouze tři knihy, matriku členů, matriku tovaryšů a konečně matriku učedníků. I z tohoto omezeného množství informačních zdrojů jsem se pokusil vytěžit maximum a alespoň postihnout původ tovaryšů a učedníků.

Matrika tovaryšů z období 1938 - 1948 vypovídá ohledně domovské příslušnosti - vyjma tovaryšů pocházejících ze s. o. Žďár, se jednalo také o tovaryše z Loučně - okr. Nymburk či Pohledu - okr. Německý Brod.¹⁶⁰

U učedníků máme pak ze stejného období jako u tovaryšů doložena místa příslušnosti, např. Unterweissenbach - okr. Freistadt a již výše zmíněnou Loučeň - okr. Nymburk.¹⁶¹

V případě záznamů uvedených v matrice učedníků a v matrice tovaryšů, která pocházela z Loučně u Nymburka se jednalo o totožnou osobu. Byl jí František Straka, jenž nastoupil svůj učební poměr ve svých 14 letech. K podmínkám, sjednaným pro dobu učebního poměru již na jejím začátku, se zavazovali mistr řemesla cukrářského Bohumíra Svobody v Městě Žďáře i učedník. František Straka měl sjednány a následně v matrice učedníků a učební smlouvě uvedeny v r. 1940 následující: byt a stravu u pána učebního,

---

¹⁶⁰ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo cukrářů a perníkářů pro okres Nové Město a Tišnov v Novém Městě na Moravě 1938 - 1948*, kn. 2.

¹⁶¹ TAMTÉŽ, kn. 3.

který mu dále hradil pojištění a měsíčně vyplácel 50 Kč.¹⁶² Do živnostenské školy pokračovací docházel po dobu dvou let. Stanovami určené tři roky učebního poměru vyvrcholily v r. 1943, kdy se vyučil a byl svým mistrem v zápětí přijat za tovaryše - poprvé v období let 1943 - 1944 a znovu potom v letech 1945 - 1946. Bylo tak naprosto běžně praktikovaným zvykem, že po vyučení byl člověk, zůstal-li při svém řemesle v místě, kde působilo společenstvo, u něhož se vyučil, převeden do matriky tovaryšů tohoto společenstva.¹⁶³

5.1.10. Společenstvo pekařů

Společenstvo pekařů bylo založeno až v době Protektorátu v r. 1940 s působností pro celý tehdejší p. o. Nové Město.

Opět torzo fondu v důsledku vyrabování kanceláře Okresní jednoty živnostenských společenstev na sklonku války, nabízí pouze matriky členů, tovaryšů a učedníků a necelý jeden karton společenstevní agendy.

Zpráva o činnosti za rok 1943 nám potvrzuje celkem 69 pracujících členů, kteří zaměstnávali 31 tovaryšů a 30 učedníků. V důsledku nedostatku palivového dřeva Společenstvo několikrát urgovalo objednávky pro své členy u okresního úřadu, který následně intervenoval u Lesního úřadu.¹⁶⁴

Poněvadž pekaři začínali pracovat v brzkých ranních hodinách a dodávky elektrické energie vázly či do domu, ve kterém byla provozována pekárna, nebylo dosud elektrické vedení zavedeno, byl jim přidělován ke svícení petrolej. Jeho rozdělování mělo na starosti Společenstvo. Dále byly přidělovány vejce, kmín, kuchyňská sůl, cukr, olej

---

¹⁶² SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo cukrářů a perníkářů...*, kn. 3, pag. 43.

¹⁶³ Srov. TAMTÉŽ, kn. 2, 3.

¹⁶⁴ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo pekařů Nové Město na Moravě 1934 - 1949*, kart. 1, fol. 2 - 3.

do dělicích přístrojů, pytle, hnací řemeny, ale i kalhoty, zástěry a již zmíněné palivové dřevo.¹⁶⁵

Po skončení druhé světové války byla uspořádána první valná hromada Společenstva v osvobozeném státě hned v srpnu 1945, na které bylo rozhodnuto vybírat od přistoupivšího mistra inkorporační poplatek ve výši 600 Kčs a odhlasována také odměna předsedovi v obnosu 6.000 Kčs. Jako členský příspěvek společenstevní hromada stanovila vybírat za každý 1 q zpracované mouky 1,80 Kčs.¹⁶⁶ Při akci „Osídlování pohraničí“ se od Společenstva odloučili tři její členové, přičemž jedním z nich byl pekař Jan Lán z Bohdalova, který v místě provozoval živnost od r. 1939.

Ze zprávy o činnosti víme, že Společenstvo sdružovalo v roce 1946 64 členů ještě společně se členy s. o. Přibyslav, kteří při sobě zaměstnávali na konci roku 40 tovaryšů a 20 učedníků.¹⁶⁷

Jako členský příspěvek na rok 1947 bylo odhlasováno 1,50 Kčs za 1 q zpracované přidělené mouky. Na valné hromadě konané v roce 1947 promluvil Dr. Burian z Jednoty živnostenských společenstev v Praze:

„Přináším pozdravy z naší pražské Jednoty. Málo jsem však nadšen tím, jak celkem nepatrný zájem mají Vaši členové o společenstevní záležitosti, čehož je dokladem malá návštěva.“¹⁶⁸

Dále se Dr. Burian zmínil o problémech způsobených nedostatkem pšeničné mouky, což prý bylo způsobeno ministerstvem výživy:

---

¹⁶⁵ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo pekařů...*, kart. 1, fol. 5.

¹⁶⁶ TAMTÉŽ, kart. 1, fol. 15.

¹⁶⁷ TAMTÉŽ, kart. 1, fol. 22.

¹⁶⁸ TAMTÉŽ, kart. 1, fol. 17. Nejen Společenstvo pekařů nevysílalo, respektive velmi málo, ze zdejší oblasti zástupce na zasedání Jednot společenstev do Prahy či Brna.

„V našem státě je kriticky naléhavá potřeba 10.000 vagonů a není dovoz ze zámořských států Anglie a Ameriky, které chtěly za 5 vagonů pšenice 10 vagonů žita. Byl pronikavě snížen příděl cukru pro pekařské živnosti. S přídělem tuku jest situace ještě horší a v letošním roce nebude pro pekaře vůbec přidělován. Náhradou je však možno obdržeti přísadu tuku „Těstol“, která obsahuje 25 % tuku a 75 % jiných přísad. Zákon o zákazu noční práce v pekárnách zůstává i nadále v platnosti, tak jak byl schválen. Práce u válu budiž započat, tak jak bylo stanoveno, o šesté hodině ráno. Je také nutno, aby tento zákon byl členskými firmami dodržován, neboť budou jezdit kontroly a v případech, kde bude zjištěn přestupek, může býti pak na dobu jednoho roku odebráno živnostenské oprávnění.“¹⁶⁹

Zápis z valné hromady Společenstva konané dne 3. června mi jenom potvrdil přesvědčení získané rozborem živnostenských rejstříků a matriky členů Společenstva. Žďárský pekař František Krška totiž podotýká, že:

„...v Městě Žďár jsou pekařské živnosti překrveny. Mimo to je ještě navíc denně dováženo 100 bochníků chleba od mlynáře a pecnáře Josefa Trojana z nedalekého Sazomína. Dobře by se učinilo, kdyby pekárna byla u mlýna zřízena pouze do té doby, dokud žije původní majitel oprávnění pecnářského, a další již by nebyla po jeho smrti povolována. Navíc je nadále nutné, abychom my jako řemeslní mistři bděli nad svými tovaryši a nakazovali jim aby brali vodu čistou, a těsto,

---

¹⁶⁹ SOKA Žďár nad Sázavou, Společenstvo pekařů..., kart. 1, fol. 18.

aby dělali dobré, a chleba byl tak ve výsledku krásný."¹⁷⁰

Záznamy za r. 1947, kdy již byli opět odloučeni členové pocházející původně ze s. o. Příbyslav, registrují a živnostenské rejstříky potvrzují celkem 47 členů na začátku i na konci roku, kteří zaměstnávali 30 pekařských tovaryšů a 17 učedníků. V témže roce bylo zpracováno 24.220 q mouky, jejíž cena byla 1,50 Kčs za 1 q.¹⁷¹

S problémy pekaři přežívali a pracovali až do r. 1950, kdy byly všem soukromým pekárnám odebrána oprávnění k provozování pekařské živnosti, tak jako ostatním řemeslným živnostem.

Dochovaná matrika tovaryšů vedená Společenstvem od jeho založení nám, tak jako jiné matriky, opět poodhaluje rozsah území, ze kterého přicházeli tovaryši do okresu za prací. Stejně jako u předešlých společenstev vzniklých s působností pro celý politický okres zohledňují pouze ty, kteří byli zaměstnáni u mistrů s místem provozu v s. o. Žďár na Moravě. Dle záznamů tedy můžeme říci, že tovaryši pekařského řemesla pocházeli většinou z blízkého okolí okresu, respektive ze samotného s. o. Žďár, pouze jednou se vyskytuje v záznamech domovské příslušnosti Praha.¹⁷²

U matriky učedníků vedené ve stejné době najdeme také většinou blízké okolí s. o., ale ze záznamů nápadně vystupují navíc: Hausdorf - okr. Mittelbach a Litoměřice.¹⁷³

Za důležité považují zmínit ve vztahu k gender problematice také fakt, že v celém s. o. Žďár na Moravě byly vedeny pouze dvě dílny ženami, kteréžto jako pekařkami - mistrovými, které působily jedna v Zámku Žďár a druhá v Městě Žďár.

---

¹⁷⁰ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo pekařů...*, kart. 1, fol. 29 - 31.

¹⁷¹ TAMTÉŽ, kart. 1, fol. 35.

¹⁷² TAMTÉŽ, kn. 2.

¹⁷³ TAMTÉŽ, kn. 3

5.1.11. Společenstvo stolařů a příbuzných živností

Oficiálně bylo založeno výměrem č. 23.761/1941/V-12 Zemského úřadu v Brně vydaného na základě ustanovení §1 vládního nařízení č. 311/1941 Sb. PČM, a ustanoveno tak jako odborné společenstvo, které v sobě sdružovalo stolaře, soustružníky dřeva a řezbáře, výrobce dřevěného zboží a dřevěných hraček s působností pro celý tehdejší p. o. Nové Město.¹⁷⁴ Odbor, který by sdružoval dřevoobráběcí obory již existoval dříve při Společenstvu smíšených živností. Nyní se tedy jeho odštěpením ustanovilo Společenstvo, které mohlo lépe hájit zájmy svých členů, a které lépe zapadalo do hospodářského systému Protektorátu.

Stanovy hned od začátku působení Společenstva vymezovaly jeho práva, povinnosti a vnitřní strukturu. Inkorporační poplatek byl stanoven ve výši 400 K a poplatek za tovaryšskou zkoušku na 150 K. Rok po vzniku Společenstvo evidovalo celkem 120 členů, 40 tovaryšů a 120 učedníků, kteří byli povinni odvádět roční poplatky ve stanovené výši. Pro mistry to bylo 220 K a navíc museli povinně odebírat Truhlářské noviny, na něž činilo roční předplatné částku 70 K, pro tovaryše 40 K a konečně pro učedníky poplatek činil 20 K. Na valné hromadě konané dne 14. května si členové stěžovali na rozdílné možnosti a přidělové dodávky členům společenstev v Čechách a na Moravě poté, poté co byla zrušena Moravská jednota společenstev stolařů v Brně. V březnu 1945 na valné hromadě, kdy Společenstvo evidovalo celkem 153 členů, 115 tovaryšů a 164 učedníků, byly zvýšeny také členské příspěvky. Za mistra 290 K a navíc museli stále odebírat Truhlářské listy, pro tovaryše a učedníky zůstaly poplatky ve stejné výši jako tomu bylo v předešlém roce. Pro rok 1946 bylo v zasedání společenstevní valné hromady usneseno vybírat členský příspěvek ve výši 650 Kčs, jež byly následně rozdělen

---

¹⁷⁴ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo stolařů a příbuzných živností Nové Město na Moravě 1934 - 1950*, kn. 1, pag. 2.

Společenstvem, které z každého člena postoupilo 320 Kčs Zemské jednotě v Praze, 120 Kčs Okresní jednotě v Novém Městě, 10 Kčs na akci „Pomoc Slezsku“ a 200 Kčs zůstalo Společenstvu na jeho provoz.¹⁷⁵ V důsledku poválečného stavu bylo také jednáno o přesunutí továrny na překližku s celým jejím zařízením z vysídleného pohraničí, neboť tato spadala do konfiskovaného majetku.

V osvobozeném státě se začal opět svobodně rozvíjet podnikavý duch živnostenských řemeslníků a ani stolaři nechtěli zůstat v pozadí, a tak začínaly na výborových schůzích pomalu pronikat nové návrhy. Mezi těmito návrhy se nejvíce ujal ten, který chtěl zřídit sklad nábytku v Novém Městě, kam by každý člen dodával určitý druh výrobku, samozřejmě dle jeho výrobních možností, na kterém by pracoval v době nedostatku práce. Tento návrh se tak patrně snažil zamezit stavu, kdy by se řemeslník se svými tovaryši a učedníky ocitli bez práce. Výrobky měly být dávány Společenstvu do komisního držení, což by vylučovalo Společenstvo jako prostředníka v případě prodeje. V případě, že by některý ze zákazníků potřeboval větší dodávku, tak by byla učiněna objednávka na konkrétní výrobek. Na základě tohoto návrhu bylo usneseno, aby byl mezi členy Společenstva rozeslán dotazník, aby se tak zjistil zájem o tento podnik mezi nimi. O tento záměr a jeho principy projevil členové velký zájem, byť prozatím Společenstvo nedisponovalo místností, která by svými rozměry uspokojila předložené požadavky.

K roku 1946 jsem napočítal celkem 13 stolařských živností v samotném Městě Žďár a 22 ve zbylých sídlech s. o. Žďár na Moravě.

Na valné hromadě Společenstva v srpnu 1946 byl jedním z projednávaných bodů i návrh na specializaci a rozdělení

---

¹⁷⁵ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo stolařů a příbuzných živností...*, kn. 1, pag. 4 - 20.

práce ve stolařské výrobě, čímž by se snížily konečné ceny výrobků. Na tento návrh pak předseda Společenstva Alois Pokorný poznamenal:

„...aby po vzoru Ledenic, Lišova a Budějovic se spojila Přebyslav, Žďár a Nové Město v podobný výrobní celek, čímž by se předešlo útlaku živnostníků od průmyslu a předešlo odchodu pracovních sil.“¹⁷⁶

Ze seznamu zájemců o vytvoření nákupního a prodejního družstva stolařů, do kterého se přihlásilo celkem 32 stolařských mistrů, pocházeli následující ze s. o. Žďár na Moravě: František Benc - Dolní Hamry, Karel Koloc - Město Žďár, Vincenc Láznička - Město Žďár, Jan Levý - Město Žďár, Otakar Minář - Město Žďár, Jaroslav Pelikán - Ostrov, Karel Pohanka - Město Žďár, František Tytauer - Obyčtov.¹⁷⁷

Na fakt, že na stolaře a vlastně všechny živnostenské řemeslníky doléhal vliv tovární výroby, ukazuje i výzva učiněná opět předsedou Společenstva na výborové schůzi konané dne 14. června 1947.

„Páni členové, ve stavebních pracích bychom si mezi sebou neměli dělat konkurenci, ale měli bychom účtovat jednotné ceny. Musíme se dohodnout na společném postupu kalkulace a při zadávání práce si má každý vše předem řádně propočítat. Měli bychom se při veškerých kalkulačních pracích navzájem podporovat, aby při kontrolách nevznikaly nějaké potíže.“¹⁷⁸

---

¹⁷⁶ SOKA Žďár nad Sázavou, Společenstvo stolařů a příbuzných živností Nové Město na Moravě 1934 - 1950, kart. 1, fol. 1 - 1'.

¹⁷⁷ TAMTÉŽ, kart. 1, fol. 6.

¹⁷⁸ TAMTÉŽ, kart. 1, fol. 10.

Zápis z výborové schůze ze dne 20. července 1947 uvádí, že na žádost Společenstva kovářů a podkovářů se v brzké době sejdou předsedové všech společenstev, aby se usnesli na konání živnostensko - zemědělské výstavy, která by zahrnovala zástupce zdejšího politického okresu.

Mezi situace, kterým byla společenstva nejednou vystavena, byly stížnosti na její členy. Ať už oprávněné či neoprávněné Společenstvo se jimi muselo zabývat, nechtělo-li, aby se tyto problémy v nejhorším případě dostaly před obávaný okresní soud. Proto se snažily stížnosti, které byly podány na mistry, řešit smířlivými prostředky. To se většinou podařilo. Nastat ale mohly i případy, kdy již váha Společenstva nic nezmohla. V jednom ze stížných listů Společenstvu, se píše:

„Prohlašuji, že znám pana Václava Švomu, stolaře ze Zámku Žďár, u kterého byl až dosud můj syn Josef Sládek v učení, jako nepořádného mistra a učebního pána, který nevěnuje výchově svých učňů náležitě péče a mimo to jich používá k pracem a obchůzkám, které s řemeslem nemají nic společného. Z toho důvodu si nepřeji, aby můj syn zůstal déle u pana Švomy v učení.“

V Zámku Žďár, 30.VI.1946, Sládek Josef¹⁷⁹

Podle doložitelných záznamů byl pak syn Josefa Sládka umístěn na doučení u Karla Pohanky v Městě Žďár.

Také Společenstvo stolařů bylo zapojeno do přidělového systému a rozdělovalo svým členům obdrženy materiál potřebný k výrobě - překližky, klich, poukázky na jehličnaté řezivo, poukazy na obuv, pláště, duše na jízdní kola a další.

---

¹⁷⁹ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo stolařů a příbuzných...*, kart. 1, fol. 21.

Z matriky tovaryšů vedené v období let 1942 - 1948 se dozvídáme něco o domovské příslušnosti místních tovaryšů a mohu prohlásit, že tato nepřekračuje hranice s jinými soudními okresy než se sousedními.¹⁸⁰

U učedníků je situace podobná, i když zde nalezneme učedníka původem z Modřan - okr. Zbraslav, a Popovic - okr. Ivančice.¹⁸¹

5.1.12. Společenstvo zámečníků a příbuzných živností

Jako samostatné oborové společenstvo bylo založeno v r. 1942 s působností pro celý p. o. Nové Město. Za jeho sídlo, oproti ostatním bylo vybráno Město Žďár. Sdružovalo v sobě řemeslné obory zámečnický, strojařský a pilníkářský. K tomuto roku bylo zaevidováno celkem 60 mistrů, z nichž 40 bylo zámečníků, 8 pilníkářů, 1 výrobce hasících přístrojů a 1 umělecký řemeslník pracující s pravými i obyčejnými kovy. V pozdější době se specializace vytrácejí a řemeslníci jsou uváděni pouze jako zámečníci.

Hned na první ustavující valné hromadě konané 11. ledna 1942 byla odhlasována odměna pro předsedu Společenstva Josefa Pohanku, neboť dle jednoho z členů:

„Pan předseda musí vykonávat práci pro společenstvo v době pracovní a je tedy patrné, že zvláště ztráta času v době pracovní, která je jak každý uznává, ztracená a nenahraditelná.“¹⁸²

Odměna byla, za dočasně nepřítomného předsedy, který na chvíli opustil místnost, stanovena na 1.500 K. Dále byl odhlasován členský příspěvek pro rok 1942 ve výši 100 K.

---

¹⁸⁰ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo stolařů a příbuzných živností Nové Město na Moravě 1934 - 1950*, kn 3.

¹⁸¹ TAMTÉŽ, kn 4.

¹⁸² SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo zámečníků a příbuzných živností Nové Město na Moravě 1942 - 1950*, kn. 1, pag. 2.

V následujícím roce, kdy již byli začleněni členové ze s. o. Přibyslav čítalo toto Společenstvo celkem 60 členů, zaměstnávajících 75 tovaryšů a 142 učedníků. Členské příspěvky byly navýšeny o 30 K na 130 K, za tovaryše a učedníka to bylo 30 K za každého. Odhlasován bylo také zvýšení odměny předsedovi na 3000 K. Ten se na výbor obrátil se slovy, která nepokrytě dokazují charakter starého řemeslného mistra:

„Pánové, když přijal jsem funkci předsedy našeho společenstva, přijal jsem tuto jako funkci čestnou, a ne proto, abych si ji nechal platit, jsem vždy proti tomu, aby práce pro celek byly nadbytečně honorovány a spokojím se s dosavadní odměnou, která mě částečně ztracený čas odškodní.“¹⁸³

Slova uznávaného předsedy sice společenstevní výbor chápal, ale poukázal také na fakt, že čas a obětavost věnované zájmům Společenstva je zapotřebí nějakým způsobem panu předsedovi vynahradiť. Proto se tedy výbor usnesl, aby byly panu předsedovi společenstevní pokladnou uhrazeny celoroční náklady na telefon.

Trend vývoje početního stavu řemeslníků měl klesající tendenci, nebereme-li v potaz připojení členů z Přibyslavka, odkud přibylo 11 zámečnicků. Celkový stav tovaryšů se také neustále, tím spíše v době války, snižoval. Vzhledem ke svému oboru byli odváděni tovaryši kovoobráběcích řemesel více na nucené práce, než tomu bylo u řemesel jiných.

Také od Společenstva zámečnicků odešli v poválečných letech členové, kteří se zapojili do osidlování pohraničí od r. 1946. Ze s. o. Žďár na Moravě tak odešel Josef

---

¹⁸³ SOKA Žďár nad Sázavou, Společenstvo zámečnicků a příbuzných živností..., kn. 1, pag. 7.

Blažíček, pilníkář ze Lhotky. Na konci roku mělo Společenstvo 54 členů, 103 tovaryšů a 78 učedníků.

Daňové zatížení, které postihlo i živnostníky zámečnického oboru, dosáhlo v r. 1948 již hranice snesitelné úrovně. Proto na základě usnesení zástupců Okresních jednot a živnostenských společenstev na Moravě a ve Slezsku, byla 8. ledna 1948 odeslána ministrowi financí Dr. Dolanskému resoluce s následujícím zněním:

„Zástupci živnostenské správy z Moravy a Slezska, shromáždění na pracovní konferenci v Brně 8.1.1948, protestují proti daňovému přetížení a proti zvýšení daňového základu. Jest to ohrožení našich existencí a ničení závodů. Stejně protestujeme proti tvrdostem daně z přepychu. Zjednejte urychleně nápravu.“¹⁸⁴

Součástí řemeslné práce se stávalo i sváření kovů. Tak jako při zavádění novinek v každém řemeslném oboru, byl i pro zámečníky uspořádán bezplatný kurz svařování. Ten se konal v Brně 19. ledna 1948 za patronátu Československých hutí, n. p. a Zemského ústavu pro zvelebování živností v Brně. Účastníci kurzu se postupně seznámili s dělením a rozlišováním hliníkových a hořčíkových slitin, metodami sváření, úpravami hran sváru, čištěním, druhy tavidel, autogenním svářením, ostatními druhy sváření, rozdíly mezi slitinami a nakonec svářením odlitků.¹⁸⁵

K 6. listopadu 1948, kdy byla pořádána poslední valná hromada Společenstva, bylo zaevidováno celkem 43 členů, kteří zaměstnávali k témuž datu 56 tovaryšů a 61 učedníků.

---

¹⁸⁴ SOKA Žďár nad Sázavou, Společenstvo zámečníků a příbuzných živností..., kart. 1, fol. 43.

¹⁸⁵ TAMTÉŽ, kart. 1, fol. 7 - 7'.

V roli aktivního činitele při zániku společenstev hrály svoji úlohu i pracovní úřady, které odmítaly přidělovat společenstvům požadované množství dorostu do učebních poměrů.

V otázce mobility tovaryšů a učedníků, kteří byli vedeni u Společenstva je těžké získat informace o této problematice, neboť matriky a velká část učebních smluv a tovaryšských listů nebylo možné dohledat. Prokazatelné jsou u tovaryšů i učedníků domovské příslušnosti ze sídel v p. o. Nové Město. Jedna učební smlouva - již po oddělení členů ze s. o. Přibyslav, dokládá domovskou příslušnost v Hříšti - okr. Přibyslav. Matriky Společenstva smíšených živností ovšem potvrzují, že mobilita tovaryšů a učedníků v tomto oboru nebyla příliš velká.

5.2. Řemeslné živnosti a podomácká výroba v konkrétních sídlech

Následující syntéza vznikla na základě analýzy živnostenských oprávnění jednotlivých řemeslných oborů v jednotlivých sídlech s. o. Žďár na Moravě. Při jejím vzniku jsem použil metodu komparace několika zdrojů, abych tak ověřil pravdivost a co nejvíce upřesnil období, ve kterých byly jednotlivé živnosti provozovány. Přitom jsem analyzoval několik tisíc záznamů ze společenstevních matrik, živnostenských rejstříků, a dále dochované a zpřístupněné učební smlouvy a tovaryšské listy. Doložitelné období vyjadřuje časové rozmezí, ve kterém je možné určitý druh živnosti hledat v konkrétním sídle. Sídla jsou řazena v abecedním pořádku.

Bohdalov

Maloagrární městys s počtem obyvatelstva v rozmezí 671 - 837 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 1290 ha v nadmořské výšce 581 m n. m.¹⁸⁶ Od r. 1895 zde Jan Nepomuk Heimrich uvedl do provozu k již fungujícímu parnímu mlýnu, parní pile a továrně na škrob, také strojírnu, ve které vyráběl parní stroje, hospodářské stroje a zařízení pro továrny na škrob- pro zdejší kraj velmi významné.¹⁸⁷ V r. 1936 se z tohoto podniku staly Družstevní podniky zemědělské.¹⁸⁸

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
BEDNÁŘSTVÍ	1902 - 1950	2
CIHLÁŘSTVÍ	1937 - 1950	1
HOLIČSTVÍ A KADEŘNICTVÍ	1930 - 1953	2

¹⁸⁶ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

¹⁸⁷ Josef František SVOBODA, *Vlastivěda moravská...*, Brno 1937, s. 184.

¹⁸⁸ SOKA Žďár nad Sázavou, *Živnostenský rejstřík I*, neuspořádaná část fondu Okresní úřad Nové Město na Moravě 1850 - 1946.

KOLÁŘSTVÍ	1886 - 1949	4
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ ¹⁸⁹	1897 - 1953	9
KREJČOVSTVÍ ¹⁹⁰	1901 - 1953	9
MLYNÁŘSTVÍ ¹⁹¹	1908 - 1950	4
OBUVNICTVÍ ¹⁹²	1910 - 1950	7
PEKAŘSTVÍ	1898 - 1952	5
PUNČOCHÁŘSTVÍ	1932 - 1950	1
ŘEZNICTVÍ A UZENÁŘSTVÍ	1895 - 1943	4
SEDLÁŘSTVÍ	1890 - 1950	3
SÍTKOVÁNÍ	1930 - ?	1
TRUHLÁŘSTVÍ A STOLAŘSTVÍ	1891 - 1950	6
ZÁMEČNICTVÍ ¹⁹³	1933 - 1950	1

Březí

Maloagrární obec s počtem obyvatelstva v rozmezí 253 - 360 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 615 ha v nadmořské výšce 548 m n. m.¹⁹⁴

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
BEDNÁŘSTVÍ ¹⁹⁵	1925 - ?	3
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ	1913 - 1958	4

¹⁸⁹ Z toho čtyři samostatná podkovářství v letech 1899 - 1950.

¹⁹⁰ Z toho tři dámská krejčovství v období 1924 - 1950 a dvě oděvnictví.

¹⁹¹ Včetně jednoho mlynářství provozovaného od r. 1936 Družstevními podniky zemědělskými v Bohdalově, které od téhož roku provozovaly také parní pilu a továrnu na škrob.

¹⁹² V tom od r. 1933 jeden vedlejší závod firmy Baťa a spol. ve Zlíně: „Prodejna a správkárna obuvi všeho druhu, krémů na obuv, drobného zboží, punčoch a gumových pláštů všeho druhu“. Od r. 1934 navíc: „Sklad a prodej ortopedických a s pedikúrou souvisejících potřeb včetně francovky a kolínské vody, sklad a prodej gumových pláštů, duší a obručí na kola a všechny druhy motorových vozidel, kabelů všeho druhu a veškerého z gumy vyrobeného zboží“.

¹⁹³ Majitel zámečnické dílny Bedřich Vespalec získal v letech 1938 - 1941: „Koncesi ku provozování živnosti elektrotechnické, ku zřizování veškerých zařízení na výrobu a vedení elektřiny pro osvětlování, pro přenášení síly a pro jinou živnost aneb domácí potřebu až do napětí 600V proudu stejnosměrného a 400 V proudu střídavého v Bohdalově.“

¹⁹⁴ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

¹⁹⁵ Bednářský mistr Josef Zedníček vedl živnost od r. 1925, respektive znovu od r. 1942 do r. 1949. V roce 1949 obnovil živnost jeho syn Oldřich.

KREJČOVSTVÍ	1930 - 1940	1
MLYNÁŘSTVÍ ¹⁹⁶	1929 - 1934	2
OBUVNICTVÍ ¹⁹⁷	1907 - 1930	3
TKALCOVSTVÍ ¹⁹⁸	1896 - 1911	1
TRUHLÁŘSTVÍ A STOLAŘSTVÍ	1923 - 1943	3

Budeč

Maloagrární obec s počtem obyvatelstva v rozmezí 197 - 270 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 538 ha v nadmořské výšce 585 m n. m.¹⁹⁹

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
KOLÁŘSTVÍ	1921 - 1924	1
KREJČOVSTVÍ	1926 - 1951	2
OBUVNICTVÍ	1910 - 1920	1
ŘEZNICTVÍ A UZENÁŘSTVÍ ²⁰⁰	1933 - 1950	1

Cikháj

Maloagrární obec s převahou lesů s počtem obyvatelstva v rozmezí 209 - 342 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 2.146 ha v nadmořské výšce 675 m n. m.²⁰¹

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
BEDNÁŘSTVÍ	1895 - 1950	3

¹⁹⁶ V letech 1934 - 1941 bylo v provozu druhé mlynářství, u něhož byla zřízena i pila.

¹⁹⁷ Z toho jedna správárna obuvi v letech 1942 - 1947, jejímž zprovozněním obnovil činnost Bohumír Březka, který svoji původní obuvnickou živnost provozoval v letech 1924 - 1930.

¹⁹⁸ Majitel živnosti - *Webergewerbe*, Johann Večeřa, provozoval na druhé dvě oprávnění: „Prodej všeho druhu střížného a galanterního zboží v malém“, neboli kramářství v letech 1905 - 1918.

¹⁹⁹ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

²⁰⁰ František Čáp provozoval koňské řeznictví a uzenářství, a jeho manželka Anna výhodně v návaznosti na to hostinskou a výčepnickou živnost (1930 - 1950). SOKA Žďár nad Sázavou, *Hospodářská skupina hostinských Nové Město na Moravě 1935 - 1948*, kn. 1, pag. 40, kde je oficiálně uvedeno, že tento hostinec v roce 1942 vyčepoval 11 hl piva a jeho celkový obrat činil 8.536,- K.

²⁰¹ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ	1900 - 1933	1
KREJČOVSTVÍ	1902 - 1904	1
KRUPAŘSTVÍ ²⁰²	1923 - 1926	1
MLYNÁŘSTVÍ	1928 - 1942	1
PLETAŘSTVÍ	1912 - 1928	1
ŘEZNICTVÍ A UZENÁŘSTVÍ	1901 - 1928	1
VÝROBA DŘEVĚNÉHO NÁŘADÍ A NÁDOB ²⁰³	1913 - 1928	2
ZÁMEČNICTVÍ	1903 - 1904	1

Dolní Hamry

Maloagrární obec s částí počtu obyvatelstva v rozmezí 738 - 778 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 694 ha v nadmořské výšce 554 m n. m.²⁰⁴ Součástí byly i Horní Hamry. Při sčítání obyvatelstva v r. 1921 z celkového počtu 401 obyvatel žilo v Dolních Hamrech 278 obyvatel a v Horních Hamrech 123 obyvatel. V předešlých a následujících sčítáních byly obě obce sčítány společně.²⁰⁵

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
FAKTORSTVÍ VLASOVÝCH SÍŤEK	1926 - ?	1
FOTOGRAFICKÁ ŽIVNOST	1927 - ?	1
HOLIČSTVÍ A KADEŘNICTVÍ	1935 - 1950	1
KOLÁŘSTVÍ	1909 - 1928	1
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ	1900 - 1928	1
KREJČOVSTVÍ ²⁰⁶	1926 - ?	1
MALÍŘSTVÍ A NATĚRAČSTVÍ	1940 - 1950	2

²⁰² Krupař Hynek Roučka, který složil svoji krupařskou živnost v r. 1926 o rok později začal prodávat dříví do r. 1930 na což měl oficiální oprávnění.

²⁰³ V tom jednou i výroba dřevěných hraček.

²⁰⁴ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

²⁰⁵ Srov. Josef František SVOBODA, *Vlastivěda moravská...*, Brno 1937, s. 207, 210.

²⁰⁶ Dámské krejčovství Marie Poulové. Její manžel František Poul provozoval truhlářskou a stolařskou dílnu od r. 1923, respektive znovu od r. 1934.

MLYNÁŘSTVÍ ²⁰⁷	1886 - 1951	9
OBUVNICTVÍ	1946 - 1949	1
PEKAŘSTVÍ ²⁰⁸	1910 - 1950	3
ŘEZNICTVÍ A UZENÁŘSTVÍ ²⁰⁹	1905 - 1950	9
SÍTKOVÁNÍ ²¹⁰	1921 - 1926	1
TKALCOVSTVÍ	1882 - 1928	2
TRUHLÁŘSTVÍ A STOLAŘSTVÍ ²¹¹	1901 - 1950	7
ZAHRADNICTVÍ	1945 - 1948	1

Hlinné

Maloagrární obec s počtem obyvatelstva v rozmezí 193 - 273 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 483 ha v nadmořské výšce 600 m n. m.²¹²

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
KOLÁŘSTVÍ	1940 - 1950	1
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ ²¹³	1896 - 1957	5

²⁰⁷ Z toho jedno mlynářství provozované spolu s pecnářstvím Antonínem Králíčkem v letech 1933 - 1934. Mlynářství provozované Aloisem Bencem v letech 1929 - 1932 bylo obnoveno v letech 1934 - 1935. Mlynářství provozované Aloisem Březinou v letech 1886 - 1944 bylo v roce 1944 převedeno na syna Aloise, který jej vedl do r. 1951.

²⁰⁸ Pekař Franz Wolf provozoval živnost v letech 1910 - 1914 společně s kramářstvím (1910 - 1913). Kramářství po něm převzala jeho žena Marie (1913 - 1926). Franz Wolf vedle pekařství již v r. 1913 získal oprávnění k prodeji kořalky v uzavřených nádobách (do 1944).

²⁰⁹ Z toho jeden a později dva řezníci bez uzenářské výroby. Řezníci a uzenáři František Špička (1920 - 1923, respektive 1926 - 1928 pouze řezník) a Josef Josífek (1933 - 1950) měli ještě navíc oba oprávnění k: „Obchodu hovězím dobyt看 bez přechovávání ve stájích“, Špička v letech 1924 - 1929 a Josífek od r. 1923.

²¹⁰ Výrobou vlasových sítěk se po živnostensku zabýval v Dolních Hamrech František Krčál, ale v r. 1926 tuto živnost složil a hned nato začal s faktorstvím vlasových sítěk. Také si ponechal v právu doposud provozovaný obchod vejci, houbami, drůbeží a přidal obchod zvěřinou, rybami a lesními plody.

²¹¹ Dílna Františka Bence byla v provozu od r. 1901 do r. 1950 s přestávkou v letech 1941 - 1946. Dílna Josefa Kříže pracovala v letech 1923 - 1926 a 1934 - 1940. Truhlář Leopold Ubr provozoval dílnu v letech 1907 - 1909. V roce 1913 začal vyrábět cementové tužky a ještě téhož roku převzal po své matce Žofii Ubrové výčep piva a kořalky, který provozoval do r. 1929.

²¹² Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

²¹³ Kovářskou dílnu provozoval od r. 1931 Jan Slezák spolu s podkovářstvím (od 1944) a v r. 1951 byla převedena pod místní JZD.

KREJČOVSTVÍ ²¹⁴	1923 - 1949	2
SEDLÁŘSTVÍ	1936 - 1937	1

Hodíškov

Maloagrární obec s počtem obyvatelstva v rozmezí 190 - 292 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 514 ha v nadmořské výšce 585 m n. m.²¹⁵ Doložitelná je továrna na škrob.²¹⁶ Součástí obce byla i osada Křiby.

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ ²¹⁷	1924 - 1954	1
KREJČOVSTVÍ ²¹⁸	1920 - 1950	3
ŘEZNICTVÍ A UZENÁŘSTVÍ	1936 - 1948	2

Chroustov

Maloagrární obec s počtem obyvatelstva v rozmezí 180 - 313 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 327 ha v nadmořské výšce 665 m n. m.²¹⁹

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
KOLÁŘSTVÍ ²²⁰	1897 - 1950	3

²¹⁴ Včetně jednoho dámského krejčovství Aloisie Křížové od r. 1925 a jedno krejčovského faktorství v letech 1916 - 1917 provozovaného Adolfem Flegrem, který od r. 1906 do r. 1916 vlastnil oprávnění k: „Prodeji piva a lihovin v uzavřených nádobách“.

²¹⁵ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

²¹⁶ Továrna na škrob v Hodíškově se 7. ledna 1901 odvolávala proti pokutě ve výši 20 K pro nedodržení nedělního klidu a na svoji obhajobu uvedla: „Brambory se v této oblasti dobývají v druhé polovině září a voda k jejich propírání je dosud teplá, což urychluje jejich hnilobu. Je proto důležité pro vysoké zužitkování brambor tyto zpracovávat co nejrychleji i v neděli. Nemá-li podnik utrpěti škodu, musí některé práce probíhat bez přerušování, např. zapírání škrobu, vytápění sušírny a rozestírání a vysoušení škrobu a jeho sběr, jinak tento na své hodnotě značně ztratí, vyjma tedy škrabání brambor musí všechny činnosti na sebe navazovat a stroje neustále přísun materiálu míti.“ SOKA Ždár nad Sázavou, Okresní úřad Nové Město na Moravě 1850 - 1946, fasc. 716, fol. 533 - 533'.

²¹⁷ Kovářská živnost spolu s podkovářskou koncesí Antonína Michala provozovaná současně v letech 1924 - 1954 byla v roce 1954 převedena na syna, také Antonína Michala, který ji v témže roce složil.

²¹⁸ Z toho jedno dámské krejčovství Růženy Burianové v letech 1930 - 1949.

²¹⁹ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ	1914 - 1949	2
KREJČOVSTVÍ	1931 - 1938	2
KRUPAŘSTVÍ ²²¹	1910 - 1928	1
OBUVNICTVÍ	1903 - 1912	1
PEKAŘSTVÍ ²²²	1910 - 1928	1
TRUHLÁŘSTVÍ A STOLAŘSTVÍ	1923 - 1957	1

Jámy

Maloagrární obec s počtem obyvatelstva v rozmezí 378 - 696 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 1.242 ha v nadmořské výšce 586 m n. m.²²³

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
BEDNÁŘSTVÍ ²²⁴	1921 - 1937	1
HOLIČSTVÍ A KADEŘNICTVÍ ²²⁵	1934 - 1950	1
KOLÁŘSTVÍ	1910 - 1959	3
KOŠÍKÁŘSTVÍ	1946 - 1949	1
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ ²²⁶	1901 - 1959	5
KREJČOVSTVÍ ²²⁷	1923 - 1959	8
OBUVNICTVÍ	1897 - 1929	3
ŘEZNICTVÍ A UZENÁŘSTVÍ ²²⁸	1898 - 1928	7

²²⁰ Jedním ze zástupců kolářské živnosti - *Wagnergewerbe*, byl Josef Mička v letech 1897 - 1949. K němu se připojil jeho syn Metoděj, který pracoval ve vlastní živnosti v letech 1934 - 1950.

²²¹ Krupařství provozoval v letech 1910 - 1928 v Chroustově Ludwig Mucha ve stejné době jako svoji živnost pekařskou.

²²² Blíže v poznámce ke krupařství.

²²³ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

²²⁴ Bednářskou živnost provozoval v Jamách František Grygar v letech 1921 - 1937, k této měl ještě v letech 1925 - 1930 oprávnění k provozování hudební kapely, které po něm převzal jeho syn Emanuel v r. 1930 a provozoval ji do r. 1933.

²²⁵ Holíč a kadeřník Norbert Zábrš provozoval navíc vlásenkářství.

²²⁶ Z toho dvě samostatná podkovářství provozovali Jan Padalík v letech 1906 - 1931 a Franz Milfajt v letech 1914 - 1956, po němž nastoupil jeho syn Václav (1957 - 1959), který provozoval kovářskou i podkovářskou živnost.

²²⁷ Včetně čtyř dámských krejčovství.

²²⁸ Z toho šest samostatných řeznických živností bez uzenářské výroby. Řezník Gottlieb Hrbek (1899 - 1920) měl navíc oprávnění k: „*Bier und Branntweinschank in verschlossenen Gefäßen*“ (1900 - 1901) a „*Krämerei im kleinsten Umfange*“ (1899 - 1920). Řezník Franz Jelinek oprávnění k: „*Bier*

SEDLÁŘSTVÍ	1923 - ?	1
SÍTKOVÁNÍ	1934 - 1950	1
TRUHLÁŘSTVÍ A STOLAŘSTVÍ ²²⁹	1912 - 1957	6

Kocanda

Maloagrární obec s počtem obyvatelstva v rozmezí 132 - 441 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 110 ha v nadmořské výšce 645 m n. m.²³⁰

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
BEDNÁŘSTVÍ	1907 - ?	1
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ ²³¹	1899 - 1905	1
PEKAŘSTVÍ ²³²	1928 - 1938	1
ŠINDELÁŘSTVÍ ²³³	1902 - 1903	1
VÝROBA DŘEVĚNÉHO NÁRADÍ A NÁDOB ²³⁴	1912 - 1948	5

Kotlasy

Maloagrární obec s počtem obyvatelstva v rozmezí 185 - 220 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 439 ha v nadmořské výšce 550 m n. m.²³⁵

---

und Branntweinschank in verschlossenen Gefässen" (1896 - 1928), řezník Anton Ubr (1905 - 1938): „*Obchod smíšeným zbožím*" (1904 - 1928), řezník Jan Paleček (1920 - 1923): „*Obchod živým a mrtvým dobyt看kem*" (1921 - 1942).

²²⁹ Jeden z truhlářů - Alois Novotný, převzal živnost v r. 1929 po svém otci Josefovi, který ji vedl v letech 1912 - 1929. Společně pak pracovali s bratrem, také Josefem Novotným, v letech 1931 - 1939.

²³⁰ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

²³¹ Podkovář Johann Uher se r. 1905 odstěhoval za hranice s. o. do Herálce, kde nadále provozoval svoji živnost.

²³² Pekařský mistr Bohumil Amler měl navíc oprávnění k: „*Obchodu smíšeným zbožím*" v letech 1932 - 1942.

²³³ Mimo výrobu šindelů si Josef Teplý vydělával po živnostensku ještě: „*Obchodem smíšeným zbožím*" (1902 - 1918) a vlastnil také oprávnění: „*Bier und Branntweinschank in verschlossenen Gefässen*".

²³⁴ Vyrábělo se dřevěné zboží, které nenáleželo do řemeslných živností. Jedním z výrobců tohoto zboží byl Filip Košťál, jehož otec měl na Kocandě bednářskou dílnu od r. 1907. Další výrobce Antonín Gregor (od 1926) si od r. 1928 po živnostensku přivydělával: „*Mláčením obilí a řezáním dříví pohonem motorovým*".

²³⁵ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ ²³⁶	1901 - 1950	3
KREJČOVSTVÍ	1925 - 1935	1
MLYNÁŘSTVÍ ²³⁷	1928 - ?	1
ŘEZNICTVÍ A UZENÁŘSTVÍ	1932 - 1937	1
TRUHLÁŘSTVÍ A STOLAŘSTVÍ ²³⁸	1933 - 1949	1

Kyjov

Maloagrární obec s počtem obyvatelstva v rozmezí 86 - 116 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 175 ha v nadmořské výšce 650 m n. m.²³⁹

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ	1921 - 1950	3
KREJČOVSTVÍ	1936 - 1949	1

Lhotka

Maloagrární obec s počtem obyvatelstva v rozmezí 265 - 307 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 642 ha v nadmořské výšce 634 m n. m.²⁴⁰ Družstvo pro rozvod elektrické energie ve Lhotce získalo koncesi k výrobě elektrické energie a stavbě rozvodné sítě v r. 1931.²⁴¹

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
KOLÁŘSTVÍ	1919 - 1950	1
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ	1927 - 1949	1
KRUPAŘSTVÍ ²⁴²	1923 - 1928	1

²³⁶ Z toho dvě samostatná podkovářství.

²³⁷ Mlynářství provozované Josefem Doležalem včetně pilařství od r. 1928.

²³⁸ Živnost provozovaná Václavem Šimkem, který v r. 1933 získal také oprávnění k živnosti sklenářské.

²³⁹ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

²⁴⁰ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

²⁴¹ SOKA Žďár nad Sázavou, Živnostenský rejstřík IV, neuspořádaná část fondu Okresní úřad Nové Město na Moravě 1850 - 1946, pag. 210.

²⁴² Krupařská živnost provozovaná společně s kramářstvím Janem Krejčím.

MLYNÁŘSTVÍ ²⁴³	1912 - 1950	2
OBUVNICTVÍ	1896 - 1912	1
TRUHLÁŘSTVÍ A STOLAŘSTVÍ	1920 - 1935	2
ZÁMEČNICTVÍ ²⁴⁴	1930 - 1946	1

Matějov

Maloagrární obec s počtem obyvatelstva v rozmezí 269 - 344 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 1.024 ha v nadmořské výšce 591 m n. m.²⁴⁵ Součástí obce byla i osada Česká Mez.

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
FAKTORSTVÍ VLASOVÝCH SÍŤEK	1922 - 1926	1
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ	1923 - 1949	1
KREJČOVSTVÍ	1921 - 1943	2
KRUPAŘSTVÍ ²⁴⁶	1923 - 1927	1
SEDLÁŘSTVÍ	1909 - 1911	1
TRUHLÁŘSTVÍ A STOLAŘSTVÍ	1902 - 1953	3

Město Žďár

Maloagrární město a centrum soudního okresu s počtem obyvatelstva v rozmezí 2.843 - 3.671 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 1.991 ha v nadmořské výšce 580 m n. m.²⁴⁷ Součástí města byly i osady Radonín a Mělkovice. Od r. 1943 zde byla v provozu pobočka německé továrny Deutsche Angelgeräte Manufaktur.²⁴⁸

²⁴³ Majitelka mlynářství Kristina Šafářová (1912 - 1913) měla oprávnění ve stejném období k provozování: „Kramářství a potravinářství“. Druhý z mlynářů František Vlach (1930 - 1950) ještě navíc od r. 1926 obchodoval s koňmi.

²⁴⁴ Zámečnický mistr Josef Blažíček měl navíc od r. 1933 oprávnění k živnostenskému provozování hudební kapely.

²⁴⁵ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

²⁴⁶ Poté co Josef Jakubec složil krupařskou živnost v r. 1927, začal obchodovat se smíšeným zbožím. Jeho manželka Františka měla od r. 1923 oprávnění k: „Obchodu vejci, máslem a tvarohem“.

²⁴⁷ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

²⁴⁸ SOKA Žďár nad Sázavou, *Živnostenský rejstřík VIII*, neuspořádaná část fondu Okresní úřad Nové Město na Moravě 1850 - 1946, pag. 360.

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
BEDNÁŘSTVÍ ²⁴⁹	1899 - ?	5
CIHLÁŘSTVÍ ²⁵⁰	1903 - ?	5
CUKRÁŘSTVÍ A PERNÍKÁŘSTVÍ ²⁵¹	1907 - 1950	9
DLAŽDIČSTVÍ	1938 - 1950	1
DOŠKÁŘSTVÍ	1943 - 1946	1
DÝMKAŘSTVÍ ²⁵²	1871 - 1927	1
FAKTORSTVÍ TKALCOVSKÉ	1911 - 1946	4
FAKTORSTVÍ VLASOVÝCH SÍTĚK ²⁵³	1910 - 1941	7
FOTOGRAFICKÁ ŽIVNOST ²⁵⁴	1905 - 1950	5
HODINÁŘSTVÍ ²⁵⁵	1894 - 1950	5
HOLIČSTVÍ A KADERŇICTVÍ ²⁵⁶	1903 - 1950	15
HRNČÍŘSTVÍ A KAMNÁŘSTVÍ ²⁵⁷	1895 - 1951	5

²⁴⁹ Od r. 1930 pracovala v Městě Žďáře poslední bednářská živnost pod vedením Jana Juránka, který ji předtím provozoval již v letech 1925 - 1928.

²⁵⁰ V r. 1932 převedl Franz Toman (1912 - 1932), který měl mimo jiné oprávnění k „Obchodu bramborami a obilím“ (1914 - 1928) a od r. 1931 i hostinskou a výčepní koncesi, poslední doložené cihlářství na svého syna Jana Tomana.

²⁵¹ Z toho cukrářství společně s perníkářstvím pouze ve třech živnostech.

²⁵² Výrobu dýmek po živnostensku provozoval Josef Škarka spolu s obuvnictvím - *Schuhmachergewerbe* (1899 - 1908).

²⁵³ V případě Elsy Ecksteinové je doloženo výslovně oprávnění k provozování: „*Faktorství vlasových a hedvábných sítěk*“ (1927 - 1941). Jedním z nich byl i František Krupař. Z volného rozhovoru s paní Sylvou Krčovou jsem se navíc dozvěděl, že tento František Krupař měl syna Jaroslava, který otci usilovně pomáhal v jeho živnosti. Chtěl prý po návratu z války založit velkovýrobnu vlasových sítěk v Městě Žďár na místě bývalého hostince u Škodů, ale jeho plány zpřetrhala válka. Poslední zmínkou o něm byl lístek z fronty, který zněl: „*Jsmo před řekou, Rusové jsou za řekou. Čekáme až se setmí.*“ Zemřel v boji dne 17. listopadu 1917.

²⁵⁴ Vilém Frenzl, který provozoval svoji fotografickou živnost v letech 1934 - 1950 si v r. 1937 otevřel dle oprávnění: „*Obchod fotografickými potřebami a přístroji*“, který vedl do r. 1948.

²⁵⁵ Hodinářský mistr Josef Jaluška (1904 - 1950) provozoval navíc: „*Obchod s předměty zlatnické a stříbrnické výroby vyrobené též z jiných drahých kovů a se zbožím optický*“. Karel Liška (1924 - 1950) měl během svého dlouhého působení navíc následující oprávnění: „*Obchod elektrotechnickými potřebami*“ (1927 - 1950) a „*Obchod e zbožím zlatým, stříbrným a optickým*“ (1948 - 1950).

²⁵⁶ Z toho jedna filiálka hlavního závodu v Bystřici nad Pernštejnem v letech 1935 - 1936 vedená Janem Málkem.

JIRCHÁŘSTVÍ	1940 - ?	1
KAMENICTVÍ	1934 - 1950	1
KARTÁČNICTVÍ	1935 - 1949	1
KLEMPÍŘSTVÍ A POKRÝVAČSTVÍ ²⁵⁸	1900 - 1951	10
KLOBOUČNICTVÍ ²⁵⁹	1901 - 1940	3
KNIHVAZAČSTVÍ ²⁶⁰	1904 - 1950	4
KOLÁŘSTVÍ ²⁶¹	1901 - 1956	6
KOPYTÁŘSTVÍ ²⁶²	1922 - ?	1
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ ²⁶³	1893 - 1959	10
KOŽELUŽSTVÍ ²⁶⁴	1913 - 1949	2
KOŽEŠNICTVÍ ²⁶⁵	1910 - 1949	4
KREJČOVSTVÍ ²⁶⁶	1891 - 1950	79
KRUPAŘSTVÍ ²⁶⁷	1907 - 1947	9
MALÍŘSTVÍ A NATĚRAČSTVÍ ²⁶⁸	1900 - 1950	19

²⁵⁷ Společná živnost hrnčířství a kamnářství byla v Městě Žďáře provozována pouze Petrem Čeplem (1910 - 1951). Dále jedno hrnčířství a dvě samostatná kamnářství.

²⁵⁸ Včetně: „Povolení provozovati pořizování hromosvodu při živnosti klempířské“ Karlovi Šlerkovi ml. v r. 1931.

²⁵⁹ Kloboučník Carl Steiger (1901 - 1940) měl ve stejném období oprávnění prodávat i slaměné klobouky.

²⁶⁰ Antonín Havel, jenž provozoval knihvazačskou živnost od r. 1933, měl tuto spojenou s papírnictvím od stejného roku.

²⁶¹ Kolářský mistr Antonín Fiala (1913 - 1946) provozoval v letech 1946 - 1948 vulkanisérství.

²⁶² Výrobou kopyt se zabýval František Pulda, jenž měl ve své dílně mimo jiné kopírovací stroj, který podle hotového kopyta vyrobil kopyto nové.

²⁶³ Samostatnou živnost kovářskou provozoval František Balvín od r. 1910. Samostatné podkovářství vedli Leopold Poul od r. 1904 a Jan Balvín od r. 1910. Do celkového počtu je započítána i tovární výroba Eduarda Feldmanna z let 1893 - 1928 „*Fabriksmässige Hüfererzeugung*“.

²⁶⁴ Gustav Veliš, koželužský mistr v letech 1913 - 1949 provozoval mimoto od r. 1927 obchod s obuvnickými potřebami.

²⁶⁵ Kožešník František Polák (1934 - 1949) navíc od r. 1946 prodával klobouky. Podobně tak Josef Minář (1922 - 1949) měl oprávnění k: „*Prodeji klobouků a papučí*“ (1933 - 1949).

²⁶⁶ Z toho osm oděvnictví, pět modistství, 28 dámských krejčovství, dvě krejčovství dámská spolu s pánským krejčovstvím. Dále jsou také započítány - jedno oprávnění k provozování krejčovské živnosti pro „*Dělnické oděvní a obuvnické družstvo*“ od r. 1936 a konečně jedno oprávnění k výrobě prádla od r. 1948 pro firmu „*L. a J. Kyselka*“.

²⁶⁷ Z toho pouze jedno samostatné krupařství provozované Františkou Michálkovou od r. 1942, ostatní byly provozovány společně s pekařstvím (blíže v poznámce k pekařství v Městě Žďáře) či společně s obchodem s potravinami.

MLYNÁŘSTVÍ ²⁶⁹	1905 - 1952	5
NOŽÍŘSTVÍ	1929 - 1940	1
OBUVNICTVÍ ²⁷⁰	1885 - 1953	87
PEKAŘSTVÍ ²⁷¹	1896 - 1950	25
PILNÍKÁŘSTVÍ	1906 - 1928	1
PLETAŘSTVÍ ²⁷²	1903 - 1939	5
PROVAZNICTVÍ	1902 - 1924	2
PUNČOCHÁŘSTVÍ	1903 - 1939	3
PUŠKAŘSTVÍ ²⁷³	1919 - 1930	2
ŘEZNICTVÍ A UZENÁŘSTVÍ ²⁷⁴	1882 - 1950	48
SEDLÁŘSTVÍ ²⁷⁵	1904 - 1950	10
SÍTKOVÁNÍ	1917 - 1928	7
SKLENÁŘSTVÍ ²⁷⁶	1912 - 1943	3

²⁶⁸ V celkovém součtu malířských a natěračských řemeslníků jsou započítány i čtyři, kteří měly navíc oprávnění k pozlacovačství.

²⁶⁹ Včetně mlynářství Emila Friebe (1929 - 1933, resp. 1933 - 1952), které mělo od r. 1933 i oprávnění pecnářské a od r. 1939 i pilařské, a mlynářství Ludvíka Svobody (1924 - 1935), který provozoval současně pilařství. Mlynář František Škapa (1928 - 1950) provozoval také pilařství v letech 1928 - 1935 a pecnářství od r. 1934.

²⁷⁰ V tom celkem tři správkárny obuvi, z nichž jedna byla provozována firmou Bata ve Zlíně, ježto byla zřízena při prodejně od r. 1927 vedené prvně Jaroslavem Karáskem a později Rudolfem Stokláškem. Dále je doloženo sedm živnostníků provozujících výkroj kůží a 14 oprávnění k výrobě obuvi po továrníku. Jedním z oprávněných k provozu obuvnictví bylo i „Dělnické oděvní a obuvnické družstvo“.

²⁷¹ Johann Brychta, provozovatel pekařství v letech 1913 - 1922 vedl také krupařskou živnost v témže období. Stejně tak Johann Košťál provozoval pekařství (1907 - 1928) a krupařství (1910 - 1928). František Řetický, mistr pekařský s vlastní živností v letech 1923 - 1927 provozoval ve stejném období i krupařství, kteréžto obě živnosti vedla po r. 1927 z pozice vdovského práva Marie Řetická. Jan Smejkal, pekařství v letech 1919 - 1946 a krupařství v letech 1927 - 1947. Alois Minář, pekařství v letech 1907 - 1913 a krupařství 1907 - 1910. Ernest Procházka, pekařství i krupařství současně v letech 1913 - 1928. Johann Svoboda, pekařství a současně krupařství v letech 1910 - 1913.

²⁷² Pletařka Marie Škárková (1903 - 1938) obohacovala vyráběný sortiment o výrobu rukavic a punčoch.

²⁷³ Puškaři Janu Götzovi (1919 - 1930) bylo v r. 1928 uděleno povolení: „Ku prodeji revolverů a automatických pistolí pod 18 mm“.

²⁷⁴ Z toho tři řeznictví s výsekem a uzenářství zpracovávající koňské maso. Dále jeden vedlejší závod řeznictví hlavního závodu v Přibyslavi v letech 1912 - 1915 vedený Franzem Čápem, a jeden vedlejší závod firmy Josef Culka v Přibyslavi uvedený do provozu v roce 1933 a ještě v témže roce uzavřený.

²⁷⁵ Z toho celkem devět dílen, které provozovaly současně čalounictví.

²⁷⁶ Od r. 1903 byl Franz Martínek truhlářským mistrem, a v letech 1910 - 1921 provozoval navíc sklenářskou živnost společně s prodejem skleněného zboží. Po smrti v r. 1921 převzala truhlářskou a sklenářskou dílnu a

SOUSTRUŽNICTVÍ DŘEVA ²⁷⁷	1925 - 1949	5
TKALCOVSTVÍ ²⁷⁸	1896 - 1951	14
TRUHLÁŘSTVÍ A STOLAŘSTVÍ ²⁷⁹	1897 - 1956	27
VARHANÁŘSTVÍ	1901 - 1903	1
VULKANISÉRSTVÍ	1946 - 1948	1
ZAHRADNICTVÍ	1946 - 1947	1
ZÁMEČNICTVÍ ²⁸⁰	1891 - 1950	15

Najdek

Maloagrární obec s částí počtu obyvatelstva v rozmezí 738 - 778 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 694 ha v nadmořské výšce 554 m n. m.²⁸¹ Součástí byla i osada Šlakhamry. Při sčítání obyvatelstva v r. 1921 z celkového počtu 342 obyvatel žilo v Najdeku 280 obyvatel a ve Šlakhamrech 62 obyvatel. V předešlých a následujících sčítáních byly obě obce sčítány společně.²⁸² Elektrárenské

---

další živnosti: „Prodej porcelánu, lamp, zrcadel, zboží ozdobného, krátkého, hraček a dětských kočárků“ (od 1910) a „Koncesi ku provozování podniku pro pohřbívání mrtvol se stanovištěm ve Žďáře“ (od 1909), jeho žena Marie a vedla je do r. 1928, vyjma pohřebnictví, kteroužto koncesi složila v r. 1923. Sklenář Johann Šustr (1913 - 1943) současně provozoval od r. 1912 i živnost stolařskou.

²⁷⁷ Součet obsahuje také tři tovární výroby: „Hraček, upomínkových předmětů a předmětů pro domácnost a hospodářství“ vyrobených ze dřeva. Dále živnost Jana Brychty vyrábějící dřevěné tiskové písmo v letech 1948 - 1949 a konečně „Výrobu dřevěných součástek pro odbor elektrotechnický“, kterou provozovala firma Mercie od r. 1925.

²⁷⁸ František Beneš provozoval tkalcovskou živnost v letech 1946 - 1947, ale předtím - v letech 1913 - 1946, byl tkalcovským faktorem.

²⁷⁹ Z celkového součtu bylo 21 samostatných stolařských živností. Truhlář Josef Kvapil, který vedl živnost od r. 1903 mimo této ještě navíc od r. 1916 opravoval po živnostensku: „Visací hodiny vyjímaje hodinky kapesní“.

²⁸⁰ Z toho jednu zámečnickou živnost provozovala „Veřejná obchodní společnost J. a G. Pohanka“ v letech 1939 - 1946. Další provozovaly „Elektrotechnické závody Trefulka, Vrša a spol.“ v letech 1928 - 1939, která měla od r. 1928 do r. 1939 i oprávnění: „Ku provozování elektrické centrály na výrobu a vedení elektřiny k účelu osvětlování, přenosu síly a k ostatnímu živnostenskému a domácímu užívání a instalaci elektrického vedení“. Zámečnický mistr František Špaček (1891 - 1946) provozoval navíc v letech 1935 - 1946: „Obchod stroji pro hospodářství a domácnost, jízdními koly a dětskými kočárky“.

²⁸¹ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

²⁸² Srov. Josef František SVOBODA, *Vlastivěda moravská...*, Brno 1937, s. 247, 295.

družstvo v Najdeku vlastnilo koncesi k výrobě elektrické energie a stavbě rozvodné sítě v letech 1927 - 1943.²⁸³

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
BEDNÁŘSTVÍ	1897 - 1903	1
KAMENICTVÍ ²⁸⁴	1889 - 1932	1
KOLÁŘSTVÍ	1921 - 1924	1
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ	1907 - 1950	6
KREJČOVSTVÍ	1901 - 1942	2
MLYNÁŘSTVÍ ²⁸⁵	1888 - 1928	3
OBUVNICTVÍ	1927 - ?	1

Německý Rudolec

Maloagrární obec s počtem obyvatelstva v rozmezí 299 - 457 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 938 ha v nadmořské výšce 617 m n. m.²⁸⁶

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
CIHLÁŘSTVÍ	1926 - 1935	1
KOLÁŘSTVÍ ²⁸⁷	1913 - ?	1
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ ²⁸⁸	1927 - 1952	3
KREJČOVSTVÍ	1896 - 1950	5
OBUVNICTVÍ	1907 - 1951	3
TRUHLÁŘSTVÍ A STOLAŘSTVÍ	1902 - 1949	3

²⁸³ SOKA Žďár nad Sázavou, *Živnostenský rejstřík okresu Žďár na Moravě*, neuspořádaná část fondu Okresní úřad Nové Město na Moravě 1850 - 1946, nestránkováno.

²⁸⁴ Kamenický mistr František Svoboda provozoval po živnostensku mimo kamenictví ještě: „Kamenolom na parcele č. 353/I v obci Sázava p. o. Chrudim“ (1931 - 1936) - dnes lom s názvem Štěnice (49°33'40'' s. š., 15°52'54'' v. d.), „Nálev piva a kořalky“ (1879 - 1907) a konečně hostinskou a výčepní koncesi s plným oprávněním dle §16 živnostenského řádu.

²⁸⁵ František Trefulka provozující mlynářskou živnost v letech 1896 - 1907 vlastnil na místě od r. 1912 elektrickou centrálu.

²⁸⁶ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

²⁸⁷ V r. 1949 dal do klidu kolářskou živnost Antonín Koudela, ale ještě v témže roce ji znovu obnovil.

²⁸⁸ V tom jedno samostatné podkovářství Františka Sobotky v letech 1927 - 1935.

Nové Veselí

Maloagrární městys s počtem obyvatelstva v rozmezí 774 - 985 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 951 ha v nadmořské výšce 555 m n. m.²⁸⁹

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
FAKTORSTVÍ VLASOVÝCH SÍTEK ²⁹⁰	1922 - 1932	1
HODINÁŘSTVÍ	1946 - 1948	1
HOLIČSTVÍ A KADERŇICTVÍ	1926 - 1953	1
HRNČÍŘSTVÍ A KAMNÁŘSTVÍ ²⁹¹	1896 - 1950	4
KOLÁŘSTVÍ	1921 - 1951	3
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ ²⁹²	1887 - 1958	8
KREJČOVSTVÍ ²⁹³	1901 - 1952	9
KRUPAŘSTVÍ	1914 - 1928	1
MALÍŘSTVÍ A NATĚRAČSTVÍ	1903 - 1959	5
MLYNÁŘSTVÍ	1912 - 1951	3
OBUVNICTVÍ	1904 - 1933	4
PEKAŘSTVÍ ²⁹⁴	1882 - 1951	4
PROVAZNICTVÍ	1909 - 1915	1
PUNČOCHÁŘSTVÍ ²⁹⁵	1946 - 1950	1

²⁸⁹ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

²⁹⁰ Augustin Sobotka provozoval faktorství vlasových sítěk v letech 1922 - 1924 a 1930 - 1932 přičemž v roce 1930 provozoval navíc: „Faktorství hedvábných sítěk a obchod lesními plodinami“.

²⁹¹ Hrnčířskou živnost - *Töpfergewerbe*, provozoval Franz Bělík od r. 1896 do r. 1926, kdy tuto složil a ještě téhož roku začal s kamnářskou živností. Jediným, kdo měl živnostenské oprávnění k současnému provozu hrnčířské i kamnářské živnosti byl Franz Šustr v letech 1914 - 1928.

²⁹² V tom dvě samostatná podkovářství a jedno samostatné kovářství.

²⁹³ Z toho jedno dámské krejčovství Jenovéfy Řehořkové (1928 - 1939) a jedno oděvnictví Žofie Perníčkové v letech 1939 - 1940, respektive 1945 - 1950.

²⁹⁴ Pekařský mistr Josef Pavelec (1920 - 1925) neprovozoval jen pekařskou živnost, ale také: „Kramářství“ (1919 - 1924), „Obchod smíšeným zbožím“ (1924 - 1931), „Prodej piva a sodové vody a limonád v uzavřených nádobách“ (1924 - 1930). Dalším z pekařů v Novém Veselí byl Josef Ronovský (1882 - 1939), který předal živnost svému synovi Emanuelovi v r. 1939, jenž ji provozoval do r. 1951.

²⁹⁵ Nové Veselí bývalo významným centrem hrnčířství a punčochářství, ale ve sledovaném období tyto řemeslné obory byly na ústupu. Především

ŘEZNICTVÍ A UZENÁŘSTVÍ ²⁹⁶	1902 - 1949	8
SEDLÁŘSTVÍ ²⁹⁷	1900 - 1950	5
SEKERNICTVÍ ²⁹⁸	1928 - 1955	1
SÍTKOVÁNÍ	1926 - ?	1
TRUHLÁŘSTVÍ A STOLAŘSTVÍ	1901 - 1950	9
ZÁMEČNICTVÍ	1914 - 1950	3

Obyčtov

Maloagrární obec s počtem obyvatelstva v rozmezí 423 - 528 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 938 ha v nadmořské výšce 531 m n. m.²⁹⁹ Součástí obce byla i osada Suky.

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
BEDNÁŘSTVÍ	1938 - 1947	1
HOLIČSTVÍ A KADEŘNICTVÍ	1939 - ?	1
KOLÁŘSTVÍ	1911 - 1953	3
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ	1896 - 1953	6
KREJČOVSTVÍ ³⁰⁰	1900 - 1949	4
KRUPAŘSTVÍ	1922 - 1924	1
MLYNÁŘSTVÍ ³⁰¹	1902 - 1950	2
OBUVNICTVÍ	1899 - 1943	3
ŘEZNICTVÍ A UZENÁŘSTVÍ	1914 - 1950	2

punčochářství, kterému se zde po živnostensku věnoval Jan Vencelides v letech 1946 - 1950, ale ještě předtím měl oprávnění na: „Obchod punčochářským a podobným zbožím“ (1921 - 1947) a oprávnění k: „Držení hudební kapely“ (od r. 1928).

²⁹⁶ Z toho jedno samostatné řeznictví bez uzenářské výroby Františka Chromého od r. 1930.

²⁹⁷ V tom jedna dílna Jana Hrbka (od r. 1937), který měl oprávnění k provozu sedlářství společně s čalounictvím.

²⁹⁸ Živnostenské oprávnění k provozování sekernictví vlastnil Josef Veselý v letech 1928 - 1937 a 1942 - 1955.

²⁹⁹ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

³⁰⁰ Z toho jedno oděvnictví Boženy Stupkové v letech 1940 - 1943.

³⁰¹ Mlynář Wenzel Zeman (1902 - 1904), který provozoval navíc: „Stärkerzeugung“ (1898 - 1928) a „Bier und Branntweinschank und Halten urlaubter Spiele“ od r. 1904. Druhý Karel Kment (1927 - 1950) vlastnil mimo mlynářského oprávnění také oprávnění k: „Námezdnímu pilařství“ (1940 - 1950).

TRUHLÁŘSTVÍ A STOLAŘSTVÍ ³⁰²	1904 - 1954	4
---	-------------	---

Ostrov

Maloagrární městys s počtem obyvatelstva v rozmezí 602 - 703 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 772 ha v nadmořské výšce 516 m n. m.³⁰³

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
BEDNÁŘSTVÍ	1910 - 1911	1
FAKTORSTVÍ VLASOVÝCH SÍŤEK	1922 - 1923	1
HOLIČSTVÍ A KADEŘNICTVÍ	1931 - 1958	5
KARTÁČNICTVÍ	1940 - 1949	1
KOLÁŘSTVÍ	1910 - 1948	3
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ	1903 - 1950	5
KREJČOVSTVÍ ³⁰⁴	1897 - 1950	10
KRUPAŘSTVÍ	1923 - ?	1
MLYNÁŘSTVÍ	1905 - 1949	2
OBUVNICTVÍ ³⁰⁵	1902 - 1950	5
PEKAŘSTVÍ	1900 - 1950	6
ŘEZNICTVÍ A UZENÁŘSTVÍ	1903 - 1950	8
SADAŘSTVÍ	1949 - ?	1
SEDLÁŘSTVÍ	1911 - 1912	1
TRUHLÁŘSTVÍ A STOLAŘSTVÍ	1901 - 1958	7
ZÁMEČNICTVÍ ³⁰⁶	1932 - 1950	2

Počítky

³⁰² Truhlářství - *Tischlergewerbe*, které vedl Franz Titaur (1904 - 1928), převzal jeho syn František (1928 - 1954). V živnostenském rejstříku je doložen k r. 1928 jako František Tytauer.

³⁰³ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

³⁰⁴ Jan Levý (1935 - 1946) provozoval mimo krejčovství navíc v letech 1930 - 1949: „*Obchod galanterním, střižným zbožím a zbytkovými látkami*“.

³⁰⁵ Včetně jedné správkárny firmy Baťa ve Zlíně, která byla zřízena spolu s prodejnou v r. 1935.

³⁰⁶ Zámečnický mistr Ladislav Svítal provozoval tuto živnost od r. 1932 a o rok později získal: „*Koncesi ke zřizování plynovodů a vodovodů*“.

Maloagrární obec s počtem obyvatelstva v rozmezí 286 - 353 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 564 ha v nadmořské výšce 600 m n. m.³⁰⁷ Součástí obce byla i osada Čtvrtě.

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
BEDNÁŘSTVÍ	1938 - 1953	1
KOLÁŘSTVÍ	1922 - 1926	1
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ	1919 - 1950	1
OBUVNICTVÍ	1902 - 1949	3
ŘEZNICTVÍ A UZENÁŘSTVÍ ³⁰⁸	1926 - 1948	1
TRUHLÁŘSTVÍ A STOLAŘSTVÍ	1920 - 1950	3
ZÁMEČNICTVÍ	1939 - ?	1

Pokojov

Maloagrární obec s počtem obyvatelstva v rozmezí 148 - 220 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 319 ha v nadmořské výšce 562 m n. m.³⁰⁹

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ	1898 - 1959	2
KREJČOVSTVÍ	1923 - 1928	1
MALÍŘSTVÍ A NATĚRAČSTVÍ	1932 - 1939	1
MLYNÁŘSTVÍ ³¹⁰	1905 - 1952	2
OBUVNICTVÍ	1929 - 1949	2

Sazomín

Maloagrární obec s počtem obyvatelstva v rozmezí 259 - 312 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 529 ha v nadmořské výšce 528 m n. m.³¹¹

³⁰⁷ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

³⁰⁸ Řezník a uzenář Alois Sláma navíc vlastnil v letech 1922 - 1932 oprávnění k obchodu s vepřovým dobyt看em.

³⁰⁹ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

³¹⁰ Včetně dvou pecnářství. Kromě mlynářské živnosti Emanuela Pliczky provozované v letech 1905 - 1941 měl tento i oprávnění k odchodu se lnem.

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
BEDNÁŘSTVÍ	1931 - 1950	1
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ	1927 - ?	3
KREJČOVSTVÍ ³¹²	1921 - 1936	2
MLYNÁŘSTVÍ ³¹³	1901 - 1950	4
OBUVNICTVÍ	1923 - ?	1
ŘEZNICTVÍ A UZENÁŘSTVÍ	1940 - 1949	1
SEDLÁŘSTVÍ	1919 - 1950	3
TRUHLÁŘSTVÍ A STOLAŘSTVÍ	1935 - 1950	1

sklené

Maloagrární obec s počtem obyvatelstva v rozmezí 130 - 338 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 846 ha v nadmořské výšce 752 m n. m.³¹⁴

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
FAKTORSTVÍ VLASOVÝCH SÍŤEK ³¹⁵	1934 - 1946	2
KOLÁŘSTVÍ	1902 - 1928	2
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ ³¹⁶	1890 - 1928	2
KRUPAŘSTVÍ	1912 - 1928	1
PEKAŘSTVÍ	1930 - 1950	1
SÍTKOVÁNÍ	1920 - 1923	2

Slavkovice

³¹¹ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

³¹² Jan Melichar, jenž vedl krejčovskou živnost od r. 1921 si již v r. 1920 otevřel obchod střížným zbožím a provozoval ji do r. 1922.

³¹³ Po Josefovi Trojanovi, který provozoval v letech 1910 - 1934 mlynářství spolu s pecnářstvím, převzal živnost jeho syn Timoteus.

³¹⁴ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

³¹⁵ U obou navíc faktorství hedvábných sítěk.

³¹⁶ Kovářský a podkovářský mistr Franz Smejkal (1900 - 1907) navíc v letech 1898 - 1920 provozoval: „Bier und Branntweinschank und Halten urlaubter Spiele“.

Maloagrární obec s počtem obyvatelstva v rozmezí 326 - 404 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 477 ha v nadmořské výšce 576 m n. m.³¹⁷

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
CIHLÁŘSTVÍ	1934 - 1949	2
KLOBOUČNICTVÍ	1899 - ?	1
KOLÁŘSTVÍ	1904 - 1958	3
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ ³¹⁸	1921 - 1955	1
KREJČOVSTVÍ	1888 - 1934	2
MLYNÁŘSTVÍ	1897 - 1953	4
ŘEZNICTVÍ A UZENÁŘSTVÍ	1930 - 1943	1
TRUHLÁŘSTVÍ A STOLAŘSTVÍ	1896 - 1952	3

Újezd

Maloagrární obec s počtem obyvatelstva v rozmezí 248 - 321 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 867 ha v nadmořské výšce 572 m n. m.³¹⁹

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
BEDNÁŘSTVÍ	1944 - 1950	1
KREJČOVSTVÍ	1927 - 1928	1
ŘEZNICTVÍ A UZENÁŘSTVÍ ³²⁰	1936 - 1943	1
TRUHLÁŘSTVÍ A STOLAŘSTVÍ	1932 - 1937	1

Vatín

Maloagrární obec s počtem obyvatelstva v rozmezí 267 - 330 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 486 ha

³¹⁷ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

³¹⁸ Pouze jedno samostatně provozované podkovářství vedené Františkem Nedvědem v letech 1921 - 1955.

³¹⁹ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

³²⁰ Živnost řeznickou a uzenářskou vedl Rudolf Mička a od r. 1931 získal oprávnění k: „Obchodu hovězím a vepřovým dobyt看em“.

v nadmořské výšce 560 m n. m.³²¹ Na elektrárenskou koncesi provozoval živnost Václav Růžička od r. 1929.³²²

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
KARTÁČNICTVÍ	1903 - 1928	1
KOŠÍKÁŘSTVÍ	1916 - 1919	1
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ ³²³	1901 - 1947	3
MLYNÁŘSTVÍ	1896 - 1928	2
OBUVNICTVÍ ³²⁴	1908 - 1911	2
TRUHLÁŘSTVÍ A STOLAŘSTVÍ	1924 - 1950	2
VÝROBA DŘEVÁKŮ	1934 - 1948	1

Veselíčko

Maloagrární obec s počtem obyvatelstva v rozmezí 181 - 199 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 308 ha v nadmořské výšce 642 m n. m.³²⁵

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
KLEMPÍŘSTVÍ A POKRÝVAČSTVÍ ³²⁶	1924 - 1927	1
TRUHLÁŘSTVÍ A STOLAŘSTVÍ	1924 - ?	1

Vysoké

Maloagrární obec s počtem obyvatelstva v rozmezí 197 - 283 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 439 ha v nadmořské výšce 550 m n. m.³²⁷

³²¹ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

³²² SOKA Žďár nad Sázavou, *Živnostenský rejstřík VII*, neuspořádaná část fondu Okresní úřad Nové Město na Moravě 1850 - 1946, pag. 336.

³²³ Včetně dvou samostatně provozovaných podkovářství.

³²⁴ V tom doložena jedna tovární výroba obuvi Cyrila Macka v letech 1915 - 1928.

³²⁵ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

³²⁶ Josef Tesař provozoval od r. 1922 také na koncesi hostinskou a výčepnickou živnost.

³²⁷ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
FAKTORSTVÍ VLASOVÝCH SÍŤEK	1920 - 1928	1
KOLÁŘSTVÍ	1896 - 1948	2
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ ³²⁸	1914 - 1953	2
TRUHLÁŘSTVÍ A STOLAŘSTVÍ	1896 - 1928	1

Zámek Ždár

V první polovině 20. století obec s počtem obyvatelstva v rozmezí 686 - 649 v letech 1900 - 1950 rozprostírající se na ploše 961 ha v nadmořské výšce 570 m n. m.³²⁹

DRUH ŘEMESLNÉ ČINNOSTI	DOLOŽITELNÉ OBDOBÍ	POČET DOLOŽENÝCH
CUKRÁŘSTVÍ A PERNÍKÁŘSTVÍ	1922 - 1924	1
FAKTORSTVÍ VLASOVÝCH SÍŤEK	1910 - 1924	3
HODINÁŘSTVÍ ³³⁰	1936 - 1936	1
HOLIČSTVÍ A KADEŘNICTVÍ	1920 - 1950	4
KOLÁŘSTVÍ	1901 - 1943	2
KOVÁŘSTVÍ A PODKOVÁŘSTVÍ	1927 - 1940	1
KOŽELUŽSTVÍ	1873 - 1928	2
KREJČOVSTVÍ ³³¹	1920 - 1950	10
MALÍŘSTVÍ A NATĚRAČSTVÍ ³³²	1901 - ?	2
MLYNÁŘSTVÍ	1903 - 1952	1
OBUVNICTVÍ ³³³	1907 - 1946	2
PEKAŘSTVÍ	1901 - 1950	7
ŘEZNICTVÍ A UZENÁŘSTVÍ	1923 - 1949	3
SEDLÁŘSTVÍ	1897 - 1920	2
SIRKAŘSTVÍ ³³⁴	1910 - 1914	2

³²⁸ Z toho jedno samostatně provozované podkovářství Franzem Smejkaem v letech 1914 - 1928.

³²⁹ Bližší informace v tabulce v příloze č. 3.

³³⁰ „Vedlejší závod živnosti zlatnické a hodinářské hlavního závodu v Brně" vedený Josefem Zahradníčkem.

³³¹ Včetně sedmi dámských krejčovství.

³³² V r. 1938 je doložena malířská a pozlacovačská dílna Jana Weisshaupta.

³³³ Z toho jedna správárna obuvi Bohumíra Pikuly v letech 1941 - 1946.

SÍŤAŘSTVÍ	1935 - ?	1
SÍŤKOVÁNÍ	1920 - 1924	3
TRUHLÁŘSTVÍ A STOLAŘSTVÍ	1899 - 1950	7
VULKANISÉRSTVÍ	1936 - ?	1
ZÁMEČNICTVÍ ³³⁵	1898 - 1952	9

5.3. Nástin zapojení žen do řemeslných a podomácké výroby v s. o. Žďár na Moravě

K otázce gender problematiky lze na základě výzkumu živnostenských rejstříků a členských matrik živnostenských společenstev říci, že ve společnosti okresu Žďár na Moravě na začátku první polovině dvacátého století stále ještě převládal úzus, kdy pozice ženy ve společnosti byla určována jejím posláním jako matky. Postupem času se ale začínaly objevovat náznaky emancipace v řemeslných živnostech zvláště z nutnosti vyplývající z nepřítomnosti mužů v období první světové války. Dalším hybatelem, kdy se ženy dostaly více k placené práci a obchodu, bylo propuknutí hospodářské krize ve třicátých letech, kdy každý člen domácnosti musel přiložit ruku k dílu, aby rodina, když už strádala, strádala pokud možno co nejméně. Druhá světová válka a léta po ní následující pak - podobně jako po té první světové válce, jen dobře uspíšila a prohlubovala další emancipaci žen ve výrobních procesech.

³³⁴ V roce 1885 převzal po otci sirkárnu v Zámku Žďár Friedrich Hochner pod obchodním názvem „*Erzeugung von Zundhölzschen*“. Sirkárna dlouhou dobu také vykupovala podomácku vyráběné špejle, které se vyráběly spolu s šindelem.

³³⁵ Doloženy jsou také dvě, respektive tři továrnické výroby. František Špilar od r. 1935: „*Tovární výroba lisovaného zboží z kovů*“, k tomuto doporučuji: MZA Brno, Fr. Špilar, továrna na lisované zboží z kovu, Žďár nad Sázavou. A továrna Jaroslava J. Rouska v letech 1908 - 1936 na místě bývalé sirkárny: „*Výroba zámků, železného zboží a rybářských potřeb*“, doporučuji ke studiu: MZA Brno, Jaro J. Rousek, kovoprůmysl, Žďár nad Sázavou, kterou v r. 1936 převzala manželka Irma Rousková, v r. 1939 získal syn František povolení k výrobě včelařských pomůcek, dnes TOKOZ. Zámečnický mistr Karel Klíma (od r. 1904) si v r. 1935 opatřil oprávnění sítařské živnosti a o rok později oprávnění k vulkanisérství a opravu pneumatik. V r. 1940 pak přidal ještě: „*Prodej jízdních kol, šicích strojů a veškerých náhradních součástí*“.

Do živnostenské řemeslné výroby se žena zapojovala pozvolna a z počátku pouze v oborech, které takříkajíc vycházejí z její práce v domácnosti - hlavně vaření a šití, respektive tedy pekařství, cukrářství a krejčovství. Nenalezl jsem v záznamech ženy, a to ani s vdovským právem, které by vedly holičskou a kadeřnickou živnost, natož kolářskou či kovářskou. Málo se objevují jako majitelky mlynářství, doložitelné je jejich působení v této profesi na Cikháji, v Novém Veselí a v Městě Žďár, kde bylo mlynářství spojeno s pilařstvím. Podíl žen v krejčovství jsem zmínil výše, ale přeci jen, tento obor, zvláště pak dámské krejčovství a modistství bylo na přítomnost žen velmi bohaté. Počet žen v potravinářských odvětvích, konkrétně pekařství a cukrářství, byl druhým - na ženy vedoucí dílny, nejjobsazenějším živnostenským řemeslným odborem. Z potravinářských odvětví jsem neuvedl řeznictví, i toto pro ženy netypické řemeslo, mělo zde své zástupkyně - učednice.³³⁶ Do podomácké výroby se ženy zapojovaly v hojnějším počtu, než tomu bylo v případech, které vyžadovaly oprávnění vystavená okresním úřadem.

I když málo, tak přeci jen se jména s „-ová“ na konci objevují v obchodu s rozličnými surovinami či jako majitelky hostinců a výčepů. V některých případech, kdy byla na ženu evidována hostinská či výčepnická koncese, můžeme zjistit, že velice často byl manžel této ženy nebo někdo z příbuzných, řezníkem. Tato kombinace pohostinství a řeznictví, byla výhodná z hlediska levných dodávek masa. Obchodní činnost evidovaná k provozování ženou se ve své podstatě nelišila od obchodní činnosti muže.

Z živnostenských rejstříků a žádostí o vydání oprávnění se můžeme dozvědět navíc také něco o sortimentu, jenž byl

---

³³⁶ SOKA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo řezníků a uzenářů...*, kn. 7, nestránkováno. Marie Jelínková u svého otce Františka v Městě Žďár byla v r. 1914 připověděna jako učednice na dva roky. Učednice Marie Veselá u Jana Bečky v Městě Žďár od r. 1925 na 2,5 roku. Antonie Palečková z Jam u svého otce Jana od r. 1927 na 3,5 roku.

předmětem nákupu a prodeje. Na následujících řádcích uvádím úplný přehled zboží, na něž byla vydána v první polovině dvacátého století oprávnění obchodu v s. o. Žďár na Moravě ženám. Byly to: zelenina, ovoce, tvaroh, mléko, kuchyňské nádobí, cukroví, klobouky, perníky, uzeniny, pivo a kořalka v uzavřených nádobách, máslo, lesní a zemské plodiny, pianina, staré železo, surové kůže, hadry, prádlo, mouka, oděvy, petrolej, limonáda a sodová voda, luštěniny, pečivo, obuv, pletené zboží, plstěná obuv, peří, mýdlo, krajky, hnojivo, zvěřina, uhlí, rukavice, bavlna, dříví, kuřácké potřeby, semena, stavební hmoty, knihy, košíkářské výrobky, papír, hračky, devocionálie a kalendáře, chlebovina, drůbež, okurky, střižné a galanterní zboží a konečně i obchod s vlasovými sítkami, resp. faktorství. V pozdějších letech byla vydávána povolení znějící už obecněji na „obchod smíšeným zbožím“ či v o poznání menším množství „obchod koloniálním zbožím“. Doložitelná jsou i oprávnění k provozování autodrožkářství a později pravidelné autobusové dopravy v Bohdalově, Ostrově a Městě Žďár, oprávnění k praní, ručnímu mandlování, žehlení a chemickému čištění prádla po živnostensku v Městě Žďár, zprostředkování míst pro služby, kojné, čeledíny a kočí v Městě Žďár.³³⁷

V případě, že byla žena předvolána k okresnímu úřadu kvůli neoprávněnému či nesprávnému provozování živnosti, užila někdy příslušnosti k ženskému pohlaví na svoji obranu. Mezi obhajobami tak můžeme nalézt nejednu „výmluvu“ znějící:

„Jakožto osoba ženského pohlaví, neznám předpisy živnostenského řádu.“³³⁸

---

³³⁷ Srov. SOKA Žďár nad Sázavou, *Živnostenské rejstříky I - VIII*, neuspořádaná část fondu *Okresní úřad Nové Město na Moravě 1850 - 1946*, a SOKA Žďár nad Sázavou, *Živnostenský rejstřík okresu Žďár na Moravě*, neuspořádaná část fondu *Okresní úřad Nové Město na Moravě 1850 - 1946*, nestránkováno.

³³⁸ SOKA Žďár nad Sázavou, *Okresní úřad Nové Město na Moravě 1850-1946*, fasc. 716, fol. 229.

5.4. Pracovní mobilita obyvatelstva

Mám-li nyní shrnout můj malý výzkum, který sledoval mobilitu obyvatelstva za prací a učebním oborem, mohu prohlásit, že vzdálenost - alespoň ve sledovaném období, nečinila tehdejšímu obyvatelstvu vůbec žádné problémy. Z výše uvedených informací týkajících se domovské příslušnosti tovaryšů a učedníků jednotlivých společenstev je to konečně samo patrné. Obyvatelstvo zdejšího okresu se tak mohlo ve svém každodenním životě potkávat s lidmi, kteří pocházeli nejen z česky a slovensky hovořících krajín, ale i původem z Rakouska, Německa, Sovětského svazu a území Balkánského poloostrova.

Na druhé straně vah je ale také otázka přesunu obyvatelstva ze s. o. Žďár na Moravě za prací do jiných okresů, než byl jejich rodný. Tuto problematiku jsem ovšem nestudoval, poněvadž snad ani nelze v své komplexnosti postihnout s ohledem na množství materiálu, které by bylo nutné prostudovat.

První polovina dvacátého století se ovšem stále ještě vyznačovala masovými migracemi obyvatelstva z evropského kontinentu. Nejvíce pak do Ameriky, Afriky a Austrálie. Dokladem tohoto jevu nám jsou výstrahy v periodicích vydávaných oficiálními institucemi. Tak například Úřední věstník vydávaný c. k. okresním hejtmanstvím v Novém Městě doslova překypuje výstrahami před vystěhováváním se obyvatelstva do zahraničí. Mnohdy jsou ony výstrahy oprávněné, jelikož se našlo mnoho podvodných agentů, kteří lidem naslibovaly „modré z Nebe“. Někteří zájemci dali na rady státních institucí, ale někteří se pustili za dobrodružstvím při hledání nového domova s vidinou lepšího života, než jaký jim skýtala přelidněná Evropa. Nejvhodnějšími místy byly převážně státy dosud málo kolonizované, a tak právě na ně nejvíce útočí oficiální tisk. Vypočítává množství podmínek, které musí člověk splňovat,

aby byl jen vpuštěn na loď již v Evropě. Státy v Jižní Americe či Texas a poloostrov Yucatan, v Africe pak Súdán, Britská jižní Afrika či Německá jihozápadní Afrika se tak staly novým domovem pro obyvatelstvo starého kontinentu.³³⁹

Považuji za důležité zmínit se i o hlubších příčinách, které vedly oficiální instituce, aby se snažily zabránit takovéto masové emigraci obyvatelstva. Za novým životem odcházelo do neznámých krajin obyvatelstvo, které mělo naději se nejlépe v novém prostředí uchytit. Odcházely tak mladé ročníky obyvatelstva v produktivním a reproduktivním věku, které pak chyběly v jejich domovině, což mělo nemalý vliv na hospodářství států. Na druhé straně „oceánu“ byla půda a možnosti pro obyvatelstvo, které bychom v Evropě zařadili nejvíce asi mezi nejnižší vrstvy střední společnosti, které vlastnily malé políčko postačující pouze pro skromnou obživu rodiny.

Z mladšího období je znám případ emigrace členů družstva „Interhelpo“, jehož členové emigrovali ve dvacátých letech do Kyrgyzstánu v Sovětském svazu.³⁴⁰

Obecné práce na téma přeshraniční pracovní migrace obyvatelstva, které čerpají mimo jiné hodně ze seznamů imigrantů,³⁴¹ vznikají především ve státech, které byly právě státy imigračními. Tak například jsem měl možnost číst knihu Stevena Krolla,³⁴² který píše o úloze imigračního střediska na Ellis Island v období let 1892 - 1954, kdy se tento ostrov stal branou do Ameriky pro více než 16 milionů přistěhovalců. V České republice se touto problematikou obecné migrace

---

³³⁹ Srov. *Úřední věstník c. k. okresního hejtmánství v Novém Městě*, 1901 - 1918.

³⁴⁰ Blíže k organizaci a problematice družstva Interhelpo, např. v knize Věra HOLÁ, *Interhelpo. Vzpomínky na činnost průmyslového družstva československých dělníků v sovětské Kirgizii*, Praha 1975, nebo ve stručnosti v pořadu České televize na <http://www.ceskatelevize.cz/vysilani/10123387223-interhelpo-historie-jedne-iluze/30729535042.html>.

³⁴¹ <http://www.ellisland.org>, ze dne 12. prosince 2007.

³⁴² Steven KROLL, *Ellis Island. Doorway to Freedom*, New York 1995.

v dějinách zabývá Centrum pro československá exilová studia při Univerzitě Palackého v Olomouci.

6. ZÁVĚR

Moje práce předkládá výsledky dlouhodobého výzkumu na poli živnostenských řemesel a podomácké výroby v první polovině 20. století na území někdejšího soudního okresu Žďár na Moravě. Jak jsem již na začátku uvedl, toto téma nebylo doposud pro toto období nikým zpracováno.

Nevhodné podmínky pro rozvoj průmyslu zapříčiněné nedostatkem surovin zdejší okres značně handicapovaly a ani půda pro zemědělskou velkovýrobu nebyla vhodná. Obyvatelstvo chudého zemědělského regionu se však také snažilo obstarat si živobytí poctivou řemeslnou prací.

Napříč přepestrým spektrem státních zřízení, které se ve studovaném období vystřídal, jsem se snažil vždy zohlednit jejich příslušné právní dokumenty, zákony a jejich pozdější úpravy.³⁴³

První dvě kapitoly jsem věnoval přehledu fyzicko - geografických a sociálně - geografických charakteristik regionu, neboť jsem se v práci snažil uplatňovat mimo jiné i metodu historicko - geografického přístupu.³⁴⁴ Snažil jsem se navíc k citované literatuře využít vlastní poznatky a informace získané při vlastním terénním výzkumu. Kapitola po těchto charakteristikách následující již uvádí do problematiky řemeslné výroby. Popsán je v ní vznik živnostenského řádu, jeho dopad na živnostenské řemeslníky a vliv státního hospodářství. Další kapitola obsahuje činnost jednotlivých živnostenských společenstev působících v s. o. Žďár na Moravě v první polovině 20. století, neboť tyto byly v zájmovém období již povinně zřizovány ke sdružování

---

³⁴³ Zákonník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, 1860, 1883, Překlad Zákonníka říšského, vydaný pro království České, 1860, 1883, Sbírka zákonů a nařízení státu československého, 1918 - 1938, Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, Praha 1939 - 1945, Program československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků přijatý 5. dubna 1945 v Košicích, Sbírka zákonů a nařízení republiky československé, 1945, Sbírky zákonů československé socialistické republiky, 1965.

³⁴⁴ Blíže k tomuto metodologickému přístupu v kapitole 1. Úvod a příslušných poznámkách.

řemeslníků, a přehled řemeslných živností a podomácké výroby až do jejich zániku s nástupem socialismu po únoru v r. 1948. Celková skladba druhů řemesel ve zdejších regionu provozovaných, potom svědčí o sociálním postavení a poměrech obyvatelstva. Na základě dochovaných materiálů v archivních fondech se mi podařilo získat obraz o pracovní mobilitě obyvatelstva a zapojení žen do výdělečných činností v oblasti ve vymezeném období. To vše s přihlédnutím k přírodním charakteristikám regionu. Na okraj z mé práce vzešly navíc živnostenské rejstříky v elektronické podobě, které budou k dispozici pro badatele (i genealogy) v SOKA Žďár nad Sázavou.³⁴⁵

Vzhledem k faktu, že nejsem přímým účastníkem událostí, které jsou předmětem zájmu a množství nedochovaného materiálu, nemohu vyloučit, že zde nejsou uvedeny některé informace, které by více upřesnily uvedené jevy či vnesly do problematiky jiný úhel pohledu. Z uvedených důvodů je tedy zřejmé, že tato práce si nemůže nárokovat označení „úplná“, jelikož problematika řemeslné a podomácké výroby souvisí ve své podstatě s dalšími.³⁴⁶

Z hlediska formální podoby je nutné upozornit na časté používání pojmů, kterým se s ohledem na téma práce nebylo možné vyhnout.³⁴⁷ Při práci jsem se však snažil takovýmito případům předcházet, neboť by se text tak mohl stát pro někoho nepřehledným.

Domnívám se, že mnou vytčený cíl se mi podařilo splnit. Během práce jsem ovšem na různých místech objevil i další doplňkové informace a materiály, které by si zasloužily svoji pozornost. Do budoucna proto pro mne touto prací zájem o danou problematiku nekončí, a bude mi výzvou zpracovat,

---

³⁴⁵ Státní okresní archiv Žďár nad Sázavou, U Malého lesa 4, 591 01 Žďár nad Sázavou.

³⁴⁶ Obecně např. peněžnictví, pojišťovnictví, zdravotnictví, bezpečnost, architektura, doprava, obchod a mnoho dalších.

³⁴⁷ Např. řemeslo, živnost, podomácká výroba, živnostenské společenstvo atd.

např. dokumentace technických památek ve zdejších regionu. Jako zajímavé téma by bylo možné zmapovat důkladněji i jednotlivé tovární velkovýrobny³⁴⁸ či širší transregionální vazby řemeslníků ze soudního okresu Žďár na Moravě.³⁴⁹

---

³⁴⁸ Např. obuvnické či strojní velkovýrobny, o nichž, a lokaci některých jejich archivních fondů, jsem se zmínil výše v textu.

³⁴⁹ Zde bych rád parafrázoval slova pana docenta Blümla z jedné z přednášek: *„Do svých prací se snažte zakomponovat pokud možno co nejvíce informací, protože i když je ona informace pro vaši práci pouze okrajová a málo významná, nevíte zda někdo v budoucnu tuto nevyužije pro vlastní výzkum.“* V souvislosti s těmito slovy se snažím na některých místech také využívat tento přístup.

7. SEZNAM ZKRATEK

a kol. - a kolektiv
atd. - a tak dále
atp. - a tak podobně
c. k. - císařský a královský
č. - číslo
ČČH - Český časopis historický
ha - hektar (= 10.000 m²)
JZD - Jednotné zemědělské družstvo
kn. - kniha
lat. - latinsky
ml. - mladší
n. m. - nad mořem
n. p. - národní podnik
např. - například
něm. - německy
okr. - okres
p. o. - politický okres
pozn. - poznámka
q - metrický cent (= 100 kg)
r. - rok
s. o. - soudní okres
s. š. - severní šířka
Sb. - sbírka
sign. - signatura
spol. - společnost
srov. - srovnej
sv. - svatý
t. p. - technická poznámka
tzn. - to znamená
tzv. - tak zvaný
v. d. - východní délka
Z. ř. - zákoník říšský
zn. - značka

8. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

8.1. Prameny³⁵⁰

MZA Brno

MZA Brno, pobočka Kunštát, Vápenka, dodávka vápna z Vápenice z Najdku 1770 - 1907, sign. 68/909.

MZA Brno, pobočka Kunštát, Vápenka, zřízení pumpy v najdecké vápence 1894 - 1895, sign. 68/914.

MZA Brno, pobočka Kunštát, Vápenka, hledání ložisek vápence v Najdku, sign. 68/915.

SOkA Žďár nad Sázavou

SOkA Žďár nad Sázavou, Společenstvo cukrářů a perníkářů pro okres Nové Město a Tišnov v Novém Městě na Moravě 1938 - 1948, kn. 1.

SOkA Žďár nad Sázavou, Společenstvo cukrářů a perníkářů pro okres Nové Město a Tišnov v Novém Městě na Moravě 1938 - 1948, kn. 2.

SOkA Žďár nad Sázavou, Společenstvo cukrářů a perníkářů pro okres Nové Město a Tišnov v Novém Městě na Moravě 1938 - 1948, kn. 3.

SOkA Žďár nad Sázavou, Společenstvo holičů, kadeřníků a vlásenkářů Nové Město na Moravě 1930 - 1950, kn. 1.

SOkA Žďár nad Sázavou, Společenstvo holičů, kadeřníků a vlásenkářů Nové Město na Moravě 1930 - 1950, kn. 2.

SOkA Žďár nad Sázavou, Společenstvo holičů, kadeřníků a vlásenkářů Nové Město na Moravě 1930 - 1950, kn. 3.

SOkA Žďár nad Sázavou, Společenstvo holičů, kadeřníků a vlásenkářů Nové Město na Moravě 1930 - 1950, kn. 4.

SOkA Žďár nad Sázavou, Společenstvo holičů, kadeřníků a vlásenkářů Nové Město na Moravě 1930 - 1950, kn. 10.

---

³⁵⁰ Při citování archivních a muzejních pramenů bylo použito označení zavedené v těchto institucích, a které je pro každou z nich specifické.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo holičů, kadeřníků a vlásenkářů Nové Město na Moravě 1930 - 1950*, kn. 11.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo holičů, kadeřníků a vlásenkářů Nové Město na Moravě 1930 - 1950*, kn. 18.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo holičů, kadeřníků a vlásenkářů Nové Město na Moravě 1930 - 1950*, kart. 1.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo kolářů a karosářů Nové Město na Moravě 1921 - 1949*, kn. 1.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo kolářů a karosářů Nové Město na Moravě 1921 - 1949*, kn. 2.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo kolářů a karosářů Nové Město na Moravě 1921 - 1949*, kn. 3.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo kolářů a karosářů Nové Město na Moravě 1921 - 1949*, kn. 11.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo kolářů a karosářů Nové Město na Moravě 1921 - 1949*, kart. 1.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo kovářů a podkovářů Nové Město na Moravě 1912 - 1949*, kn. 1.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo kovářů a podkovářů Nové Město na Moravě 1912 - 1949*, kn. 2.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo kovářů a podkovářů Nové Město na Moravě 1912 - 1949*, kn. 3.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo kovářů a podkovářů Nové Město na Moravě 1912 - 1949*, kn. 5.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo kovářů a podkovářů Nové Město na Moravě 1912 - 1949*, kn. 6.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo kovářů a podkovářů Nové Město na Moravě 1912 - 1949*, kn. 7.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo kovářů a podkovářů Nové Město na Moravě 1912 - 1949*, kart. 1.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo krejčích* Nové Město
na Moravě 1926 - 1949, kn. 2.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo krejčích* Nové Město
na Moravě 1926 - 1949, kn. 3.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo krejčích* Nové Město
na Moravě 1926 - 1949, kn. 6.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo krejčích* Nové Město
na Moravě 1926 - 1949, kn. 7.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo krejčích* Nové Město
na Moravě 1926 - 1949, kn. 8.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo krejčích* Nové Město
na Moravě 1926 - 1949, kn. 13.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo krejčích* Nové Město
na Moravě 1926 - 1949, kn. 14.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo mlynářů* Nové Město
na Moravě 1908 - 1948, kn. 1.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo mlynářů* Nové Město
na Moravě 1908 - 1948, kn. 2.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo mlynářů* Nové Město
na Moravě 1908 - 1948, kn. 3.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo mlynářů* Nové Město
na Moravě 1908 - 1948, kn. 4.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo mlynářů* Nové Město
na Moravě 1908 - 1948, kn. 5.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo mlynářů* Nové Město
na Moravě 1908 - 1948, kn. 6.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo mlynářů* Nové Město
na Moravě 1908 - 1948, kart. 1.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo obuvníků* Nové Město
na Moravě 1883 - 1948, kn. 1.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo obuvníků* Nové Město
na Moravě 1883 - 1948, kn. 2.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo obuvníků* Nové Město na Moravě 1883 - 1948, kn. 3.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo obuvníků* Nové Město na Moravě 1883 - 1948, kn. 4.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo obuvníků* Nové Město na Moravě 1883 - 1948, kn. 6.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo obuvníků* Nové Město na Moravě 1883 - 1948, kn. 7.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo obuvníků* Nové Město na Moravě 1883 - 1948, kn. 9.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo obuvníků* Nové Město na Moravě 1883 - 1948, kn. 12.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo obuvníků* Nové Město na Moravě 1883 - 1948, kn. 21.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo obuvníků* Nové Město na Moravě 1883 - 1948, kn. 22.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo obuvníků* Nové Město na Moravě 1883 - 1948, kn. 24.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo obuvníků* Nové Město na Moravě 1883 - 1948, kart. 1.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo pekařů* Nové Město na Moravě 1934 - 1949, kn. 1.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo pekařů* Nové Město na Moravě 1934 - 1949, kn. 2.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo pekařů* Nové Město na Moravě 1934 - 1949, kart. 1.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo řezníků a uzenářů* Nové Město na Moravě 1902 - 1950, kn. 3.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo řezníků a uzenářů* Nové Město na Moravě 1902 - 1950, kn. 4.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo řezníků a uzenářů* Nové Město na Moravě 1902 - 1950, kn. 7.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo řezníků a uzenářů Nové Město na Moravě 1902 - 1950*, kart. 1.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo smíšených živností Nové Město na Moravě 1882 - 1947*, kn. 14.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo smíšených živností Nové Město na Moravě 1882 - 1947*, kn.15.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo smíšených živností Nové Město na Moravě 1882 - 1947*, kn. 16.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo smíšených živností Nové Město na Moravě 1882 - 1947*, kn. 17.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo smíšených živností Nové Město na Moravě 1882 - 1947*, kn. 18.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo smíšených živností Nové Město na Moravě 1882 - 1947*, kn. 19.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo smíšených živností Nové Město na Moravě 1882 - 1947*, kn. 20.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo smíšených živností Nové Město na Moravě 1882 - 1947*, kn. 21.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo stolařů a příbuzných živností Nové Město na Moravě 1934 - 1950*, kn. 1.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo stolařů a příbuzných živností Nové Město na Moravě 1934 - 1950*, kn. 2.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo stolařů a příbuzných živností Nové Město na Moravě 1934 - 1950*, kn. 3.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo stolařů a příbuzných živností Nové Město na Moravě 1934 - 1950*, kn. 4.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo stolařů a příbuzných živností Nové Město na Moravě 1934 - 1950*, kart. 1.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo zámečníků a příbuzných živností ve Žďáře 1938 - 1949*, kn. 1.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo zámečníků a příbuzných živností ve Žďáře 1938 - 1949*, kn. 2.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Společenstvo zámečníků a příbuzných živností ve Žďáře 1938 - 1949*, kart. 1.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Hospodářská skupina hostinských Nové Město na Moravě 1935 - 1948*, kn. 1.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Živnostenský rejstřík okresu Žďár na Moravě*, neuspořádaná část fondu Okresní úřad Nové Město na Moravě 1850 - 1946, nestránkováno.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Živnostenský rejstřík I*, neuspořádaná část fondu Okresní úřad Nové Město na Moravě 1850 - 1946.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Živnostenský rejstřík II*, neuspořádaná část fondu Okresní úřad Nové Město na Moravě 1850 - 1946.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Živnostenský rejstřík III*, neuspořádaná část fondu Okresní úřad Nové Město na Moravě 1850 - 1946.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Živnostenský rejstřík IV*, neuspořádaná část fondu Okresní úřad Nové Město na Moravě 1850 - 1946.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Živnostenský rejstřík V*, neuspořádaná část fondu Okresní úřad Nové Město na Moravě 1850 - 1946.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Živnostenský rejstřík VI*, neuspořádaná část fondu Okresní úřad Nové Město na Moravě 1850 - 1946.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Živnostenský rejstřík VII*, neuspořádaná část fondu Okresní úřad Nové Město na Moravě 1850 - 1946.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Živnostenský rejstřík VIII*, neuspořádaná část fondu Okresní úřad Nové Město na Moravě 1850 - 1946.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Katastr živností okresu Žďár na Moravě*, neuspořádaná část fondu Okresní úřad Nové Město na Moravě 1850 - 1946.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Okresní úřad Nové Město na Moravě 1850 - 1946*, fasc. 716.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Okresní úřad Nové Město na Moravě 1850 - 1946*, fasc. 720.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Okresní úřad Nové Město na Moravě 1850 - 1946*, fasc. 723.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Archiv města Město Žďár 1411 - 1952*, kart. 31.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Vápno a vápenky 1827 - 1841*, sign. 46/589.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Archiv obce Cikháj 1824 - 1945*, kn. 11.

SOkA Žďár nad Sázavou, *Archiv obce Lhotky 1925 - 1945*, kn. 9.

Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou

Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, *Sbírka materiálů o řemeslech, živnostech a průmyslu v okrese Žďár nad Sázavou 1723 - 1990*, kart. 4.

Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, *Sbírka materiálů o řemeslech, živnostech a průmyslu v okrese Žďár nad Sázavou 1723 - 1990*, kart. 5.

Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, *Sbírka materiálů se vztahem k různým oblastem Vysočiny 1900 - 1978*, kart. 1.

Horácké muzeum Nové Město na Moravě

Horácké muzeum Nové Město na Moravě, *Sbírka materiálů dokumentujících lidovou výrobu a lidovou kulturu na Novoměstsku 1872 - 1992*, kart. 2.

Soukromé archivy a sbírky

Soukromý archiv autora.

Soukromá sbírka paní Sylvy Krčové (roz. Bruknerové).

Soukromá sbírka pana Františka Němce.

8.2. Vydané prameny

ŘEZBÁŘ, J., *Cronica domus Sarensis*, Brno 1964.

8.3. Periodika

Horácké listy, 1909, 1910, 1911, 1912.

Český časopis historický, 1905, 1915.

Západní Morava, 1998, 2000, 2002.

Žďárský obzor, 1908.

Úřední věstník c. k. okresního hejtmanství v Novém Městě,
1901 - 1918, 1931.

8.4. Právní dokumenty

Zákonník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, 1860, 1883.

Překlad Zákonníka říšského, vydaný pro království České,
1860, 1883.

Sbírka zákonů a nařízení státu československého, 1918 - 1938.

Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, Praha
1939 - 1945.

*Program československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků
přijatý 5. dubna 1945 v Košicích*.

Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, 1945.

Sbírky zákonů Československé socialistické republiky, 1965.

8.5. Literatura

BAAR, V., *Národy na prahu 21. století. Emancipace nebo nacionalismus?*, Ostrava 2001.

BARTOŠ, J., *Historický místopis Moravy a Slezska v letech
1848 - 1960*, sv. 11, Ostrava 1988.

- BLAŽEK, J. - UHLÍŘ, D., *Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, klasifikace*, Praha 2002.
- BOUČEK, J., *Nerostné bohatství Horácka, Velké Meziříčí* 1938.
- BURKE, P., *Francouzská revoluce v dějepisectví. Škola Annales (1929 - 1989)*, Praha 2004.
- CUŘÍN, F. a kol., *Jazyk. Nářečí, místní jména, slangy*, České Budějovice 1986.
- DEMEK, J. - NOVÁK, V. a kol., *Neživá příroda*, Brno 1992.
- DEMEK, J. a kol., *Geomorfologie českých zemí*, Praha 1965.
- DEMEK, J., *Hory a nížiny*, Praha 1987.
- DVOŘÁK, J., *Vývoj hospodářství jihočeského regionu v meziválečné době 1918 - 1939. Z pohledu Národohospodářského sboru jihočeského*, Praha 2002.
- ERDÉLY, E., *Bata. Švec, který dobyl světa*, Zlín 1990.
- FIALA, V. - ŘÍCHOVÁ, B. a kol., *Úloha politických aktérů v procesu decentralizace*, Praha 2002.
- FILKA, I., *Historie a současnost podnikání na Žďársku*, Žehušice 2005.
- FILKA, I. - ŠVOMA J., *Stručné dějiny města Žďár nad Sázavou*, Žďár nad Sázavou 1998.
- FUKSOVÁ J., *Vývoj obcí okresu Žďár nad Sázavou v letech 1850 - 1992*, Žďár nad Sázavou 1992.
- GERŠLOVÁ, J. - SEKANINA, M., *Lexikon našich hospodářských dějin. 19. a 20. století v politických a společenských souvislostech*, Praha 2003.
- HOSÁK, L. - ŠRÁMEK, R., *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*, I - II, Praha 1970, 1980.
- HLEDÍKOVÁ, Z. - JANÁK, J. - DOBEŠ, J., *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*, Praha 2005².
- CHÁB, J. - STRÁNÍK, Z. - ELIÁŠ, M., *Geological Map of the Czech Republic 1:500.000*, Praha 2007.
- CHÁBERA S. - KÖSSL, R., *Základy fyzické geografie. Hydrogeografie*, České Budějovice 1999.

- CHALUPA, P., *Geografie obyvatelstva, demografie, geografie sídel*, Brno 1990.
- CHYTLIL, A., *Chytilův místopis Československé republiky*, Praha 1929².
- IGGERS, G., *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*, Praha 2002.
- JANÁK, J. (ed.), *Dějiny Moravy. Hospodářský rozmach Moravy 1740 - 1918*, Brno 1999.
- JANČAŘ, J. a kol., *Lidová kultura na Moravě*, Strážnice - Brno 2000.
- JURMAN, H., *Žďársko*, Tišnov 1999.
- al-KADDÁFÍ, M., *Zelená kniha*, Litvínov 1990.
- KOHOÚT, J., *Těžba vápence a pálení vápna ve „Vápenici“*, (strojopis nevydané práce).
- KOSINKA, J., *Kosinkova žďárská kronika. Město Žďár nad Sázavou v letech 1900 - 1945*, Žďár nad Sázavou 2007.
- KRANICH, J., *Přehled věd přírodních. Mineralogie, petrografie, geologie*, Olomouc 1927.
- KRÁL, J., *Zeměpis člověka. Člověk jako zeměpisný činitel*, Praha 1946.
- KROLL, S., *Ellis Island. Doorway to Freedom*, New York 1995.
- KUBEŠ, J., *Úvod do geografie. Teoretická geografie*, nedatováno.
- KVĚT, R., *Duše krajiny. Staré stezky v proměnách věků*, Praha 2003.
- LACINA, V., *Formování československé ekonomiky 1918 - 1923*, Praha 1990.
- LEHÁR, B., *Dějiny Bat'ova koncernu 1894 - 1945*, Praha 1960.
- LUTTERER, I. - MAJTÁN, M. - ŠRÁMEK, R., *Zeměpisná jména Československa*, Praha 1982.
- MATES, P. - WOKOUN, R. a kol., *Malá encyklopedie regionalistiky a veřejné správy*, Praha 2001.
- MÍSAŘ, Z., *Regionální geologie ČSSR. Geologie Českého masívu*, Praha 1965.

NÁDVORNÍK, J. a kol., *Batův systém řízení do roku 1939*, Praha 1990.

PALACKÝ, F., *Dějiny národu českého I*, Praha 1968.

PAŘÍZEK, J., *Dobývání nerostných surovin v okrese Žďár nad Sázavou a okolí*, Nové město na Moravě 2000.

POCHYLÝ, J., *Batova průmyslová demokracie*, Praha 1990.

POSPÍŠIL, J., *Spojení Žďáru se světem*, Žďár nad Sázavou 1997.

QUITT, E., *Klimatické oblasti Československa*, Praha 1971.

SVOBODA, J. F., *Moravské Horácko*, Helenín u Jihlavy 1940.

SVOBODA, J. F., *Moravské Horácko*, sv. 3, seš. 1, Praha 1930.

SVOBODA, J. F., *Vlastivěda moravská. Žďárský okres*, Brno 1937.

ŠKABRADA, J., *Lidové stavby. Architektura českého venkova*, Praha 1999.

ŠMILAUER, V., *Osídlení Čech ve světle místních jmen*, Praha 1960.

ŠMILAUER, V., *Úvod do toponomastiky*, Praha 1963.

TRÁVNÍČEK, T., *Moravská nářečí*, Praha 1926.

ZEMEK, M. – BARTUŠEK, A., *Dějiny Žďáru nad Sázavou III (1784 - 1974)*, Brno 1974.

WINTER, Z., *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, Praha 1906.

WINTER, Z., *Řemeslnictvo a živnost XVI. věku v Čechách (1526 - 1620)*, Praha 1909.

WINTER, Z., *Český průmysl a obchod v XVI. věku*, Praha 1913.

Encyklopedie, slovníky, lexikony a kartografický materiál

Ottův slovník naučný, 21. díl, Praha 1904.

Historický lexikon obcí České republiky 1869 - 2005. Počet obyvatel a domů podle obcí a částí obcí v letech 1869 - 2001 podle správního rozdělení České republiky k 1. 1. 2005, 1. díl, Praha 2006.

Historický lexikon obcí České republiky 1869 - 2005. Abecední přehled obcí a částí obcí v letech 1869 - 2005, 2. díl, Praha 2006.

Školní atlas České republiky, Praha 2000.

Geologická mapa České republiky 1:50.000, mapové listy 23 - 22, 23 - 24, 24 - 11, 24 - 13.

Atlas československých dějin, Praha 1965.

Školní atlas československých dějin, Praha 1979.

KOŘISTKA, C., Industrie - Karte von Mähren und Oest. Schlesien, 1860.

8.6. Internetové stránky

http://nts5.cgu.cz/website/new_tisk, ze dne 9. února 2008.

http://oldmaps.geolab.cz/stkatr/zoom/zoom_htm, ze dne 7. února 2008.

<http://www.ceskatelevize.cz/vysilani/10123387223-interhelpo-historie-jedne-iluze/30729535042.html>, ze dne 30. března 2008.

<http://www.ellisland.org>, ze dne 1. dubna 2008.

<http://www.ghwk.de/deut/protokoll.pdf>, ze dne 15. února 2008.

http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/final_solution/wannsee_protocol, ze dne 15. února 2008.

<http://www.mapy.cz>, ze dne 7. února 2008.

<http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/index.htm>, ze dne 11. února 2008.

http://www.vesmir.cz/soubory/2003_012.pdf, ze dne 9. února 2008.

9. SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1:

Mapa územního rozsahu s. o. Žďár na Moravě v letech 1854 - 1949, Josef František SVOBODA, *Vlastivěda moravská. Žďárský okres*, Brno 1937, s. 394 - 395.

Příloha č. 2:

Mapa územního rozsahu s. o. Žďár na Moravě v letech 1854 - 1949, http://oldmaps.geolab.cz/stkatr/zoom/zoom_htm, ze dne 7. února 2008.

Příloha č. 3:

Přehled sídel a vývoj počtu obyvatel v sídlech s. o. Žďár na Moravě v letech 1890 - 1950.

Příloha č. 4:

Graf vývoje počtu obyvatelstva v sídlech s. o. Žďár na Moravě v letech 1890 - 1950.

Příloha č. 5:

Učební smlouva Adolfíny Maškové, soukromý archiv autora.

Příloha č. 6:

Reklamy živnostenských řemeslníků z území s. o. Žďár na Moravě z let 1901 - 1919, *Horácké listy*, 1901 - 1919.

Příloha č. 7:

Výroční trhy na náměstí v Městě Žďár v r. 1900, Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, Sběrka materiálů se vztahem k různým oblastem Vysočiny 1900 - 1978, kart. 1.

Příloha č. 8:

Masné krámy vlevo na náměstí v Městě Žďár v r. 1908, Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, Sběrka materiálů se vztahem k různým oblastem Vysočiny 1900 - 1978, kart. 1.

Příloha č. 9:

Truhlářství a sklenářství Romana Levého v Dolní ulici č. p. 225 v Městě Žďár v r. 1915, Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, Sběrka materiálů o řemeslech, živnostech a průmyslu v okrese Žďár nad Sázavou 1723 - 1990, kart. 4.

Příloha č. 10:

Jihozápadní strana náměstí v Městě Žďár v r. 1915, Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, Sběrka materiálů se vztahem k různým oblastem Vysočiny 1900 - 1978, kart. 1.

Příloha č. 11:

Staré nádraží v Městě Žďár kolem r. 1919, Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, Sběrka materiálů se vztahem k různým oblastem Vysočiny 1900 - 1978, kart. 1.

Příloha č. 12:

Puškařský závod Jana Götze v Dolní ulici kolem r. 1920, Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, Sběrka materiálů o řemeslech, živnostech a průmyslu v okrese Žďár nad Sázavou 1723 - 1990, kart. 5.

Příloha č. 13:

Dům řezníka a uzenáře Jana Jelínka č. p. 135 v Horní ulici s hostincem kolem r. 1920, Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, Sběrka materiálů o řemeslech, živnostech a průmyslu v okrese Žďár nad Sázavou 1723 - 1990, kart. 4.

Příloha č. 14:

Odhalení pomníku padlým legionářům na náměstí v Městě Žďár 9. září 1921, soukromá sbírka paní Sylvie Krčové.

Příloha č. 15:

Letecký pohled jihovýchodním směrem na Město Žďár v r. 1925, Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, Sběrka materiálů se vztahem k různým oblastem Vysočiny 1900 - 1978, kart. 1.

Příloha č. 16:

Letecký pohled severozápadním směrem na Město Žďár v r. 1925, Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, Sběrka materiálů se vztahem k různým oblastem Vysočiny 1900 - 1978, kart. 1.

Příloha č. 17:

Čechův dům na Havlíčkově náměstí, vedle provozovna firmy Baťa kolem r. 1930, Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, Sběrka materiálů o řemeslech, živnostech a průmyslu v okrese Žďár nad Sázavou 1723 - 1990, kart. 5.

Příloha č. 18:

Dům obuvníka Václava Šustra v Dolní ulici č. p. 215 v Městě Žďár v 30. letech 20. století, Regionální muzeum města Žďáru nad Sázavou, Sběrka materiálů o řemeslech, živnostech a průmyslu v okrese Žďár nad Sázavou 1723 - 1990, kart. 5.

Příloha č. 19:

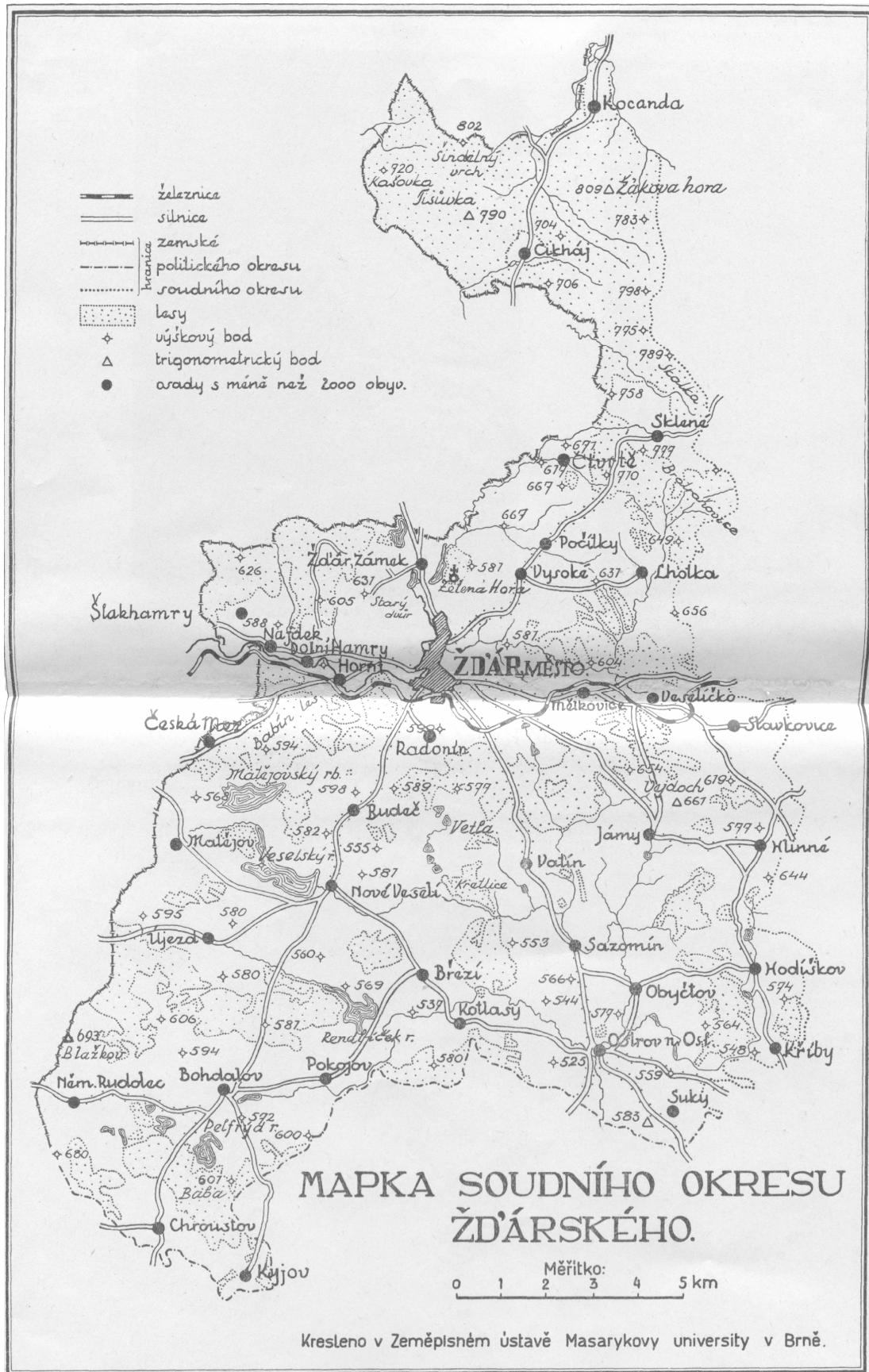
Uzavřený krejčovský závod Josefa Vencelidesa na náměstí v Městě Žďár v květnu r. 1945, Sběrka materiálů dokumentujících lidovou výrobu a lidovou kulturu na Novoměstsku 1872 - 1992, kart. 2.

Příloha č. 20:

V pozadí dům řezníka a uzenáře Antonína Ubra v Městě Žďár v květnu r. 1945, Soukromá sbírka pana Františka Němce.

Příloha č. 1:

Mapa územního rozsahu s. o. Žďár na Moravě v letech 1854 - 1949

Příloha č. 3:

Přehled sídel a vývoj počtu obyvatel v sídlech s. o. Ždár na Moravě v letech 1890 - 1950

Název sídla	PPZ ¹	Nadmořská výška ² (m n. m.)	Rozloha ³ (ha)	Počet obyvatelstva ⁴					
				1890	1900	1910	1921	1930	1950
Bohdalov	1349	581	1290	857	837	813	768	701	671
Březí	1447	548	615	324	360	316	324	311	253
Budeč	1377	585	538	242	256	263	270	224	197
Cikháj	1662	675	2146	368	341	342	342	319	209
Hamry nad Sázavou	1454	554	694	825	778	758	743	738	760
Hlinné	1483	600	483	304	273	264	262	256	193
Hodíškov	1417	585	514	330	292	262	231	228	190
Chroustov	1353	665	327	282	286	310	313	262	180
Jámy	1252	586	1242	675	696	669	662	378	481
Kocanda	1759	645	110	173	166	162	162	441	132
Kotlasy	1317	550	439	235	200	207	220	204	185
Kyjov	1464	650	175	115	102	116	106	86	88
Lhotka	1407	634	642	306	307	305	282	265	266
Matějov	1447	591	1024	331	314	344	322	334	269
Město Ždár	1407	580	1991	2525	2843	3339	3376	3328	3671
Německý Rudolec	1369	617	938	481	457	434	427	439	299
Nové Veselí	1377	555	951	878	985	878	832	774	791
Obyčtov	1341	531	938	527	508	495	471	473	423
Ostrov	1365	516	772	733	703	658	669	624	602
Počátky	1407	600	564	376	339	353	350	320	286
Pokojov	1437	562	319	188	206	220	180	148	154
Sazomín	1317	528	529	308	305	310	312	275	259
Sklené	1407	752	846	376	338	326	306	271	130

Slavkovice	1264	576	477	430	404	396	345	337	326
Újezd	1447	572	867	327	321	312	302	313	248
Vatín	1353	560	486	358	320	320	330	311	267
Veselíčko	1788	642	308	197	174	179	199	192	181
Vysoké	1407	630	712	288	270	283	253	223	197
Zámek Ždár	1252	570	961	686	686	749	720	849	840
CELKEM	-	-	21898	14045	14067	14383	14079	13624	12748

¹ PPZ - První písemná zpráva, Josef František SVOBODA, *Vlastivěda moravská...*, Brno 1937, s. 143 - 333.

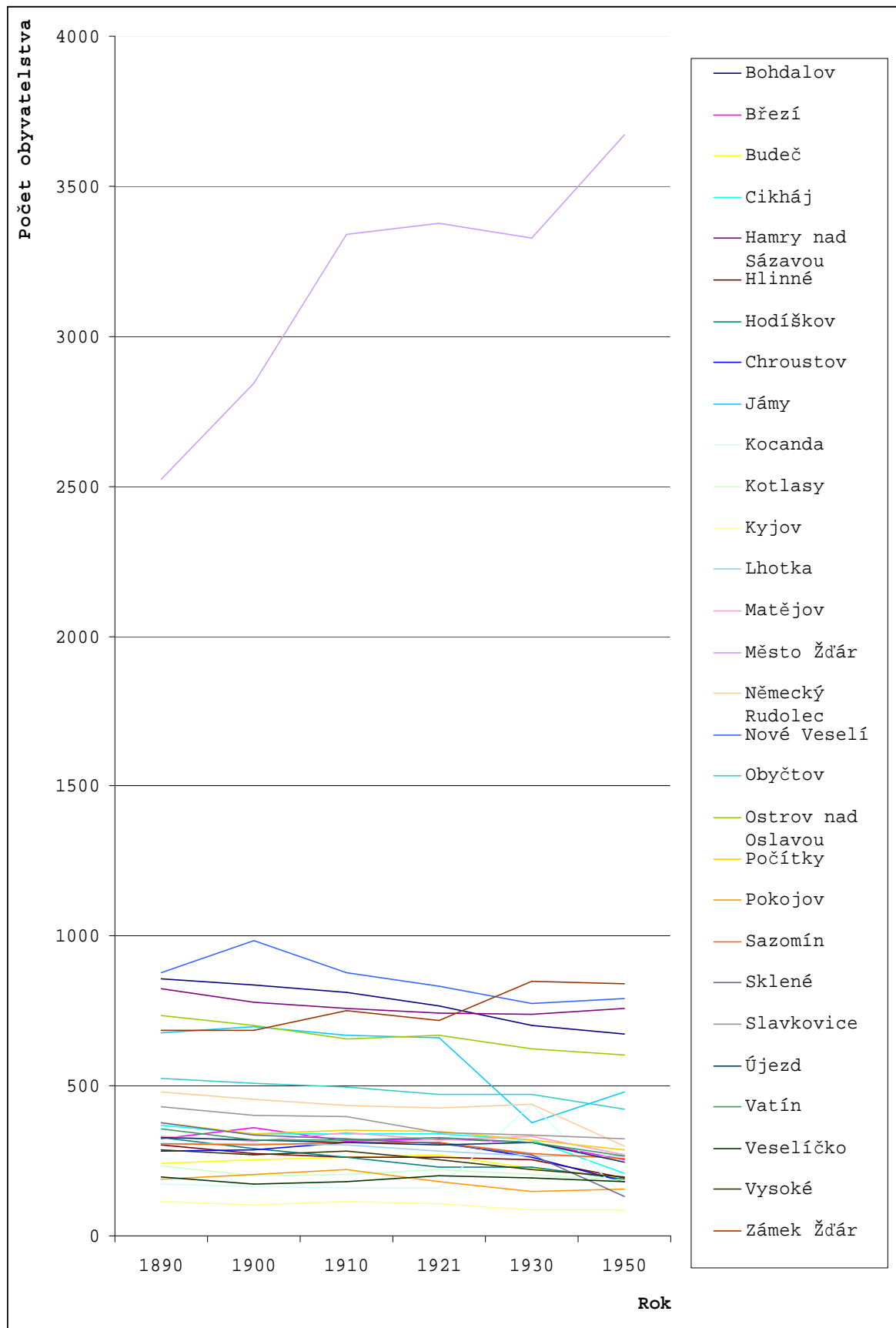
² Hynek JURMAN, *Žďársko*, Tišnov 1999, s.173.

³ Josef František SVOBODA, *Vlastivěda moravská...*, Brno 1937, s. 143 - 333.

⁴ *Historický lexikon obcí České republiky 1869 - 2005*, I. díl, Praha 2006.

Příloha č. 4:

Graf vývoje počtu obyvatelstva v sídlech s. o. Žďár na Moravě v letech 1890 - 1950

Příloha č. 5:
Učební smlouva Adolfíny Maškové

Společenstvo oděvníků ve Městě Žďáře.

19.čl.

UČEBNÍ SMLOUVA

UZAVŘENÁ
U SPOLEČENSTVA ODĚVNÍKŮ VE MĚSTĚ ŽĎÁŘE
OBĚMA PODEPSANÝMI VE SMLOUVU
VSTUPUJÍCÍMI STRANAMI.

⊙

Jméno mistra Mašková Adolfína
damská krejčovsk a mistrů ve Městě Žďáře

Jméno učně Marla Svobodová

jeho místo narození a rok u Václavě u Žďaru 1923

den nastoupení do učení 1. listopadu 1938

trvání doby učební 3 roky

PODMINKY UČEBNÍ SMLOUVY.

Smlouvené učebné Kč 15... zaručují se rodiče učňovi, a sice obnos Kč 15... ihned při podpisování této smlouvy a Kč ..... po .... roce, měsíčně Kč ..... mistr..... v ..... zaplatiti.

Byt, stravu, šatstvo a nádrlo opatřují... učňovi — učedníci mistr..... rodiče.

Poplatky za připovídání a za vyučenou zapravují rodiče.

Výcvik učně — učednice v řemesle přísluší mistr.....

Mistr... jest rovněž ve smyslu živnostenského řádu povín... starati se o to, aby učěň — učednice pravidelně navštěvoval... odbornou, potažmo pokračovací školu a musí učěň — učednice při přihlášení se o udělení za vyučenou předložiti propouštěcí vysvědčení odborné, potažmo pokračovací školy.

Učěň — učednice nesmí po čas učební doby náležeti politické organisaci.

Opustí-li učěň — učednice učení samovolně bez zákonité příčiny, jsou rodiče učedníka — učednice povinni platiti mistrov... náhradu v obnosu Kč..... za každý uplynulý měsíc.

Současně se tímto stvrzuje, že poplatek připovídací zaplacen.

Uzavřeno a podepsáno.

VE MĚSTĚ ŽĎÁŘE, dne 1. listopadu... 1938.

Předseda společenstva.

Svoboda František
otec, matka, poručník učně.

Mašková Adolfína
výuční mistr.

Tiskl Řetický a Vencelides, Slavkov.

Příloha č. 6:

Reklamy živnostenských řemeslníků z území s. o. Žďár na Moravě z let 1901 - 1919, Horácké listy, 1901 - 1919.

JOSEF POJMON,
sedlář a čalouník
otevřel novou dílnu ve Žďáře, Hu-
sova třída č. 143.
Veškeré do oboru sedlářského, ča-
lounického a lakýrnického spadající
práce provádí se vkusně, solidně
a lacině.
O hojnou přízeň se prosí.

FRANTIŠEK ŠKODA,
řezník a uzenář ve Žďáře,
odporučuje svůj hojně zásobený
sklad všech uzenin,
šunek, uzených jazyků
hovézích i vepřových,
různých druhů salámů a t. d.
Denně čerstvé uzenky výtečné jakosti.

JOSEF RŮŽIČKA,
varhanář ve Žďáře na Moravě č. 299
dovoluje si oznámiti, že otevřel
v domě u „raka“
dílnu na stavbu varhan,
soustav kůželových i pneumatických
a **HARMONIÍ,**
soustav evropských a amerických.
Veškeré přestavby, opravy a ladění varhan, harmonií a pian i jiných hu-
debních nástrojů se rychle a levně vyřizují.

JOSEF KALÁB,
krejčí ve Žďáře, Palackého ulice č. 16,
zhotovuje
mužské obleky
dle nejnovějších stříhů ze svých modních i donesených
látek za nejlevnější ceny.

KAREL ŠTEIGER,
kloboučník ve Žďáře, Husova třída, vedle hotelu p. Škody,
nabízí zdravotní plstěnou obuv a nejlepší druh valašských
papuší se značkou „Kotva“ jakož i lodenové podzimní klobouky.
Vše v hojném výběru a mírných cenách.

Příloha č. 7:

Výroční trhy na náměstí v Městě Žďár v r. 1900

Příloha č. 8:

Masné krámy vlevo na náměstí v Městě Žďár v r. 1908

Příloha č. 9:

Truhlářství a sklenářství Romana Levého v Dolní ulici č. p. 225 v Městě Žďár v r. 1915

Příloha č. 10:

Jihozápadní strana náměstí v Městě Žďár v r. 1915

Příloha č. 11:

Staré nádraží v Městě Žďár kolem r. 1919

Příloha č. 12:

Puškařský závod Jana Götze v Dolní ulici kolem r. 1920

Příloha č. 13:

Dům řezníka a uzenáře Jana Jelínka č. p. 135 v Horní ulici s hostincem kolem r. 1920

Příloha č. 14:

Odhalení pomníku padlým legionářům na náměstí v Městě Žďár 9. září 1921

Příloha č. 15:

Letecký pohled jihovýchodním směrem na Město Žďár v r. 1925

Příloha č. 16:
Letecký pohled severozápadním směrem na Město Žďár v r.
1925

Příloha č. 17:
Čechův dům na Havlíčkově náměstí, vedle provozovna firmy
Baťa kolem r. 1930

Příloha č. 18:

Dům obuvníka Václava Šustra v Dolní ulici č. p. 215 v Městě Žďár v 30. letech 20. století

Příloha č. 19:

Uzavřený krejčovský závod Josefa Vencelidesa na náměstí v Městě Žďár v květnu r. 1945

Příloha č. 20:

V pozadí dům řezníka a uzenáře Antonína Ubra v Městě Žďár v květnu r. 1945

